

Vilniaus Universitetas
Filosofijos fakultetas
Informacijos visuomenės studijų centras

Ingrida Skrebutėnaitė
Informacijos visuomenės studijų
magistro darbas

**SENSTANTI VISUOMENĖ: KONKURENCINGUMO VEIKSNIAI IR
PRIEMONĖS EUROPOJE**

Mokslinis vadovas: prof. Arūnas Augustinaitis

VILNIUS, 2009

Turinys

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	5
1. SENSTANTI VISUOMENĖ KAIP GLOBALIOJO KONKURENCINGUMO VEIKSNYS	9
1.1 Senstančios visuomenės samprata informacijos amžiuje	9
1.2 Senstanti visuomenė globalios konkurencijos sąlygomis.....	18
2. EUROPOS ŠALIŲ PATIRTIS: STRATEGIJA KAIP PRIEMONĖ SPRENDŽIANT SENSTANČIOS VISUOMENĖS PROBLEMĄ KONKURENCIJOS SĄLYGOMIS.....	26
2.1 Senstančios visuomenės socialinės politikos raida ir strategijų kūrimas Europoje.....	26
2.2 Aktyvios praktikos metodas kaip priemonė didinti konkurencingumą.....	34
2.3 Suomijos geros praktikos pavyzdys	39
3. LIETUVOS SENSTANČIOS VISUOMENĖ SOCIALINĖ IR EKONOMINĖ POLITIKA	41
3.1 Senstančios visuomenės tendencijų apžvalga ir esminiai pokyčiai Lietuvoje	41
3.2 Lietuvos senstančios visuomenės strategija: nuo politikos prie praktikos	52
3.3 Tyrimas „Darbdavio požiūris į pagyvenusio amžiaus darbuotojus“	62
IŠVADOS.....	75
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	78
PRIEDAI.....	Error! Bookmark not defined. 86

SENSTANTI VISUOMENĖ: KONKURENCINGUMO VEIKSNIAI IR PRIEMONĖS EUROPOJE

SANTRAUKA

Informacinėje visuomenėje demografinių procesų dinamika paspartino senstančios visuomenės procesą ir pakeitė visuomenės amžiaus struktūrą. Technologijų pažanga, globalizacija ir demografinis senėjimas keičia Europos visuomenę ir skatina politikos kūrėjus atsižvelgti į įvairius skirtingų kartų poreikius. Europoje, kurioje labai ryškios senėjimo tendencijos ypač jaučiami socialiniai ir ekonominiai pokyčiai: globalinės užimtumo, kompetencijos bei gebėjimų naudotis informacinėmis technologinėmis stoka, sveikatos, politinės ir bendruomeninio aktyvumo galimybės. Senstančios visuomenės augimas yra kompleksinė problema, kuri pasireiškia nacionaliniu, regioniniu, įmonių ir individualiu lygmeniu. Stiprinant senstančios visuomenės konkurencingumą ir socialinę sanglaudą, remiantis strategijomis kuriamos efektyvios priemonės siekiant kokybiško integravimo į socialinę bei ekonominę politiką.

Tezė

Europoje senstančios visuomenės problemos sukelia sudėtingus socialinius ir ekonominius pokyčius, kuriuos itin svarbu tikslingai įvertinti ir numatyti, kad būtų galima laiku imtis veiksmų, kurių tikslas – suformuoti naujas realijas, atitinkančias, senstančios visuomenės globaliojo konkurencingumo sampratą.

Raktažodžiai: senstanti visuomenė, konkurencingumas, socialinė ir ekonominė politika, aktyvus senėjimas, mokymasis visą gyvenimą, strategija.

AGING SOCIETY: FACTORS AND MEANS OF COMPETITIVENESS IN EUROPE

SUMMARY

Dynamics of demographic processes in information society has accelerated the process of aging society and changed the structure for the age of society. The advancement of technologies, globalization and demographic aging change the European society and encourage the policy makers to regard the demands of different generations. Social and economic alterations are especially felt in Europe where there are very vivid aging tendencies: global employment, a lack of competence and ability to use information technologies, health, possibilities of political and communal activity. The growth of aging society is a complex problem which asserts in national, regional, enterprise and individual level. The effective measures are created by strengthening the competitiveness of aging society and social cohesion as well as referring to strategies in pursuance of integration to social and economic politics.

Thesis

Problems of aging society in Europe initiates complicated social and economy changes which must be thoroughly appraised and predicted in order to take timely measures aimed at formation of global competitiveness concepts for the aging society which fit to new reality.

Keywords: aging society, competitiveness, social and economic policy, active aging, lifelong learning, strategy.

IVADAS

Vienas iš ryškiausių Europos valstybių ypatumų yra visuomenės demografinis raidos etapas, susijęs su perėjimu iš tradicinės visuomenės į informacinę konkurencingą visuomenę, veikiant demografiniams veiksniams. Veikiama šių procesų kinta ir gyventojų amžiaus struktūra, auga pagyvenusių žmonių skaičius. Europoje senėjimą lemia ilgėjanti gyvenimo trukmė ir mažėjantis gimstamumas. Lietuvoje gyvenimo trukmė ilgėja nežymiai, todėl visuomenė senėja tik dėl nepakankamo gimstamumo.

Senėjimas – aktuali bei kompleksinė problema, kuri paliečia visas senstančios visuomenės sritis: ekonominę, socialinę, kultūrinę, informacinę ir kitas. Taigi senstanti visuomenė susiduria su darbo jėgos, vartojimo, investicijų ir sutaupų struktūriniais pokyčiais, su naujais pensijų sistemos reikalavimais, komunikacinių ir naujų technologijų iššūkiais, žinių, inovacijų, išsilavinimo, kvalifikacijos stoka, visaverčio gyvenimo galimybėmis ir pasireiškia nacionaliniu, regioniniu, organizacijų ir individualiu lygmenimis.

Senstanti visuomenė dažnai susiduria su jai „primetamu“ neigiamu požiūriu, kad vyresnio amžiaus žmonės yra nekompetentingi, neturi reikiamų darbo įgūdžių, silpni, nenaudingi, mažiau produktyvūs, sunkiai prisitaiko prie naujovių, turi bendravimo sunkumų su jaunesne karta, stokoja žinių ir įgūdžių, „brangesni“ (finansine prasme), turintys sveikatos problemų. Šiuos neigiamus požiūrius nesunku sulaužyti leidžiant senstančiai visuomenei įsitraukti į visavertį gyvenimą, dalyvaujant nevyriausybinėms organizacijoms, klubams draugijų veikloje bei suteikiant visuomenei naudingų paslaugų.

Europos informacinėje visuomenėje išskirtinę poziciją užima mokslo tyrimai, sukurtų žinių sklaida ir inovacijų taikymas, siekiant išskirtinumo, naujų pokyčių plėtrai, didesniam konkurencingumui ir socialinei pažangai. Mokslas, žinios, mokymasis visą gyvenimą, kvalifikacijos kėlimas tampa būtini ir neatsiejami senstančios visuomenės bruožai. Remiantis darbo ir socialinių tyrimų instituto (DSTI) tyrimais, Lietuvoje labai trūksta duomenų apie senstančios visuomenės padėtį, jų išėjimo į pensiją laiką, galimybes naudotis lankstaus darbo grafiku, šiuolaikinių technologijų naudojimu, sprendžiant senstančios visuomenės užimtumo ir mokymosi problemas.

Senstančios visuomenės konkurencingumas grindžiamas ne vien ekonominiu konkurencingumu, bet ir socialiniu, kultūriniu konkurencingumu ir pasiekiamas tarpusavyje derinant įvairias strategijas: dalyvavimą, bendradarbiavimą, konsultavimą, konfliktų valdymą ir institucinį bei socialinį prisiderinimą prie besikeičiančios aplinkos.

Tezė.

Europoje senstančios visuomenės problemos sukelia sudėtingus socialinius ir ekonominius pokyčius, kuriuos itin svarbu tikslingai įvertinti ir numatyti, kad būtų galima laiku imtis veiksmų, kurių tikslas – suformuoti naujas realijas, atitinkančias, senstančios visuomenės globaliojo konkurencingumo sampratą.

Tyrimo hipotezė – darbdaviams būdingos neigiamos nuostatos apie senstančios visuomenės dalyvavimą darbo rinkoje.

Darbo tikslas:

Išnagrinėti senstančią visuomenę veikiančius konkurencingumo veiksnius, remiantis gyventojų pasekmių įveikimo strateginiuose dokumentuose užsibrėžtais prioritetais, įvardinti priemones, padedančias įveikti konkurencingumo galimybes informacijos visuomenės kontekste.

Darbo uždaviniai:

1. Apibrėžti senstančios visuomenės sampratą bei ją veikiančius konkurencingumo veiksnius ir pokyčius informacijos amžiuje.
2. Atlikti Europos senstančios visuomenės politikos raidos, strategijos kūrimo analizę, sprendžiant senstančios visuomenės problemą globalios konkurencijos sąlygomis. Išnagrinėti pasirinktos Europos šalies geros praktikos pavyzdį siekiant įveikti konkurencingumo veiksnius.
3. Išanalizuoti senstančios visuomenės tendencijas ir jų esminius pokyčius, problemų sprendimo siekius įtvirtintus dokumentuose Lietuvos mastu. Atlikti tyrimą, siekiant praktiškai išsiaiškinti darbdavių požiūrį apie senstančią visuomenę darbo rinkoje, kuri yra svarbi įgyvendinant Nacionalinės gyventojų strategijoje užsibrėžtais uždaviniais.

Darbo reikšmė.

Europoje senstančios visuomenės problemos sukelia sudėtingus, socialinius ir ekonominius pokyčius, kuriuos itin svarbu tikslingai įvertinti ir numatyti, kad būtų galima laiku imtis veiksmų turinčių teigiamą poveikį. Lietuvai siekiant integruotis į Europos valstybių bendruomenę, būtina aktyviai reaguoti į visuomenės senėjimo reiškinius. Šis magistro darbas „Senstanti visuomenė: konkurencingumo veiksniai ir priemonės Europoje“ gali būti naudingas ne tik informacijos visuomenės studijų studentams, bet ir organizacijoms, susiduriančioms su senstančios visuomenės problemomis prisidedant prie visuomenės požiūrio formavimo, bei plačiajai visuomenei.

Darbo metodai.

- *dokumentų analizė:*

Europos pagrindiniai dokumentai: Madrido Tarptautinis veiksmų planas dėl gyventojų senėjimo (2002), Socialinės politikos programa (2005–2010), Lisabonos strategija (2005), Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“ (2005), Pasaulio gyventojų senėjimo ataskaita 1950–2050 (2002), Eurostat demografiniai metraščiai (2006, 2008), Suomijos programa pagyvenusiems darbuotojams 1998–2002, Pagyvenusių žmonių veiklos galimybių įvertinimo vadovas (2006), Priemonių rinkinys pažeidžiamų pagyvenusių žmonių susitikimų organizavimui AGE/inc (2007) ir kt. *Lietuvoje pagrindiniai dokumentai:* Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija (2004), Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija (2004) Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonės (2005), Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2006 metų priemonių įgyvendinimo ataskaita (2007), Pagyvenusių asmenų mokymosi ir užimtumo didinimo veiksmų planas (2003), Statistikos departamento statistiniai duomenys bei ataskaitos.

- *anketa.*

Šis apklausos būdas buvo pasirinktas norint patvirtinti arba paneigti iškeltą hipotezę apie darbdaviams būdingas senstančios visuomenės dalyvavimo darbo rinkoje neigiamas tendencijas, siekiant įgyvendinti Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje užsibrėžtų tikslų užimtumo srityje. Respondentams buvo pateikti klausimai, į kuriuos jie turėjo pasirinkti priimtina atsakymą, labiausiai atspindintį darbdavio nuomonę.

Atrankai pritaikytas „sniego gniūžtės“ metodas, kuris taikomas tais atvejais, kai nėra žinoma generalinė visuma. Atranka yra netikimybinė (nėra atsitiktinė), kuri nėra tokia korektiška teoriniu požiūriu, tačiau praktiškesnė. Todėl nėra statistiškai reprezentatyvi ir tyrimo rezultatų negalima generalizuoti platesnei visuomenei. Socialiniuose tyrimuose geriausius rezultatus galima gauti derinant kiekybinius tyrimo metodus su kokybiniais, todėl ateityje tikslinga šalia kiekybinio metodo įdiegti ir kokybinių tyrimų metodus pvz. interviu arba focus grupės metodą, kurie padėtų atskleisti kitokius tiriamojo reiškinių aspektus.

Anketoje pateikiami atsakymo variantai nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Anketoje pateikiami klausimai ir apie senstančios visuomenės pasitenkinimą atskirais darbo aspektais. Tyrimo analizė atliekama nagrinėjant anketavimo metu surinktą medžiagą, skaičiuojant vidurkius, minimalias ir maksimalias reikšmes, procentines išraiškas, klasifikuojant atsakymus ieškoma bendrų tendencijų.

Darbo struktūra:

Darbo struktūrą lėmė darbe iškeltas tikslas bei uždaviniai.

Pirmoji dalis skirta senstančios visuomenės sampratos, ją veikiančių globalių konkurencinių veiksnių apžvalgai informacijos visuomenės amžiuje.

Antroje dalyje analizuojama senstančios visuomenės politikos raidos aspektai, efektyvių strategijų kūrimas bei įgyvendinimas, pensijų ir pajamų, ekonomikos ir užimtumo, sveikatos apsaugos ir kitų paslaugų teikimo, individualių teisių, būsto ir bendruomenės klausimai Europoje. Pateikiamas Suomijos geros praktikos pavyzdys sprendžiant visuomenės senėjimo problemos iššūkius, reaguojant į strateginių priemonių įgyvendinimą ir politikos kūrimą.

Trečioji dalis skirta Lietuvos senstančios visuomenės tendencijų apžvalgai ir esminių pokyčių analizei, senstančios visuomenės problemų sprendimo siekių, įtvirtintų strateginiuose dokumentuose bei ataskaitose, priemonių, siekiant, kad senstanti visuomenė taptų konkurencinga visose srityse, analizei. Atliktas tyrimas, siekiant išsiaiškinti darbdavių nuomonę apie senstančią visuomenę darbo rinkoje, kuri yra svarbi įgyvendinant Nacionalinės gyventojų strategijoje užsibrėžtus tikslus.

Darbas baigiamas išvadomis, kuriose apibendrinti rezultatai, atitinkantys šio darbo tikslą bei uždavinius.

Į literatūros sąrašą įtraukti tik darbo tekste minimi arba cituojami šaltiniai. Nagrinėjant kitų autorių mintis, skliaustuose nurodoma: autorius, data, (nesant autoriui, leidinio redaktorius, sudarytojas ar pan.). Pažodžiui pateikiant kito autoriaus mintis: autorius, data, puslapis ir tekste išskiriama kabutėmis (būtinai nurodant ir puslapį). Literatūros sąrašas sudarytas pagal autorių pavardes abėcėlės tvarka, o įtraukiant keletą to paties autoriaus darbų – pagal šaltinio pavadinimus abėcėlės tvarka. Literatūra apima tokias temines sritis: teorinė literatūra, dokumentų analizė, interneto šaltiniai apie senstančios visuomenės tendencijas bei koncepcijas ir jų politikos įgyvendinimą praktikoje. Prieduose pateikiama papildoma empirinės dalies medžiaga – apklausos anketa. Ilustracijos ir lentelės numeruojamos atskirai, eiliškumo tvarka, šalia pavadinimo nurodant literatūros šaltinį.

1. SENSTANTI VISUOMENĖ KAIP GLOBALIOJO KONKURENCINGUMO VEIKSNYS

1.1 Senstančios visuomenės samprata informacijos amžiuje

Informacijos amžiuje susiformavo naujos senstančios visuomenės realijos. Senstančios visuomenė samprata įvairiose mokslo srityse interpretuojamas įvairiai, nes apibrėžti senatvę nėra labai lengva. Tradicinėse senosiose kultūrose senstanti visuomenė reiškė patirties, išminties idealą, sąlyginį tobulą gyvenimo baigtumą. Senyvo bendruomenės nario statusas savo aplinkoje, dažniausiai neatsiejamai asocijuojasi su prestižu, materialine gerove, socialine galia. Pažangos siekianti modernioji visuomenė sudaro sąlygas, kad visi individai, visos socialinės grupės galėtų konkuruoti šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje. Tačiau ši visuomenė pateko į padėtį, dažnai vadinamą krize, pasireiškiančia kaip demografinis sprogyimas ir visuomenės senėjimas (Vander Zanden, 1990, p. 52).

Procesas, vykstantis socialinėje plotmėje, apimantis pačias įvairiausias visuomenės, valstybės bei kitų socialinių darinių veiklos sritis, jų aplinką ir pasireiškiantis tarpusavio ryšių intensyvėjimu, judėjimu bei kitomis charakteristikomis viso pasaulio mastu vadinamas globalizacija. Vieniems globalizacija yra kuriamosios modernizacijos tęsinys ir pažangos varomoji jėga, gausėjančio turto, laisvės, demokratijos ir laimės šaltinis, sukuriantis palankiausias sąlygas ir suteikiantis naujų, neišbandytų galimybių žengiant į vadinamąjį „naująjį“, informacijos ir žinių visuomenės, pasaulį; kitiems globalizacija reiškia kenksmingą, ardomąjį procesą, įtvirtinantį turtingesnių šalių ir regionų vyravimą atsiliekančių valstybių bei regionų atžvilgiu ir skatinantį tarptautinio kapitalo įtaką.

Senstanti visuomenė – viena iš reikšmingiausių globalinių problemų, su kuriomis šiuo metu susiduria žmonija, tai labai sudėtingas, bet visiškai normalus biologinis procesas, kurio neįmanoma išvengti, tai procesas, teikiantis naujų galimybių, bet ir nemaža problemų. Pagrindinė senstančios visuomenės žmonių problema – kaip išsaugoti nepriklausomybę, judėjimo laisvę, produktyvumo ir gebėjimą visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime globalios konkurencijos sąlygomis (Giddens, 2005, p. 164-582).

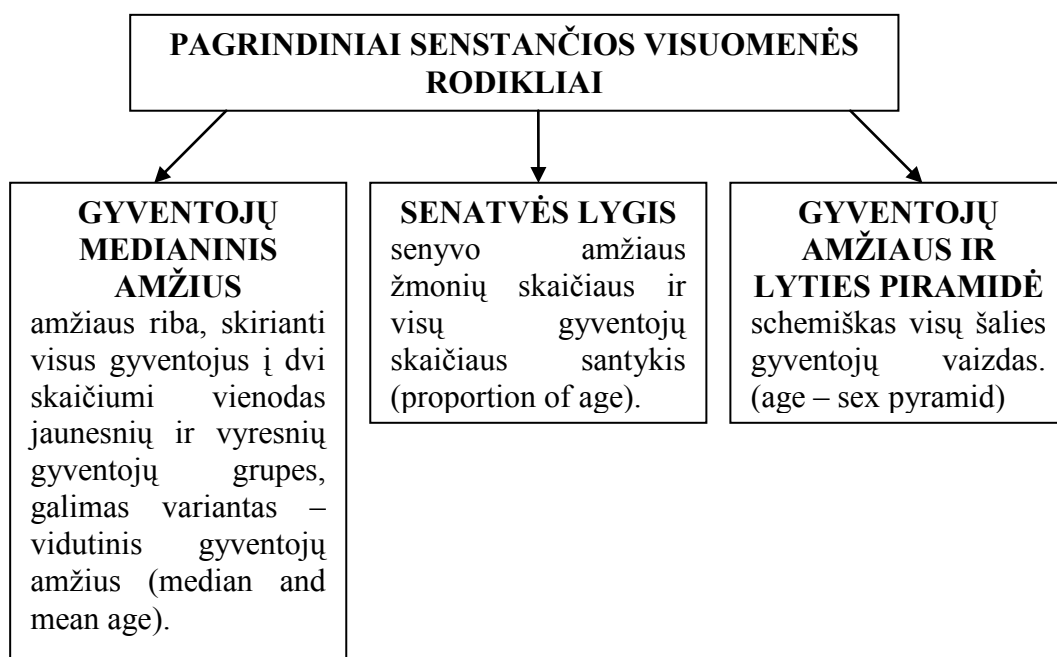
Senėjimo ir senatvės sampratą galima apibūdinti:

- senėjimas ir senatvė suprantami kaip kultūriniai, visuomeniniai, ir istoriniai reiškiniai;
- senėjimas vyksta žmonių komunikacijos kontekste: stereotipai, senėjimo ir seno amžiaus įvaizdžiai, senų žmonių diskriminacija;
- žmogus senėja visuomenėje, tad visuomenės pobūdis daro įtaką žmonių senėjimui;
- senstantys žmonės įvairiai veikia savo visuomenę;
- demografinis senėjimas keičia visuomenės institucijas (Večkienė N., 2002, p. 14).

Pasaulinė senėjimo asamblėja 1982 metais pasiūlė demografinį senėjimo kriterijų – 60 asmens gyvenimo metus kaip skiriamąją liniją tarp vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių.

Pagrindinis senstančios visuomenės *matas* – visų jos narių vidutinis amžius, o jo *esmė* – jaunų ir senų gyventojų skaičiaus santykio kaita, kai pagyvenusių ir senų žmonių dalis didėja, o vaikų ir jaunimo – mažėja.

Išskiriami pagrindiniai senstančios visuomenės rodikliai (žr. 1 pav.) (United Nation. World, 2001):

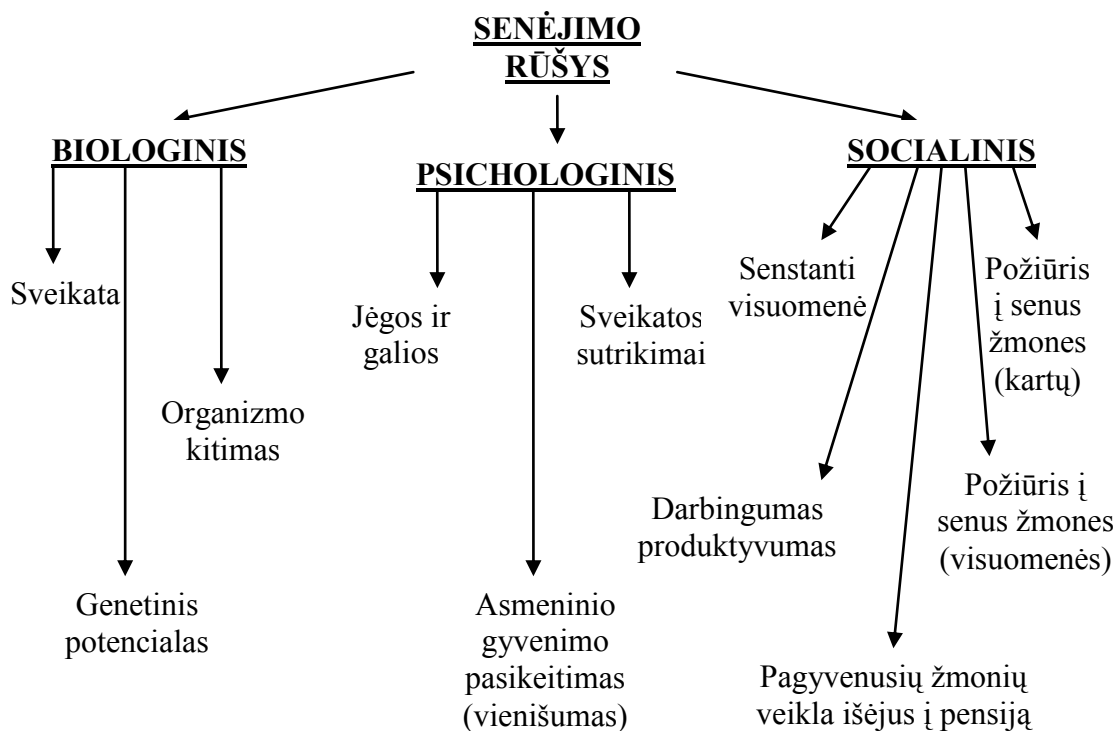

1 pav. Pagrindiniai senstančios visuomenės rodikliai (United Nations, World, 2001).

Siekiant pažinti ir valdyti senėjimo procesus, reikalingos įvairių mokslo sričių žinios. Todėl tyrinėjant senstančios visuomenės priežastis, konkurencingumo veiksnius, remiamasi atitinkamų profesinių sričių sukaupta patirtimi, tyrimų rezultatais.

Senstanti visuomenė – procesas, vykstantis visą individo gyvenimą, tad jį galima aiškinti iš labai įvairių pozicijų: biologinės, psichologinės ar socialinės, todėl siekiant išsiaiškinti

žmogaus amžių, stengiamasi sužinoti jo pragyventų metų skaičių, t. y. atskleidžiant jo kalendorinį amžių, tačiau vien kalendorinio amžiaus nepakanka. Kaip nurodo daugelis mokslininkų, reikia atsižvelgti, į tris raidos aspektus: biologinį, psichologinį bei socialinį. Gerontologijos tyrinėtojai išskiria tris senėjimo rūšis (žr. 2 pav.) (Heuft, 2000, p. 26):

2 pav. Senėjimo rūšys (pagal Heuft, 2000, p. 26)

Pasaulyje yra nemažai įvairių teorijų, pateikiančių skirtingus požiūrius į senstančią visuomenę. Senėjimą analizuojančias socialines teorijas Marshall suskirstė į normatyvines interpretacines ir jungiančias normatyvinę bei interpretacinę perspektyvas (Marshall 1996-H). Passuth ir Bengston pateikia penkias pagrindines sociologines teorijas ir dešimt senėjimo procesus analizuojančių teorijų:

- 1) struktūrinis funkcionalizmas (atsiskyrimo, modernizacijos, amžiaus stratifikacijos ir gyvenimo eigos teorijas);
- 2) mainų (gerontologijos mainų teorija);
- 3) simbolinės sąveikos teorija (aktyvumo, socialinio išsekimo ir kompetencijos teorijos ir subkultūros);
- 4) marksizmas (senėjimo politinė ekonomika);
- 5) socialinė fenomenologija.

Naudodamiesi Hendricksu Bengston ir kiti pateikia kitokią socialinių teorijų klasifikavimą pagal Bengston, Parrott&Burgess, 1994:

- Pirmos kartos teorijos (simbolinės sąveikos, kritinė, konfliktų, marksizmo, ekonominio racionalumo, mainų, struktūrinio funkcionalizmo, raidos psichologija);
- Antros kartos teorijos (aktyvumo, socialinio išsekimo, senėjimo subkultūros, politinė senėjimo ekonomika, mainų, atsiskyrimo, modernizacijos, amžiaus stratifikacijos, gyvenimo eigos perspektyva);
- Trečios kartos teorijos (socialinio konstravimo, socialinių mainų, gyvenimo eigos perspektyva, feministinės, socialinio konflikto, amžiaus ir visuomenės paradigma, politinė ekonomika, kritinė) (Večkienė N, 2002, 96).

Norėčiau aptarti keletą teorijų:

Išsilaisvinimo teorija sieja senstančios visuomenės atleidimą iš darbo su visuomenės rotacijos būtinybe. Fizinė negalia lemia būtinumą senus žmones keisti jaunais. visuomenės procesas pasak Cumming. and Henry išlaisvina nuo priklausomumo tam tikrai socialinei pozicijai, kas spartina negalią ar mirtį. Senstanti visuomenė keičiama jaunesne, jaunesnieji užima senesniųjų pozicijas ir vaidmenis. Tačiau išsilaisvinimo teorija neįvertina to fakto, kad pati senstanti visuomenė dažniausiai nenori būti atleidžiama. Pasak J. Habermaso, kuris naudojo išsilaisvinimo motyvą, simbolinėm sąveikos formoms, kalbos ir komunikacijos tyrimo pagrindu, galima sukurti normatyvinę struktūrą, leisiančią pasiekti išsilaisvinimą, nesiremiant revoliucinėmis priemonėmis.

Atsiskyrimo teorija teigia, jog atsiskyrimas yra funkcinis ir individams ir visuomenei, jis individualiame lygmenyje leidžia individui sumažinti „ego energiją“ ir susitaikyti su artėjančia mirtimi. Visuomenės lygmenyje senstančios visuomenės pusiausvyros palaikymas jos nariams planingai bei laipsniškai atitraukia nuo svarbiausių socialinių vaidmenų. Ši teorija teigia, jog senstančios visuomenės procesas – senstančios visuomenės ir visuomenės atsiskyrimo laikotarpis.

Aktyvumo teorija sieja senstančios visuomenės pasitenkinimą gyvenimu su jo aktyvumu: lemia ne amžius, bet aktyvumas. Ši teorija teigia, kad visi žmonės remiasi savo socialinės pozicijos ir vaidmens identifikacija (Havirghust, 1968). Tačiau aktyvesni žmonės patiria daugiau pasitenkinimo ir sename amžiuje. Viena iš aktyvumo teorijos prielaidų ta, kad individai susikuria savęs suvokimą ir socialinį identiškumą, paremtą jų statusais ir rolėmis visuomenėje. Šiai teorijai atstovauja Havighurst, Tobin, Neugarten, Palmou ir kt.

Tęstinumo teorija – remiasi prielaida, kad sendami žmonės siekia išsaugoti ir išlaikyti vidinį psichologinį ir išorinį socialinio elgesio ir sąlygų tęstinumą.

Socialinių mainų teorija. Tai konvencinė ekonomikos ir racionalaus pasirinkimo teorija, kuriai atstovauja Homans. Ši teorija teigia, jog sąveika tarp jaunos ir senos visuomenės sumažėja dėl to, kad senstanti visuomenė turi mažiau resursų, kuriuos gali pasiūlyti mainais. Socialinės mainų teorijos pagalba siekiama nustatyti kiek subalansuoti ar nesubalansuoti mainai tarp tėvų ir vaikų, tarp seno ir jauno žmogaus, kodėl seni žmonės nuo vienu žmonių atsitraukia, o prie kitų prisiriša dar stipriau. Socialinių mainų teorija apima šias sąvokas: socialinis apdovanojimas, kaina ir nauda; socialiniai resursai; socialinė sąveika ir kontaktai; tarpusavio sąveikos normos (Homans. G.C., 1961.).

Socialinė mainų teorija taikoma raidos psichologijoje, paveldėjime ir socialinėje paramoje, būsto politikos tyrimuose. Ši teorija teigia, jog socialinių kontaktų ar socialinės paramos motyvacija priklauso nuo emocinės, socialinės ir finansinės įtakos. Ji atskleidžia mainų abipusiškumą ir paneigia nuomonę, kad jaunai ir senai visuomenei, resursai teikia lygias galimybes dalyvauti mainuose. Pagrindiniai teorijos trūkumai:

- taikymas ekonominiuose tyrimuose remiasi nuostata, kad sąveiką ir elgesio motyvaciją grindžia griežtas racionalumas ir naudos principas, neatsižvelgiant į motyvacijos racionalumą;
- ignoruojama mainų kokybė ir prasmė.

Socialinio konflikto teorija. Modernioje visuomenėje ir sename amžiuje ekonominis pajėgumas teikia pranašumą prieš tuos, kurie buvo ne tokie produktyvūs. Amerikiečių sociologas L. Kozeris įrodinėjo, kad konfliktinės kolizijos neišvengiamas visuomeninio gyvenimo produktas, ypatingas santykių tipas tarp tam tikrų visuomenės grupių (Tidikis R., 2003, 251). Socialinio konflikto sampratas pateikia ir kiti šios teorijos šalininkai: R. Darendolfas.

Amžiaus stratifikavimo teorija. Šia teorija remiamasi analizuojant senstančios visuomenės charakteristikas ir elgesį tam tikrais laiko tarpsniais, norint suvokti jų vaidmenis visuomenėje, darbe, šeimoje. Šios teorijos atstovė Matilda White Ryley, kuri teigia, jog požiūris, taikomas klasių stratifikacijos analizei, gali būti naudingas nušviečiant senų žmonių daugėjimo bendroje populiacijoje ir buvimo senstančios visuomenės nariais problemas. Ši teorija socialinėje gerontologijoje vertinga tuo, kad pripažinta kultūrinių skirtingumų ir adaptacijos reikšmė senstančios visuomenės procese. Teiginiai, apibūdinantys amžiaus reikšmę žmonių gyvenimui ir socialinių pokyčių supratimui:

- kiekvienoje visuomenėje amžius yra universalus žmogaus ir jo vaidmens bruožas;
- amžiaus stratifikacija apima labai skirtingus modelius ir formas;
- amžius teikia pagrindą fundamentaliems principams, pokyčio tikrumui, prasidedančiam kartu su žmogumi ar su vaidmeniu.

Šios teorijos nuopelnas, kad teorinių istorijos, antropologijos, psichologijos ir socialinės psichikos aspektai į amžiaus stratifikacijos perspektyvą dėka ji išsiplėtojo į gyvenimo eigos perspektyvą. Matilda White Riley teigia, kad amžius yra pagrindinis socialinės nelygybės, šališkumo ir diskriminacijos šaltinis (Riley M.W., 1971, p. 10).

Amžiaus stratifikacija parodo nelygų įvairaus amžiaus žmonių pasiskirstymą pagal sveikatą, valdžią ir privilegijas. Įvairiose visuomenėse pasireiškia skirtumai, priklausantys nuo industrinio ir technologinio išsivystymo. Moderniose visuomenėse valdžia mažiau priklauso nuo amžiaus. Lyderiai – paprastai vidutinio amžiaus žmonės. Senstančiai visuomenei darbas nėra tokia būtinybė kaip nmoderniose visuomenėse. Taip pat moderniose visuomenėse pagyvenusiems žmonėms būdinga turėti žemesnį statusą ir mažiau galios negu jų protėviams ikimoderniose kultūrose. Šiandien senstanti visuomenė patiria priešingų dalykų. Visuomenėje kuri nuolatos kinta, pagyvenusių žmonių sukauptas žinias jaunesnioji karta laiko ne vertinga išminties sandauga, o tiesiog atsilikimu (Matulionis, 2003, p.150).

Socialinio konstravimo teorija. Ji laikosi griežtos mikrolygmens analizės tradicijos, joje integruotas hermeneutinis požiūris. Socialiniame konstravime apibūdinami socialiai sukonstruoti patirties bruožai, tame tarpe ir senėjimas (Hacking Ian., 1999, p. 15). Socialinėje konstravimo perspektyvoje analizuojama subjektyvi socialinė tikrovė. Subjektas apibrėžiamas įvairiai; pasaulio patirtis suprantama kaip sudaryta ne iš daiktų, o iš prasmių, kurios kuria kontekstus, kuris yra ontologinio stabilumo forma. Tyrėjai naudodamiesi socialinio konstravimo teorija siekia analizuoti individualų senėjimo procesą:

- Individo senėjimas nagrinėjamas socialinės struktūros kontekste.
- Atskleidžiami situaciniai, kritiški ir konstituciniai senatvės bruožai. Ši teorija suteikia socialinei gerontologijai gilumo. Ja siekiama paaiškinti sąveiką tarp socialinių ryšių ir individualaus senėjimo, atskleisti senėjimo prasmę, žvelgiant į kultūrinį kontekstą per subjektyvų individo požiūrį į senatvę.

Teorijos trūkumas – minimalus dėmesys socialinėms struktūroms.

Vėliau makrolygmens teorijos naudojimo politinės ekonomikos ideologija, pabrėžiamos, kad politinė ir ekonominė valdžia skiriami formuoja materialius įvairias senstančios visuomenės sąlygas. Viena iš tokių teorijų – nenaudos teorija.

Visuomenė susiduria su nauja informacine revoliucija: naujų technologijų atsiradimu, nauji informacijos ir komunikacijos tinklai atnešė permainas įvairiose gyvenimo srityse. Ši visiškai naują patyrimą nagrinėjo įvairių sričių mokslininkai: naują visuomenės modelį (E. B. Kapstein), naują nelygybės amžių (D. Cohen). Konkurencingumo augimui ir užimtumui originaliausias Europos integracijos teoretikas F. Schimelferningas.

Senstanti visuomenė, „kadaisė buvo laikoma vienarūšiu paskutiniuoju gyvenimo etapu, iš esmės reiškiančiu „socialinę mirtį“, šiandien tai yra didelė įvairovė pasižymintis universumas, kuriame gyvuoja ir ankstyvą bei vidutinę pensiją išėję asmenys, pajėgūs vyresnio amžiaus žmonės bei įvairaus laipsnio ir formos negalia turintys senoliai. Taigi, „trečiojo amžiaus“ kategorija staiga pradėjo apimti ir jaunesnes bei vyresnes grupes, o taip pat trimis požiūriais iš esmės pakeitė gyvenimo ciklo sampratą:

- ji atmetė pasitraukimą iš darbo rinkos kaip svarbiausią kriterijų, nes didelei gyventojų daliai nuo po šio įvykio dar teks nugyventi apie trečdalį gyvenimo;
- ji iš esmės diferencijuoja vyresnio amžiaus žmones pagal jų negalios lygį, kuris ne visada sutampa su amžiumi, todėl šie neįgalieji tam tikru mastu yra asimiliuojami ir su kitas jaunesnio amžiaus neįgaliųjų grupes, tuo sukurdami naują socialinę kategoriją;
- ji verčia skirti keletą amžiaus grupių, kurių faktinę diferenciaciją daugeliu požiūriu lemia jų atstovų per gyvenimą sukauptas socialinis, kultūrinis bei santykių kapitalas.

Kiekvienas iš šių kintamųjų lemia didelius šių amžiaus grupių socialinių požymių skirtumus, tuo nutraukdamas gyvenimo ciklo pagrindą sudarantį socialinės būklės ir biologinio gyvenimo etapo ryšį. Šis ryšys tuo pat metu yra kvestionuojamas ir iš kitos pusės: visame pasaulyje reprodukcija tampa vis plačiau kontroliuojama“ (Castells M, 2003).

Nemažai (senyvo amžiaus) žmonių vėlyvesniuose gyvenimo metuose vis dažniau išvelgia atranda didžiulių galimybių laiką: kai apmąstomi viso gyvenimo pasiekimai, leidžiama individams toliau tobulėti, mokytis, tyrinėti. Ši metą, kai žmonės tampa laisvi, tiek nuo šeimyninių, tiek ir nuo darbo pareigų, dažnai apibūdina sąvoka *trečiasis amžius*. Šiuo laikotarpiu žmonės gali gyventi aktyvų nepriklausomą gyvenimą – toliau šviestis ar formuoti naujus įgūdžius. Tuomet ketvirtasis amžius reikštų gyvenimo metus, kai atsiranda rimtesnių iššūkių žmogaus nepriklausomybei ar gebėjimui visiškai savimi pasirūpinti.

Michaelis Youngas ir Tomas Schulleris teigia, kad amžius tapo engimo priemone, skirta žmonėms įsprausti ir nustatytus stereotipinius vaidmenis. Senstančiai visuomenei taikomų neteisingų stereotipų nėra mažiau nei kitoms gyvenimo sritims. Įsitikinimai, jog senstanti visuomenė ne tokia kompetentinga kaip jaunesnioji visuomenė, yra klaidingi. Moderniose visuomenėse tiek jaunesnioji karta, tiek senstanti visuomenė yra skirstoma ir kategorijas veikia pagal amžių, nei remiantis jų savybėmis, darbais bei identitetais. Pagal Youngo ir Schullerio, šios dvi grupės turėtų sudaryti sąjungą, kad išsiveržtų iš šių kategorijų ir sukurtų beamžę

visuomenę. Jaunesnioji visuomenė ir senstanti visuomenė galėtų padėti nukreipti visuomenę nuo vartotojiškumo:

- Daugumai industrinių šalių būdingas gyventojų „žilimas“. Žmonės, kuriems daugiau nei per 65 metus, sudaro didesnę gyventojų dalį ir ateinančius dešimtmečius jų nuolatos gausės. Toliau didėjant senatvės priklausomybės santykiui, visuomenė susidurs su naujais iššūkiais. Senstančios visuomenės priklausomybės santykis apibūdina pensinio amžiaus ir darbingo amžiaus žmonių skaičiaus ryšį. Gausėjant senstančios visuomenės grupėms, didės socialinės globos, pensijų ir sveikatos apsaugos sistemų paklausa, mažiau žmonių, kurie dirba apmokamą darbą.
- Senėjimas atveria žmonėms daug galimybių išsilaisvinti iš darbo prievolių. Tačiau individams jis taip pat sukelia socialinių, ekonominių bei psichologinių problemų. Išėjimas į pensiją daugumai žmonių reiškia esminę prieigą, pirmiausia statuso netektį. Žmonės šiuo metu jausis vieniši, sutrikę, nes jiems tenka pakeisti daugelį įprastų kasdieninių dalykų.
- Senstanti visuomenė, kurios darbas industrinėse šalyse sudaro didelę gyventojų dalį, pradėjo aktyviau reikalauti, kad jiems būdingi interesai bei reikmės būtų labiau pripažįstami. Kova su diskriminacija dėl amžiaus yra svarbus šios raidos aspektas. (Giddens, 2005, p. 166).

Vykstant civilizacijos procesui, kintant kultūrinėms vertybėms ir orientacijoms modernizacijos prasme, pakito ir pati senstanti visuomenė tiek kokybine, tiek kiekybine prasme.

Kiekybiniai senstančios visuomenės pokyčiai:

XX amžiuje labai padaugėjo pagyvenusio amžiaus žmonių industrializuotose valstybėse. Visa tai galima paaiškinti industrializacijos ir modernizacijos didėjimu. Materialinės aplinkos raida tiesiogiai lemia senstančios visuomenės gyvenimo pakitimus socialine, kultūrine ir kitomis prasmėmis. XX a. sukurta daugiau naujų žmogaus fiziologinį potencialą reguliuojančių metodų bei priemonių, kito fizinio aktyvumo formos bei santykis su kitomis veiklomis – medicininių priemonių teikiamos galimybės, saugesnės darbo ir patogesnės gyvenimo sąlygos.

Kokybiniai senstančios visuomenės pokyčiai.

Vykstant globalizacijai į senstančią visuomenę imta žiūrėti kai į mažiau kompetentingą, labiau reikalaujančią pagalbos ir labiau silpnesnę. toks visuomenės požiūris apibūdinamas dvejopai: jaunesnės visuomenės, veikiamos stereotipinio požiūrio, grupės dažnai nurašo senstančią visuomenę, išstumdamas iš įvairių visuomeninių santykių. Šie stereotipai daro didelę įtaką senstančios visuomenės savivokai. Pradedama tikėti, kad šis visuomenės stereotipas yra teisingas. Dėl to prarandama savigarba, o kai prarandama savikontrolė, savigarba dar labiau sumenkėja. Dėl to senstanti visuomenė pasitraukia iš visuomeninio gyvenimo tarsi sąmoningai ir savanoriškai išeina iš jo (Guščinskienė, 2000, p. 13).

Koncepcija, kad senstanti visuomenė nėra ir negali būti pakankamai efektyvi tam tikromis visuomeninėmis sąlygomis, formuoja požiūrį palaikančias socialines normas, kurios nulemia atitinkamus procesus visuomenėje.

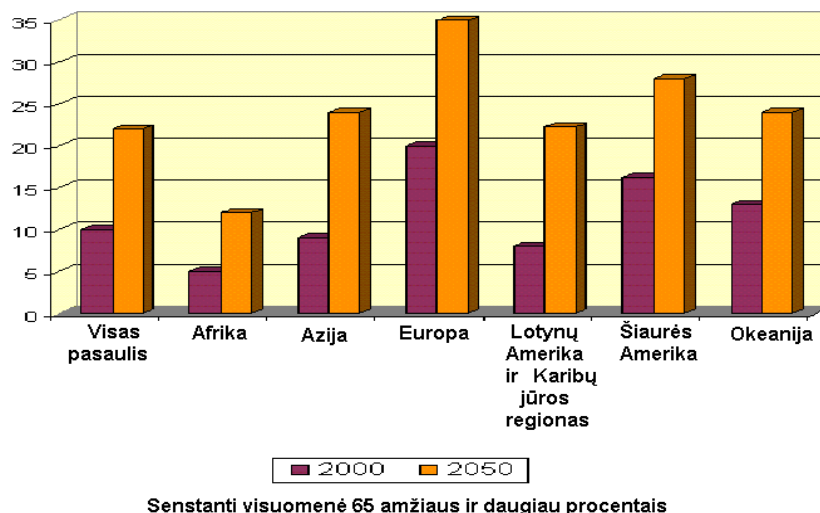
Kiekvienos naujos pagyvenusių žmonių kartos kokybinės charakteristikos – išsilavinimas, sveikatos būklė, mobilumas, pajamų lygis vystosi tolydžiai. Šie palankūs makro- ir mikro- aplinkos pokyčiai didina sėkmingos adaptacijos vyresniame amžiuje tikimybę (Stankūnienė V., Jonkarytė A., 2003, p. 156).

1.2 Senstanti visuomenė globalios konkurencijos sąlygomis

Daugelis pasaulio šalių susiduria su gyventojų senėjimu ir su tuo susijusia didėjančia globalia konkurencija ekonomikoje ir prisitaikymu prie šios realybės.

Gyventojų senėjimas yra universalus daugelyje pasaulio šalių pasireiškiantis demografinės raidos etapas. Ši globali pasaulio gyventojų demografinės raidos tendencija būdinga ne tik ekonomiškai pažangių, bet ir kai kurių ekonomiškai silpnų šalių visuomenėms, skiriasi tik demografinis senatvės lygis ir senėjimo tempas.

Šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje senėjimas gali virsti sunkiai išsprendžiama socialine problema. Šį reiškinį patvirtina stabilus senstančios visuomenės augimas (žr. 3 pav.) (pagal United Nations. World Population aging 1950–2050, 2001).

3 pav. Senstančios visuomenės augimas (pagal United Nations. World Population aging 1950-2050, 2001).

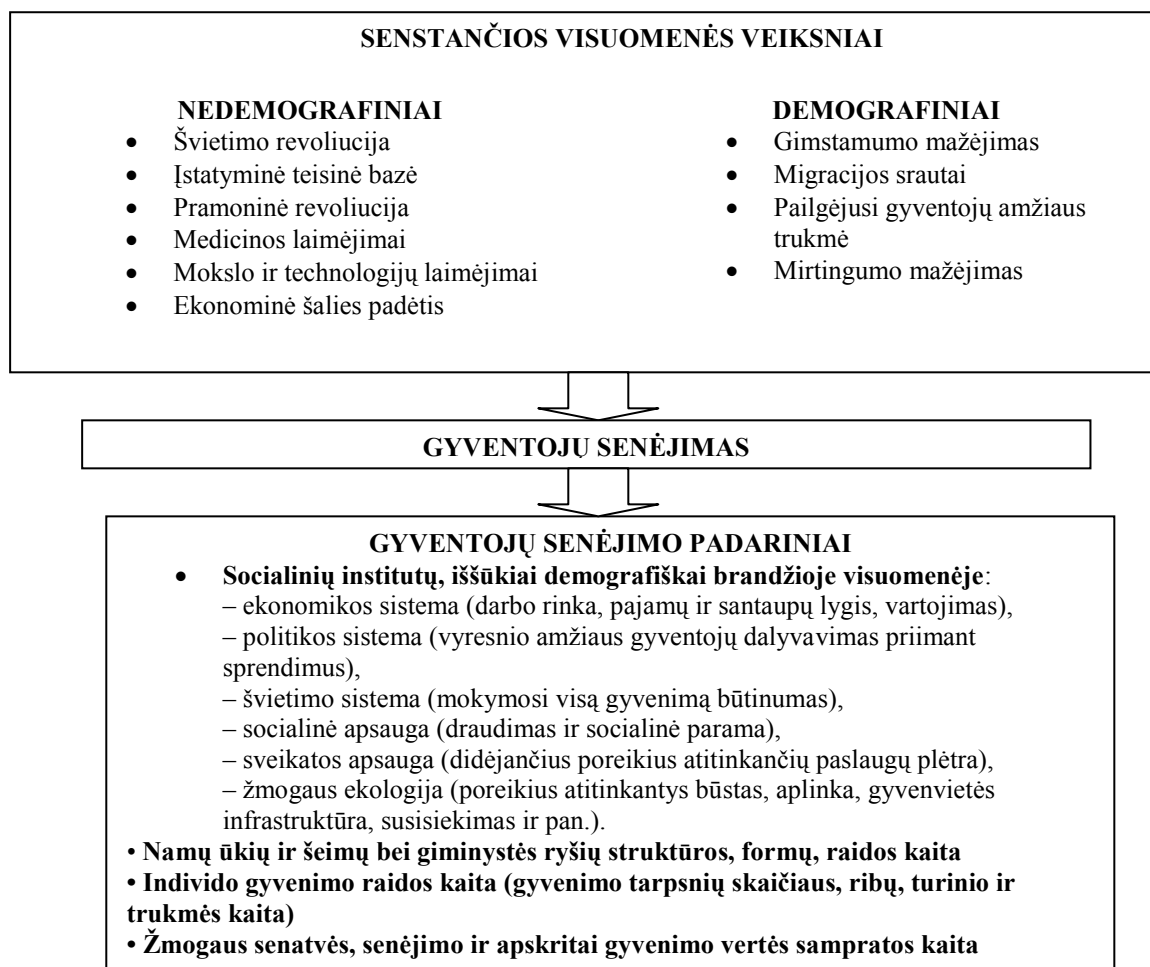
Palyginus su visu pasauliu Europoje pastebimas didžiausias senstančios visuomenės augimas. Remiantis Europe in figures Eurostat Yearbook 2008 duomenimis 2007 metais daugiausia vyresnių kaip 65 metų asmenų skaičius vyravo Italijoje (19,9 proc.), Vokietijoje (19,8 proc.), Graikijoje (18,6 proc.), Švedijoje (17,4 proc.), Portugalijoje (17,3 proc.), Suomijoje (16,5proc.). Žemiausi senstančios visuomenės rodikliai pastebimi Airijoje (11,1 proc.), Slovakijoje (11,9 proc.), Kipre (12,3 proc.), Lenkijoje (13,4 proc.), Maltoje (13,8 proc.). Lietuva (15,6 proc.) pagal senstančios visuomenės vidurkį užima vidutinę poziciją tarp Europos valstybių (Eurostat, 2008).

Gyventojų senatvės lygis ES – 25 šalyse, 65 metų ir vyresnių gyventojų dalis tarp bendro gyventojų skaičiaus 2002 m. ir 2050 m. (Eurostat, 2006).

Senėjimo eiga priklauso nuo susiklosčiusios gyventojų amžiaus struktūros, praeities ir dabarties gimstamumo intensyvumo ir mirtingumo kitimo. Demografinio senėjimo tendencijos Europos žemyne pirmą kartą išryškėjo Prancūzijoje 1870 m. XX a. viduryje jau visos dabartinės ES valstybės narės (išskyrus Malta ir Lenkiją) pasiekė 10 – 14,9 proc. vyresnio amžiaus žmonių dalies rodiklį (Kanopienė V., 2008, p. 65).

Gyventojų senėjimas yra daugelyje šalių pasireiškiantis demografinės raidos etapas, ši globali gyventojų demografinės raidos tendencija būdinga ne tik ekonomiškai pažangių, bet ir kai kurių ekonomiškai silpnų šalių valstybėms, skiriasi tik demografinis senatvės lygis ir tempas.

Pagyvenusiu žmonių visuomenėje gausėjimas yra ir ateityje bus reikšmingas veiksnys, lemiantis giluminius visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo, teisinės bazės, taip pat senatvės ir apskritai gyvenimo prasmės padarinius (žr. 4 pav.) (Gruževskis B., Medaiskis T., Mikulionienė S., 2007, p. 250).

4 pav. Gyventojų senėjimo veiksniai ir padariniai (Gruževskis B., Medaiskis T., Mikulionienė S., 2007, p. 250).

Kartu su technologiniais laimėjimais, struktūriniais ir politiniais pokyčiais, visuomenės raidos demografiniai veiksniai padarė didelę įtaką senstančios visuomenės gerovei. Toliau aptarsiu senstančios visuomenės veiksnius.

Demografiniai.

Spartėjant globaliems konkurencingumo veiksniams, šalia kintančios visuomenės išryškėja pagrindinės senstančios visuomenės atsiradimo priežastys: gimstamumo mažėjimas, migracijos srautai, pailgėjusi gyventojų amžiaus trukmė, sumažėjęs mirtingumas.

Gimstamumo mažėjimas yra svarbiausia senstančios visuomenės priežastis, kadangi po kelių šimtų metų jaunų žmonių truks, sumažės moterų aktyvus dalyvavimas socialinėje bei ekonominėje veikloje, atsižvelgiant į tai, kad gimstamumas mažėja, tendencija, jog jaunų žmonių ateityje truks pasitvirtins. Aukščiausi gimstamumo rodikliai pastebimi Airijoje, o pats žemiausias gimstamumo lygis Europoje, kurio koeficientas siekia 1,4 kai suminis gimstamumas pasaulyje 2,7. Remiantis statistiniais duomenimis matoma ryškiai didesnis gimstamumo lygis besivystančiose negu išsivysčiusiose šalyse (Dromantienė L., 2008, p. 164).

Kadangi ateityje gyvens gerokai daugiau žmonių nei dabar, todėl sunku suvokti, jog žmonijos laukia nelengva ateitis: veikiant konkurencingumo veiksniams atsirast socialinės problemos, didės nedarbas, nusikalstamumas, plintančios ligos ir kt.

Išskiriamos šios pagrindinės gimstamumo sumažėjimo priežastys: *moters padėtis visuomenėje, kontracepcijos paplitimas, abortas kaip priemonė gimstamumui sumažinti. valstybių modernėjimas, vyrų ir moterų disproporcija, vyrų ir moterų nevaisingumas, ilga darbo diena.*

Europos gimstamumo rodiklis neužtikrina natūralios gyventojų kaitos, jeigu būtų imamasi tam tikrų priemonių, leidžiančių turėti tiek vaikų kiek nori, gimstamumo rodiklis galėtų augti. Mažas gimstamumas kelia problemų valdžios institucijoms, asmeninį pasirinkimą varžo aplinkybės: vėlus įsiliejimas į darbo rinką. Brangus būstas, skatinamųjų priemonių trūkumas, šios priemonės turėtų teigiamos įtakos gimstamumo didėjimui, tuo didintų užimtumą ypač moterų.

Migracijos srautai. „Migracijos poveikis gyventojų senėjimui vertinamas dvejopai: vietovėse iš kur išvykstama, ir vietovėse į kurias atvykstama. Vietovėse iš kur išvykstama, mažėjant jaunų gyventojų procentinei daliai, demografinė situacija blogėja, vietovės į kurias atvyksta, pastebimi atvirkštiniai reiškiniai – jaunų gyventojų didėja, o demografinė situacija santykinai, o kartais ir absoliučiai gerėja“ (Kanopienė, 2008, p. 160). Išskiriamos svarbiausios migracijos priežastys: *socialinės, demografinės, kultūrinės, ekonominės, politinės, psichologinės,*

geografinės. Senosios Europos valstybės baiminasi dėl bedarbystės, konkurencijos darbo rinkoje, naštos socialinės apsaugos sistemai. Migracijos procesų įtakojami pokyčiai ir keliamos problemos turi negatyvių aspektų, tačiau sprendžiant ekonomines migracijos priežastis galima ir tų procesų nauda. Įvertinant demografinių tendencijų ir gyventojų senėjimo įtakojamus pokyčius Europoje visuomeniniame, socialiniame, ekonominiame gyvenime bei darbo rinkoje, pasinaudojimas migracija vertinamas kaip vienas iš šių problemų sprendimo kelių.

Europos ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija apskaičiavo, kad emigracija į žemyną reikėtų padidinti penkiais – dešimčia kartų, tik tuomet bus neutralizuotos mažėjančios ir senstančios populiacijos sukeltos pasekmės. Šiandien imigracija Europoje sukelia nemažą kultūrinę ir politinę įtampą, todėl ne vienoje šalyje vykdomos antidiskriminacinės programos (United Nation Statistics Division, 2006).

Pailgėjusi gyventojų amžiaus trukmė. Viena iš svarbiausių spartaus visuomenės senėjimo pasekmių – pailgėjusio amžiaus trukmės gyventojų skaičiaus didėjimas. 1990 m. pabaigoje vyresnių nei 80 metų asmenų proporcija pagyvenusių žmonių (60 metų ir vyresnių) tarpe svyravo nuo 12 proc. (Čekija, Lenkija, Slovėnija) iki 20-22 proc. (Jungtinės Karalystė, Švedija, Danija). Remiantis Eurostat duomenimis gyventojų prognozėmis 2050 m. daugumoje Europos valstybių beveik kas trečias bus vyresnis nei 80 metų. Akivaizdu, kad pailgėjusio amžiaus tarpsnyje aštrėja gyvenimo kokybės užtikrinimo, sveikatos apsaugos, socialinių paslaugų problemos. Vidutinė gyvenimo trukmė – tai vidutinis metų skaičius, liekantis gyventi nuo tam tikro amžiaus, esant dabarties mirtingumui, kuris gali būti skaičiuojamas nuo gimimo arba nuo tam tikro amžiaus. Vidutinė gyvenimo trukmė įvairiame amžiuje ir skirtingomis sąlygomis tiriama specialistų ir skaičiuojama remiantis istoriniais duomenimis. 2001m. vidutinė gyvenimo trukmė moterims Latvijoje 76,6 metų, o vyrų 65,2 metų. Ilgiausia Europoje būsimo gyvenimo trukmė prognozuojama Prancūzijoje (83 metai), moterims: Šveicarijoje – 83 metai, Ispanijoje ir Italijoje – 82,9 metai, vyrams: Švedijoje – 77,6 metai Šveicarijoje – 77,4 metai. Ilgaamžiškumo priežastys išskiriamos: *medicinos pažanga, lengvesnis gyvenimo būdas, ramesni laikai* (Dromantienė L., 2008, p. 169).

Sumažėjęs mirtingumas. Mirtingumas po gimstamumo yra antras svarbiausias demografinis procesas. Mirtingumo mažėjimo procesas paspartėjo XIX a. pabaigoje. Nuo XX a. septintojo dešimtmečio Vidurio ir Rytų Europos šalyse mirtingumo lygis ėmė augti, tai įvyko dėl to, kad išaugo ypač vyrų senyvo amžiaus mirtingumo rodikliai (Kanopienė, 2008, p. 151). Mirtingumo priežastys siejamos *su žmonių gyvenimo ir darbo sąlygomis, su sveikatos apsaugos lygiu, su bendru socialiniu – ekonominiu lygiu*.

Nedemografiniai veiksniai:

Švietimas užtikrina senstančios visuomenės saugumą, išplečia asmens pažinimo, profesinių gebėjimų galimybes, gyvenimo kokybės plėtrą. Keičiantis visuomenėms, keitėsi ir reikalavimai švietimui: aštuntojo dešimtmečio pradžioje vyravo ekonominis požiūris į švietimą, jame buvo akcentuojama ekonomikos reikšmė švietimui ir švietimo reprodukcinis vaidmuo, devintame dešimtmetyje akcentuojamas kiekvieno asmens poreikis tobulintis ir įsitvirtinti visuomenėje, siekiant aukštesnio išsilavinimo, dešimtajame dešimtmetyje akcentuojama besimokančios visuomenės idėja – informacinių technologijų pažanga bei ekonomikos pokyčiai.

Švietimo kaita vyksta nepriklausomai nuo žmogaus norų, inicijuoti sėkmingus pokyčius sistemoje retai pavyksta. Senstanti visuomenė įžengė į itin sparčios kaitos laikotarpį. Šią kaitą skatina tiek išoriniai tiek vidiniai veiksniai: globalizacija, informacinės (žinių visuomenės sklaida, rinkos principais grindžiama ūkio plėtra, nepalankios demografinės tendencijos. Populiacijos struktūros pokyčiai daro įtaką švietimo sistemoje, nes senstanti visuomenė turi užsitikrinti savo gerovę. Švietimas užtikrina senstančios visuomenės saugumą, išplečia asmens pažinimo, profesinių gebėjimų galimybes, gyvenimo kokybės plėtrą (Želvys R., 1999, p. 60).

Pramonės revoliucija pasireiškia nykstant riboms tarp nacionalinių, ekonominių, kultūrinių, technologinių bei institucinių sienų ir ribų. Senstanti visuomenė susiduria su technologiniais pokyčiais ir ekonomikos restruktūrizavimu, su pačios visuomenės struktūriniais pokyčiais. Pagyvenusių žmonių užimtumas nuolat kinta, kurį lemia nauji išradimai, technikos ir technologijų naujovės, visuomenės materialiniai ir kultūriniai poreikiai, eksporto ir importo galimybės. Į ilgalaikę bedarbystę pirmiausia patenka senstanti visuomenė, nedarbo lygis priklauso ne tik nuo darbo poreikių ir naujų darbo vietų kūrimo, bet ir nuo migracijos ir kt. Gyventojams senstant, atsiranda pokyčiai darbo rinkoje, trūksta darbo jėgos, profesinio pasirengimo (žinių ir įgūdžių) neatitikimų, nepakankamas gebėjimas prisitaikyti prie gamybos (darbo vietų) poreikių (The European Commission, 2008). Mokslo ir technikos laimėjimai Europai demografiškai senstant, informacijos ir ryšių technologijos (IRT) gali pagerinti vyresniųjų žmonių gyvenimo kokybę bei sustiprinti Europos ekonomiką. Informacijos technologijos gali padėti pagyvenusiems išlikti sveikesniems, aktyvesniems darbe arba bendruomenėje, ilgiau gyventi savarankiškai. Naujos technologijos leidžia teigti reikiamą priežiūrą ir gydymą žmonėms mažesnėmis sąnaudomis. Senėjimas suteikia galimybių Europos ekonomikai: vyresnio amžiaus gyventojų perkamoji galia vis didėja, o senėjimui tampant visuotiniu reiškiniu, tvirtas IRT grindžiamas sprendimų Europoje pagrindas galėtų suteikti eksporto galimybes. Šiuolaikinis mokslas ir technika suteikia galimybę senstančiai visuomenei

patogią, aprūpintą senatvę, bet ir įtraukia ją į visuomenei naudingą veiklą. Tuo pagrindu Europos valstybėms reikia ruoštis tikrai socialinių ir sveikatos paslaugų teikimo revoliucijai.

Informacinių technologijų plėtra senstančiai visuomenei atvėrė iš esmės naujas bendravimo ir sąveikos galimybes, pakeitė tradicinį bendravimo būdą, darbo veiklos sąlygas. Mokslo ir technologijų laimėjimai savaime skverbiasi į visas senstančios visuomenės gyvenimo sritis. Nauji mokslo ir technologijos laimėjimai sukūrė naujus pavojus susijusius su netolygaus informacinio vystymosi senstančios visuomenės informacinio atsilikimo pasekmėmis.

Kiekvienas istorinis laikotarpis skirtingai suvokia ir vertina mokslo ir technikos kūrimo būdus. Stiprėjant globalizacijai plečiasi ir mokslo ir technologijų laimėjimai. Technologijų mastas ir tempas keičia senstančios visuomenės santykius, globalizuoja visuomeninius procesus, spartina permainas visose žmogaus gyvenimo srityse. Šiuolaikinei visuomenei vadinama informacinio verslumo visuomene (Augustinaitis A., 2004, p. 41).

Globalinės industrinės – modernizacijos raidos įtaka senstančiai visuomenei, įvairiose valstybėse ir kultūrose nėra identiška. Tai priklauso nuo vyraujančių visuomeninių vertybių, požiūrių, tradicijų, konkrečios bendruomenės charakteristikos. Didžiausią įtaką senstančiai visuomenei daro politinės ir socialinės sąlygos (Guščinskienė, 2000, p. 13). Gyventojų senėjimas dėl savo masto ir negrįžtamumo iš esmės keičia socialinius institutus sukurtus jaunos visuomenės poreikiams, namų ūkių, pačių individo ir senstančios visuomenės sampratą.

Vyrauja tendencija, kad senstanti visuomene patiria daugiau materialinių nepriteklių, palyginti su kitais gyventojų segmentais. Išėjus į pensiją, sumažėja pajamos, todėl gali gerokai pablogėti pagyvenusių žmonių gyvenimo lygio standartai (Giddens A., 2005, p. 164). Senstanti visuomene rizikuoja tapti izoliuota bei atstumta darbo neturinčių žmonių palyginti su tais kurie turi darbą. Ši tendencija kelia susirūpinimą dėl socialinės apsaugos sistemų finansinio stabilumo ir ypač dėl pensijų mokėjimo sistemų. Pagrindinė ekonominė problema tolygi ir subalansuota plėtra, išteklių pasidalijimas tarp dirbančiųjų ir nedirbančiųjų. Manoma, kad ekonomikos plėtra turėtų užtikrinti visą užimtumą, kad jos naudą pajustų visi visuomenės nariai, ypač senstanti visuomene. Demografiniai veiksniai gali paskatinti ekonominį konkurencingumą, pensijų fondams ir socialinės apsaugos sistemoms. Remiantis Eurostat duomenimis vyresnių nei 55 metų amžiaus žmonių Europoje užimtumo lygis 2007 metais siekė 44,7 proc., o palyginant su darbingo amžiaus žmonių užimtumo lygis buvo 65,4 proc. Tačiau lyginant su tarptautiniais užimtumo standartais Europoje vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygis lieka vis dar mažas (The European Commission, 2007).

Visuomenės samprata (nuostatos) apie senstančios visuomenės dalyvavimą darbo rinkoje.

Vyrauja nuostata, kad senstanti visuomenė organizacijai brangiau kainuoja. Tačiau mažėjant gimstamumui tampa akivaizdu, kad jei darbdavys galėjo pasisamdyti du jauno amžiaus darbuotojus už vieno vyresnio amžiaus darbuotojo kainą. Tyrimai rodo, kad didesnis darbo užmokestis tikrai nėra mokamas vien už pasiektą tam tikrą amžių, tai labiau siejama su patirtimi, nuopelnais, lojalumu organizacijai, žiniomis bei įgūdžiais. Remiantis CROW pranešimu (CROW, 2005) senstanti visuomenė tikrai atsiperka darbdaviui, todėl šią nuostatą galima būtų paneigti. Dauguma darbdavių mano, kad neverta investuoti į senstančią visuomenę, kadangi ji neturi darbo rinkai reikiamų įgūdžių arba nenori jų įgyti (CROW, 2005; OECD, 2006). Tačiau šie du požiūriai tiesiogiai sąveikauja vienas su kitu. Jeigu nėra pasiūlos į kvalifikacijos tobulinimą, tai nėra ir galimybės įgyti įgūdžių, o tai sąlygoja senstančios visuomenės greitesnį pasitraukimą iš darbo rinkos. Tačiau, yra tikimybė, kad vyresnio amžiaus darbuotojas išeis iš darbo po kvalifikacijos bei įgūdžių tobulinimo, tokia pati kaip ir jaunesnio amžiaus darbuotojo (CROW, 2005; Christensen K. 2005).

Darbo jėgos našumas neturėtų sumažėti dėl vyresnio amžiaus darbo jėgos ir ilgesnės aktyvaus gyvenimo trukmės, tačiau šiuolaikinėje darbo rinkoje, fizinio darbo poreikis vis mažėja. Iš turimos informacijos negalima daryti išvada, kad vyresni darbuotojai būtinai yra mažiau našūs, mažiau lankstūs ir nepriima naujovių, tačiau vis dar yra žmonių, kurie linkę taip manyti (Christensen K., 2005). Manoma, kad senstančios visuomenės atleidimo ar nepriėmimo į darbą problemos dažniausiai susijusios su sveikatos pablogėjimu (Vickerstaff 2004).

Galima išskirti senstančios visuomenės pagrindinius iššūkius darbo rinkoje:

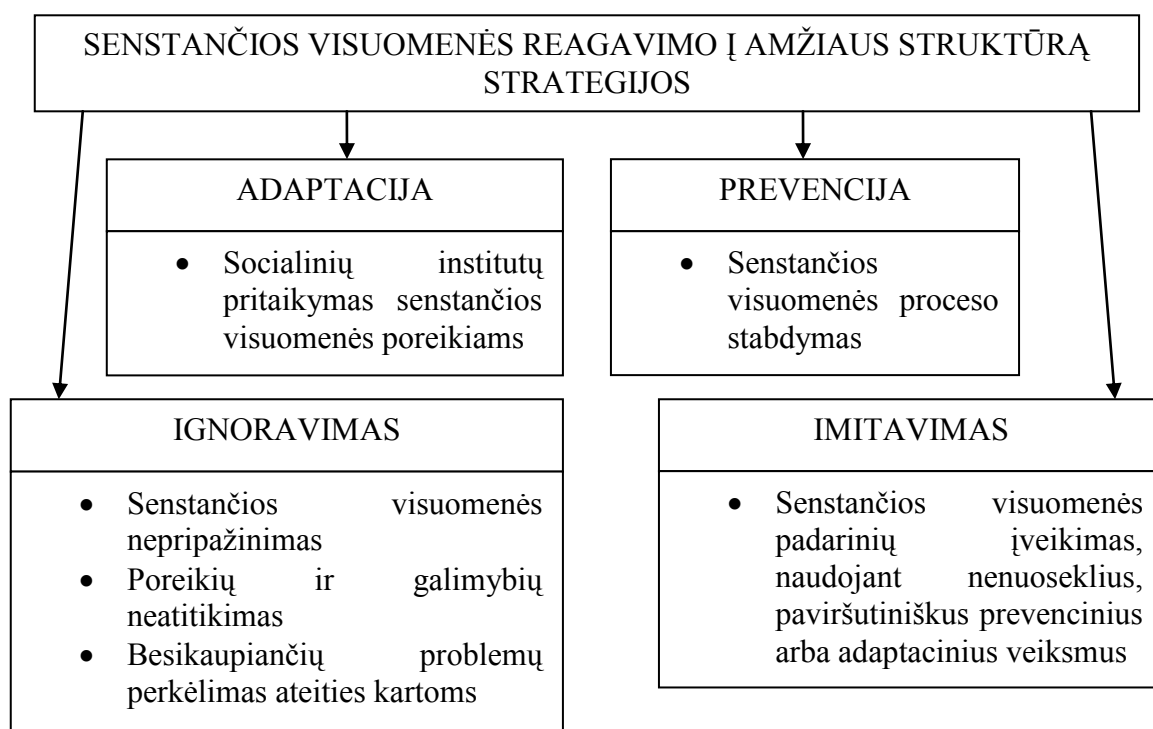
- Darbo jėgos sumažėjimas.
- Individualaus darbo našumo sumažėjimas.
- Ekonominio aktyvumo motyvacijos stoka.
- Kvalifikacijos kėlimo ir rinkos poreikių neatitikimas.
- Nėra pakankamas senstančios visuomenės žinių ir įgūdžių panaudojimas.
- Darbo sąlygų ir vyresnio amžiaus darbuotojų galimybių neatitikimas.
- Kartų konfliktas organizacijose.

Ribotos šeimos ir užimtumo įsipareigojimų galimybės (Combating, 1997).

Europai būtų naudinga teikti didesnę paramą vyresnio amžiaus darbuotojams, kad jie galėtų gyventi geriau ir produktyviau, būti sveiki ir ilgiau išliktų darbo rinkoje.

Nuo socialinių ir ekonominių struktūros atnaujinimo priklauso kaip kiekviena šalis prisitaikys prie globalios aplinkos iššūkių. Senstančiai visuomenei atsiranda naujų pasirinkimo galimybių – kompetencijos bei gebėjimas naudotis naujomis mokslo ir informacinėmis technologijomis.

Senėjimas yra prieštaringas reiškinys: neigiamos nuostatos dėl pagyvenusių žmonių statuso visuomenėje, sureikšminama grėsmė ekonomikos augimui, kartų bendradarbiavimui, nematoma senstančios visuomenės teigiamų pusių – panaudojant patirtį socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Išskiriamos keturios senstančios visuomenės reagavimo į amžiaus struktūrą strategijos (žr. 5 pav.) (Adomėnas M., Augustinaitis A., 2007).

5 pav. Senstančios visuomenės reagavimo į amžiaus struktūrą strategijos (pagal Adomėnas M., Augustinaitis A., 2007).

Kiekvienos valstybės socialinės politikos tikslas tam tikros socialinės garantijos, užtikrinti senstančios visuomenės ekonominį saugumą, reguliuoti visuomenės santykius ginti piliečių interesuotumą. Valstybės prisiima didžiausią atsakomybę už užimtumo, pajamų, sveikatos, socialinės apsaugos garantijas. Šie klausimai bus aptariami 2 skyriuje.

2. EUROPOS ŠALIŲ PATIRTIS: STRATEGIJA KAIP PRIEMONĖ SPRENDŽIANT SENSTANČIOS VISUOMENĖS PROBLEMĄ KONKURENCIJOS SĄLYGOMIS

2.1 Senstančios visuomenės socialinės politikos raida ir strategijų kūrimas Europoje

Informacijos visuomenėje Europa susiduria su galybe iššūkių: globalizacija, gyventojų senėjimu, naujų įgūdžių reikalavimais, mokslo ir kompiuterinėmis technologijomis. Pagrindiniai pokyčiai, kuriuos patiria Europa yra demografinis gyventojų senėjimas, vykstantis dėl ilgesnės gyvenimo trukmės sukelia gilius gyventojų struktūros pokyčius. Europos visuomenėse senstančių žmonių daugėja ir jie tampa vis svarbesni tiek pačiai ekonomikai, tiek žmonių bendruomenėms.

Senstanti visuomenė Europos valstybėms kelia ne tik ekonomines, bet ir rimtas socialines problemas, Eurostat duomenimis prognozuojama, kad iki 2050 m. vieną senstančios visuomenės asmenį išlaikys keturi darbingo amžiaus gyventojai, tuo tarpu kai šiuo metu pastarųjų yra dvigubai daugiau.

Europa turi nuolat stebėti senėjimo santykį su konkurencingumo veiksniais, kurie yra labai svarbūs, nes daro poveikį įvairioms politikos sritims. Globalizacijos įtaka gali sukelti didelius konkurencinius praradimus visuomenėje įtakojančius senėjimo problemas.

Senstanti visuomenė, kaip socialinė grupė, neturėjo reikšmingos įtakos Europos socialinės politikos atsiradimo ir raidos istorijoje: ši grupė nebuvo išskirtinai paminėta nei Paryžiaus (1951 m), nei Romos (1957 m.) sutartyje. Europos Ekonominės Bendrijos sutartyje tvirtinama, kad senstančios visuomenės traktavimas valstybėse gali sutrukdyti veiksmingai įdiegti bendrąją rinką, nors Romos sutartimi valstybės raginamos glaudžiai bendradarbiauti skatinant darbuotojų aktyvumą, tačiau jokios specialios nuorodos į senstančią visuomenę nebuvo (Dromantienė, Kanopienė, 2004, p. 16).

Europos politikos lygiu senstanti visuomenė liko nematoma. Tai buvo kontrastas stiprėjančiam senstančios visuomenės socialiniam pasireiškimui ir augančioms pagyvenusių žmonių teisėms, gerinamai sveikatos apsaugai ir socialinei rūpybai, kurių senstanti visuomenė pasiekė atskirose Vakarų Europos valstybėse (Geyer, 2000, p. 181).

Pirmosios išvalgos į senstančią visuomenę Europos politikoje teiktos dažniausiai kartu su kitais klausimais. Didėjanti senstančios visuomenės politinė įtaka vis labiau pasireiškė Europos socialinio fondo (ESF) veikloje aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai vykdant ESF reformą 1970 m. buvo teikiami du prioritetai: paremti bendrąją Europos Bendrijos politiką ir padėti ypatingoms socialinėms grupėms, tame tarpe senstančiai visuomenei, patiriančioms ekonominius sunkumus (Collins, 1975, p. 740).

Daug plačiau apie senstančią visuomenę buvo kalbama Socialinių veiksmų programoje 1974 m., išplėtojant socialinės apsaugos schemų ir migrantų Europos viduje nediskriminavimo strategijas, programa pasiūlė papildomą socialinę apsaugą, tiems, kurių neapėmė ar buvo nepakankamai gerai veikiančios socialinės schemos. Komisija rūpinosi vyresniais darbuotojais, susiduriančiais su priešlaikinės pensijos problema. Buvo nuspręsta įtraukti senstančios visuomenės poreikius į Europos socialinio fondo veiklą, nukreipiant jo iniciatyvas remti pagyvenusius žmones (Commision, 1974, p. 27-29).

1974 m. socialinių veiksmų programa svarbi tuo, kad senstanti visuomenė išskirta į atskirą grupę ir galėjo gauti paramą iš Europos socialinio fondo. Skurdas ir socialinė atskirtis buvo pavadinti socialiniu reiškiniu, buvo pripažinti specifiniai užimtumo bei darbo rinkos poreikiai, tačiau senstanti visuomenė nebuvo išskirta kaip savarankiškas politikos objektas.

Pasaulio Asamblėja 1982 m. priėmė Vienos Tarptautinį veiksmų planą, kuriame detalizavo veiksmus, kurių turėtų imtis valstybės gindamos pagyvenusių žmonių teises.

Senstančios visuomenės politika buvo atnaujinta 1989 m. Socialinėje chartijoje, kurioje formaliai pripažinti senstančios visuomenės siekiai gyventi nepriklausomą gyvenimą ir priimtas išipareigojimas padedant įveikti finansinius ir kitus sunkumus, kad senstanti visuomenė turėtų teisę į pensiją, socialinės apsaugos socialines paramos teises (Commision, 1990, p. 19).

Jungtinių Tautų generalinė Asamblėja, įvertindama senstančios visuomenės teisių gynimo svarbą 1999 metus paskelbė Tarptautiniais žmonių metais.

Senstančios visuomenės politika buvo gana ribota, pasiūlyta ir patvirtinta programa pagyvensiems žmonėms 1990–1993 m., kurioje buvo numatyta siekti šių tikslų:

- stiprinti solidarumą tarp kartų;
- parengti prevencines strategijas, susijusias su visuomenės senėjimo problemomis;
- skatinti pagyvenusius piliečius dalyvauti darbo rinkoje.

Veiksmų pagyvensiesiems programa buvo pagrįsta trimis strategijomis:

- europinių tinklų sukūrimas;
- keitimosi informacija;

- studijos ir duomenų bazės sukūrimas;

Tačiau ši programa tik minimaliai paveikė Europos senstančios visuomenės gerovę.

1995–1997 m. socialinių veiksmų programos planas paremtas 1993 m. Europos pagyvenusių žmonių ir solidarumo tarp kartų kaita, 1993 m. buvo įkurta pagyvenusių žmonių observatorija, kuri stebėjo demografinę raidą išryškindama visuomenės senėjimo problemas.

Mastrichto sutartyje (1992 m.) senstanti visuomenė nebuvo išskirta kaip specifinė grupė. Socialinės politikos Žaliajame dokumente aptarti Europos visuomenės senėjimo klausimai ir problemos, tačiau nepateikta jokių reikšmingų pasiūlymų politikai, išskyrus užuominą į solidarumą tarp kartų ir lanksčią pensijų sistemą (Commission, 1993). 2005 m. Komisija paskelbė savo žaliąją knygą „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“, kurioje raginama kurti „naują kartų vienybę“. Išskiriami trys prioritetai: surasti būdų gyventojų skaičiui didinti remiant gimstamumą ir pasitelkiant imigraciją; rūpintis pusiausvyra tarp kartų skirstant ekonominio augimo naudą; kuriant naujas galimybes pereiti iš vieno gyvenimo tarpsnio į kitą.

„Europos Sąjungos senstančios visuomenės politika, apibrėžta Amsterdamo sutartyje, atsispindėjo ir 1998–2000 m. socialinių veiksmų programoje, kurioje senstanti visuomenė tik paminėta kaip specifinė grupė, skyriuje „Glaudi visuomenė“. Pabrėžta tolesnių Europos pastangų būtinybė skatinant Europos socialinės apsaugos sistemos suartėjimą (konvergenciją) (COM (98) 256 final)“ (Dromantienė, 2008, p. 174). 2000 m. Nicoje buvo patvirtinta pirmoji socialinės politikos programa, kuri buvo atnaujinta 2005–2010 m., ja siekiama parengti žmones, kad jie prisitaikytų prie socialinių pokyčių, ir kartu apsaugotų pačius jautriausius visuomenės narius, tame tarpe ir senstančią visuomenę.

Ryškesni pokyčiai apie senstančią visuomenę pastebimi 2000 m. priimtoje Lisabonos strategijoje, kurioje siekiama sukurti konkurencingiausią pasaulyje ekonomiką, senstanti visuomenė vertinama kaip svarbus užimtumo išteklius. Lisabonos strategija (2000 m. atnaujinta 2005 m), įpareigojo valstybes parengti ir įgyvendinti nacionalines reformų programas. Programoje numatyta beveik 300 įvairių priemonių: pvz. išanalizuoti pagyvenusių žmonių išėjimo į pensiją schemų ir dalinio užimtumo modelių taikymo finansines galimybes, įvertinti senatvės pensinio amžiaus ilginimo iki 65 metų galimybes, senstančios visuomenės problemų sprendimus. Lisabonos programos įgyvendinimui daug galimybių teikia ES struktūrinė parama 2007–2013 m. Programos įgyvendinimą padėtų užtikrinti nuosekli svarbiausių reformos priemonių priežiūra ir vertinimas pagal rodiklius, kitų šalių narių gerosios praktikos panaudojimas bei aktyvesnis proceso viešinimas ir visuomenės informavimas“ (The European Commission, 2007).

2000 m. Europos Taryba priėmė pagrindų direktyvą dėl užimtumo, kuria draudžiama diskriminacija dėl amžiaus. Šia direktyva siekiama nustatyti kovos su diskriminacija dėl amžiaus užimtumo ir profesinėje srityje bendrus pagrindus, siekiant valstybės narėse įgyvendinti vienodo požiūrio principą. Tai priemonė, padedanti paspartinti jų senstančios visuomenės strategijų įgyvendinimą.

Senstančios visuomenės padėčiai visuomeniniame gyvenime ir išlikimui darbo rinkoje, aktyviam senėjimui – ypač svarbu, kad nuo 2002 m. Europa taiko atviro koordinavimo metodą valstybių pensijų sistemoms. Ji remia nacionalines pensijų sistemų reformas, kurių bendrieji tikslai orientuoti į šiuos pagrindinius uždavinius:

- išlaikyti tokį pajamų dydį, kuris užtikrintų gyvenimo kokybę pagyvenusiems;
- atsižvelgiant į pokyčius visuomenėje, užtikrinti ilgalaikį sistemų finansinį stabilumą ir modernizavimą.

Europos Sąjungos dokumentuose pabrėžiama būtinybė pratęsti darbingą amžių ir įtraukti senstančią visuomenę į mokymosi visą gyvenimą procesą, siekiant užtikrinti, jos kvalifikacijos atitikimą darbo rinkoje.

Madrido Tarptautinis veiksmų planas dėl gyventojų senėjimo (2002 m), padedantis politikos kūrėjams atkreipti dėmesį į prioritetus susijusius su atskirų asmenų ir visuomenės senėjimu (UNECE, 2002).

Europos Sąjungos Sanglaudos politikos ir struktūrinių fondų gairėse pateikiamos ekonomikos augimo sąsajos su darbotvarke senstančios visuomenės Trečiojoje ataskaitoje dėl sanglaudos senstanti visuomenė įvardijama, kaip vienas iš keturių pagrindinių Sanglaudos politikos veiksmų, ir Europos socialiniam fondui 2007–2013 m. laikotarpiu siūloma:

- skatinti aktyvų senėjimą;
- skatinti mokymąsi visą gyvenimą.

Strateginėse gairėse numatoma išvystyti užimtumo institucijas, kurios galėtų reaguoti į demografinį senėjimą, o Europos Sąjunga bei jos partneriai valstybėse narėse ir regionuose skatinami imtis veiksmų, investuojant į sveikatos sritį. Lanksčios pasirinkimo teisės praplečia Europos lėšų panaudojimo sritį ir daugiau leidžia sukurti strateginių senstančios visuomenės problemų sprendimo metodų. Senstančios visuomenės politika ir toliau lieka viena iš silpniausių Europos politikos sričių. Šiuo metu senstančios visuomenės socialinė politika yra daug aktyvesnė, senstančios visuomenės organizacijos tapo daug veiklesnės ir įtakingesnės, tačiau Europos senstančios visuomenės politika ir ateityje bus tik kitų politikos sričių priedėlis, o ne savarankiška politikos sritis (UNECE, 2002).

Strategijų kūrimas:

Strategijų diegimas bei programų kūrimas apima politinius sprendimus, kurie apsaugotų senstančią visuomenę nuo bedarbystės, išsilavinimo stokos, įvertintų senstančios visuomenės ekonominę veiklą ir statusą visuomenėje įtraukiant ir socialinius partnerius.

Europa turi pasirengti visuomenės senėjimui, siekiant išlaikyti ekonominio augimo pajėgumą, didinant darbo našumą, skatinant aktyvų dalyvavimą darbo rinkoje, investuojant į žmogiškąjį kapitalą, modernizuojant socialinės apsaugos sistemas, skatinant aktyvų senėjimą.

Madrido tarptautinis veikslių planas dėl gyventojų senėjimo (2002 m.) yra paremtas ankščiau atliktu darbu, ypač Vienos tarptautiniu veikslių planu dėl gyventojų senėjimo (1982 m.) ir Tarptautiniais pagyvenusių žmonių metais (1999). Madrido Tarptautiniame veikslių plane buvo išskirtos šios sritys:

1. individualus vystymas;
2. santykiai tarp kartų;
3. sąveika tarp gyventojų senėjimo vystymo;
4. vyresnių asmenų patirtis (UNECE, 2002).

2002 metais Europos ekonominė komisija (UNECE) priėmė Tarptautinio plano Regioninio įgyvendinimo strategiją, kuri pateikė šiuos įsipareigojimus:

- įtraukti senėjimo klausimą į visas veiklos sritis, kad bendruomenė ir šalies ekonomika atspindėtų demografinius pokyčius ir būtų sukurta visuomenė visoms amžiaus grupėms;
- užtikrinti senstančios visuomenės integraciją į visuomenę ir dalyvavimą jos gyvenime;
- sprendžiant gyventojų senėjimo problemą, skatinti ekonomikos plėtrą;
- tobulinti socialinės apsaugos sistemas, atsižvelgiant į demografinius pokyčius ir jų socialinius bei ekonominius padarinius;
- pasirūpinti, kad darbo rinkos atsižvelgtų į ekonominius ir socialinius gyventojų senėjimo padarinius;
- skatinti mokymąsi visą gyvenimą ir pritaikyti švietimo sistemą prie besikeičiančių ekonominių, socialinių ir demografinių sąlygų;
- stengtis visoms amžiaus grupėms užtikrinti gyvenimo kokybę ir savarankiškumą;
- skleisti lyčių lygybės nuostatą senėjančioje visuomenėje;
- skatinti solidarumą tarp skirtingų ir tų pačių kartų narių;
- per regioninį bendradarbiavimą skatinti regioninės įgyvendinimo strategijos vykdymą ir tęstinumą.

Tuo pagrindu Europos šalys buvo paprašytos sukurti nacionalinius įgyvendinimo mechanizmus, paskatintus įtraukti senstančios visuomenės veiklos sritis ir koordinavimo pastangas (UNECE, 2002).

Strategijos yra kuriamos tiek Europos, tiek tarptautiniame kontekste jų įgyvendinimas daro didelį poveikį ekonominiam ir socialiniam regionų vystymuisi. Vykstant globalizacijai vystosi politinės struktūros, technologijos atveria naujas bendravimo ir paslaugų teikimo galimybes. Siekiant kokybiškumo, reaguojant į šias naujas galimybes ir iššūkius Europos šalys turės atsižvelgti į savo gyventojų įvairovę, nuolat stebėti koks senėjimo santykis su kitais veiksniais.

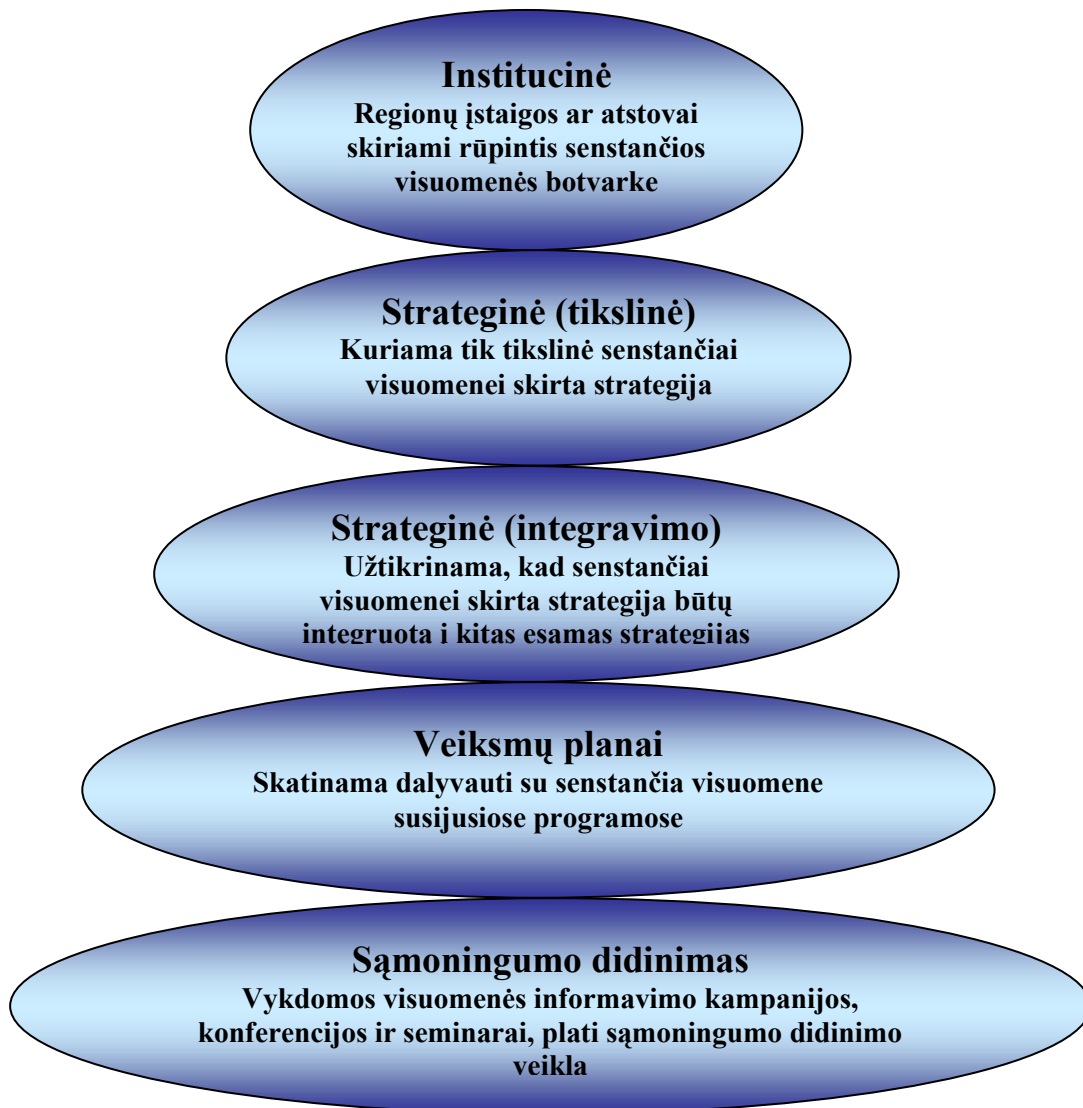
Diskutuojant apie senstančios visuomenės problemą pirmiausia svarstomos pensijų, socialinės ir sveikatos apsaugos bei socialinės pagalbos nacionaliniu lygmeniu problemos, tačiau įvairiose Europos valstybėse narėse atsiranda naujų požiūrių į demografinio senėjimo keliamus sunkumus ir teikiamas galimybes išskiriant šiuos klausimai (žr. 1 lentelę.) (Ferry, 2006):

1 lentelė. Senstančios visuomenės klausimai.

<i>Pensijos ir pajamos</i>	Dideli sunkumai pensijų ir socialinės pagalbos sistemoms Europoje. Pradėta daugybė pensijų reformų įtraukiant privatų sektorių ir sprendžiant kartų santykių klausimus, imtasi priemonių, skatinančių pensijų kaupimą ir profesinės veiklos tęsimą, kai sukanka įstatymų nustatytas pensinis amžius.
<i>Ekonomika ir užimtumas</i>	Siekiant Europos užimtumo tikslų, kuriamos priemonės, stiprinančios senstančios visuomenės statusą darbo rinkoje. Pripažįstama, kad senstanti visuomenė vis daugiau lėšų išleidžia vartojimui ir skatina rinką kurti prekes ir paslaugas (Suomijos programą).
<i>Sveikatos apsauga ir kitų paslaugų teikimas.</i>	Svarbu - užtikrinti prieinamumą, kokybę ir finansinį gyvybingumą, reaguoti į vis įvairėjančios visuomenės poreikius, didinti pajėgumą teikti paslaugas, atsiradusį dėl technologinių pokyčių valdomų technologijų ir vaistų srityse (Portugalijos integruotą paramos pagyvenusiems žmonėms programą).
<i>Individualios teisės</i>	Europoje vis svarbesnis tampa diskriminacijos dėl amžiaus klausimas. Nuolat didėjantis poreikis spręsti diskriminacijos dėl amžiaus problemas priimant teisės aktus propaguojant teigiamą senėjimo įvaizdį bei suteikiant senstančiai visuomenei stiprumą (Airijos programa).
<i>Būstas ir bendruomenės</i>	Transporto, būsto ir reabilitacijos srityse vykdomos politikos poveikis įvairių amžiaus tarpsnių žmonių grupėms ir didėjanti jų poreikių įvairovė (Olandijos Strategiją (What people want, where people live, 2001).

Europoje gausu įvairių priemonių ir veiksmų, kurie valstybėse narėse gali būti naudojami regionų lygmeniu. „Įvairovė atsiranda dėl senėjimo proceso tendencijų ir intensyvumo skirtumų, konkretiems regionams būdingo socialinio ir ekonominio profilio, įvairių nacionalinių politikos tradicijų ir skirtingo lėšų bei kompetencijos pasiskirstymo tarp administracinių pakopų. Svarbu atpažinti, kokiais būdais skirtingos struktūros ir valdžios institucijos gali įgyvendinti skirtingus strateginius veiksmus“ (žr. 6 pav.) (Ferry, 2006).

Politikos kūrimo pakopos:

6 pav. Politikos pakopos. (Ferry, 2006).

Senėjimui skirtų strategijų įgyvendinimo procese galima įvardyti įvairius nacionalinių, regionų ir vietos kompetencijos lygių bei viešojo, privataus ir savanorių sektorių veiklos derinius. Savanorių organizacijos ir interesų grupės gali atlikti gyvybiškai svarbų vaidmenį dirbdamos su senstančios visuomenės nariais, o regioninės ekonomikos vystymosi agentūros gali būti svarbios įgyvendinant su darbo rinka susijusius senėjimui skirtos politikos klausimus. Šiose skirtingose ir kintančiose regionų administravimo situacijose įgyvendinant su amžiumi susijusias strategijas iškyla keletas bendrų sunkumų (Vickerstaff S, Cox, J & Keen, L, 2003):

- tikslinių grupių apibrėžimas;
- subalansuoti integraciją ir tikslines iniciatyvas;
- koordinavimas įvairiais administraciniais lygmenimis,
- nustatant senėjimui skirtos regionų politikos darbotvarę gyvybiškai svarbus viešųjų privačiųjų ir savanoriškos veiklos grupių partnerystės principas;
- deramo finansavimo užtikrinimas;
- veiksmų grafiko nustatymas;
- matomumas;
- iniciatyvų poveikio vertinimas.

Visuomenės dalyvavimas leis nustatyti, kurioms gyventojų grupėms darys poveikį planai, politikos priemonės ir praktika ir kokias idėjas piliečiai siūlo jiems tobulinti. Regionų organizacijos privalo sekti, kad jų veikla pasiektų tiek pažeidžiamas grupes, tiek ir plačiąją visuomenę (Ferry, 2006).

Europos valstybės aktyvina veiksmus sprendžiant visuomenės senėjimo problemos keliamus iššūkius, reaguoja į užimtumo modelių įgyvendinimą, struktūros ir gyvenimo būdo pokyčius. Nacionaliniu lygmeniu ekonominių reformų prioritetai yra tolesnis dalyvavimo darbo rinkoje aktyvinimas ir darbo rinkos gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas, tolesnis prekių ir paslaugų rinkų liberalizavimas ir veiksmingesnė konkurencija šiose rinkose, produktyvumo ir išsilavinimo ir naujovių diegimo skatinimas verslo aplinkos gerinimas.

2.2 Aktyvios praktikos metodas kaip priemonė didinti konkurencingumą

Aktyvus senėjimas apima įvairias priemones: turi būti skleidžiama ir fiksuojama informacija apie sveikai senstančius asmenis ir jų indėlį į visuomenės gyvenimą. Aktualios yra ne tik gyventojų senėjimo ir aktyvaus senėjimo temos ir su jomis susijusios visuomenės problemos, įskaitant ir sveikatos bei priežiūros klausimus, tačiau ir socialiniai bei ekonominiai veiksniai bei demografiniai veiksniai. Gilinantis į senstančios visuomenės mokslinių tyrimų temas ir iškeltas problemas, labai svarbu, kad tai būtų įtraukiama į rengiamas Europos aktyvaus senėjimo programas (Dragana A., Maskova M., 2003, p.67).

Europos šalys artimai susiduria su sudėtingais veiksniais, lemiančiais įvairias demografinių pokyčių kryptis. Būtent todėl jos gali atpažinti pagrindines demografines tendencijas bei įvertinti jų poveikį, turi galimybę nustatyti ir iširti politinę sąveiką ir koordinuoti kitų subjektų veiksmus, vis didesnę politinę autonomiją ir augančius finansinius išteklius, kurių pakanka kurti su senstančia visuomene susijusias strategijas, taikomas daugelyje politikos sričių.

Europoje vis labiau pripažįstama, kad demografinių pokyčių keliamus vystymosi sunkumus galima palengvinti efektyviau panaudojant senstančią visuomenę kaip aktyvią ekonomikos dalyvę. Senstanti visuomenė gali prisidėti prie ekonomikos vystymosi būdų. Ilgalaikės senstančios visuomenės nebuvimo darbo rinkoje sąnaudos - tai lėtėjantis ekonomikos augimas ir išlaidos, atsirandančios dėl nedarbo, kaina pačiai senstančiai visuomenei yra socialinė ir ekonominė atskirtis, prasta sveikata, pasitikėjimo savimi ir savigarbos praradimas.

Siekiant sumažinti kliūtis senstančiai visuomenei dalyvauti darbo rinkoje, remiantis „Europos geros praktikos aplanku“ dažniausiai naudojami metodai (Walker A. ir Taylor P., 1998):

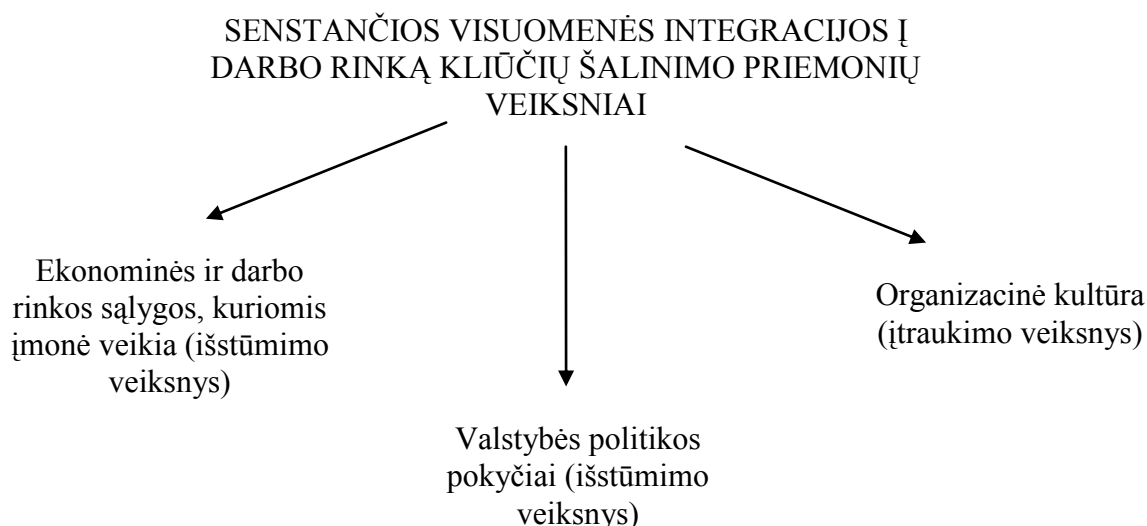
Vienas iš pagrindinių pokyčių, kuriuos patiria visi regionai, yra gyventojų senėjimas. Europos visuomenėse senstančių žmonių vis daugėja ir jie tampa vis svarbesni tiek pačiai ekonomikai, tiek bendruomenėms, auga jų, kaip vartotojų, poreikiai ir jų, kaip piliečių, lūkesčiai.

Aktyvumo skatinimas vyresnių žmonių darbo rinkoje galimas dviem pagrindiniais būdais: išlaikant ir kuriant senstančių asmenų darbo vietas. Priemonės aktyvumui skatinti gali būti pakeistos visuotinėmis priemonėmis sukurtomis apsaugoti nuo diskriminacijos dėl amžiaus ir nedarbo. Senstančios visuomenės užimtumas svarbiausias sėkmingo mokymosi rezultatas, tačiau aktyvūs praktikos metodai atveria kelius į produktyvų gyvenimą, kvalifikacijos kėlimą, motyvacijos pasikeitimą į darbą (2 lentelė) (Casey B, Metcalt H., Lakey J., 1993):

2 lentelė. Aktyvios praktikos metodai.

AKTYVIOS PRAKTIKOS METODAI	
ĮDARBINIMAS	Maksimalios amžiaus ribos pakėlimas (pvz. darbo skelbimuose nenurodomas maksimalus pretendentų amžius)
	Pozityvi diskriminacija (į darbą priimami tik vyresnio amžiaus asmenys)
	Savigalbos grupės parama skatinant darbo paieškas
	Mokymo programos (kaip tinkamai ieškotis darbo)
	Įdarbinimo centrai, agentūros senstančiai visuomenei (dažniausiai įsteigti NVO)
MOKYMAI, PERKVALIFIKAVIMAS KVALIFIKACIJOS KĖLIMAS	Mokymų, ir mokymo programų senstančiai visuomenei kūrimas, vystymas
	Egzistuojančių mokymų prieinamumas pagyvenusiems asmenims
	Palanki mokymuisi darbo aplinka
	Karjeros planavimas
LANKSTUS DARBO ORGANIZAVIMAS	Lankstus darbo grafikas
	Pareigų keitimas (be atlyginimo pokyčių)
	Pareigų keitimas (augant atlyginimui)
	Darbas ne visu etatu
	Laipsniškas išėjimas į pensiją (mažinant darbo krūvį, mažinant valandų skaičių ir pan.)
	Darbo ritmo reguliavimas
ERGONOMIKA, DARBO DIZAINAS, PREVENCIJA	Darbo sąlygų gerinimas
	Užduočių paskirstymas
	Jaunų ir vyresnių darbuotojų „derinimas“
	Su amžiumi susijusios „sveikatos ir gerovės kontrolė“
POŽIŪRIO ORGANIZACIJOSE KEITIMAS	Tyrimai apie senėjimą ir darbingumą
	Programos skirtos keisti požiūrį bei elgesį su vyresnio amžiaus darbuotojais
KITOS PRIEMONĖS	„Globos atsakomybės“ pripažinimas (įsipareigojimai šeimai)
	Pensinio amžiaus didinimas
	Kolektyvinių sutarčių priemonės skirtos vyresnio amžiaus darbuotojams
	Bendrosios šalies priemonės (įstatymai, strategijos)
	Išankstinio išėjimo į pensiją panaikinimas

Senstančios visuomenės asmenų išsilaikymo ir persikvalifikavimo kliūtys: gerosios praktikos stoka, nepakankamas socialinių partnerių bendradarbiavimas ir iniciatyvos stoka. Kaip pavyzdį galima pateikti Europos Sąjungos valstybėse narėse įgyvendintą projektą „Amžiaus barjerų įveikimas integracijoje į darbo rinką ir mokymus“, kuriame dalyvavo Prancūzija, Belgija, Nyderlandai, Vokietija, Graikija, Jungtinė Karalystė (Walker A. ir Taylor P., 1998). Integracijos į darbo rinką kliūčių šalinimo priemonių pasirinkimą gali lemti šie veiksniai (žr. 7 pav.):

7 pav. Senstančios visuomenės integracijos į darbo rinką kliūčių šalinimo priemonių veiksniai (Walker A. ir Taylor P., 1998).

Mokymasis visą gyvenimą.

Švietimo koncepcija pasiteisino sąlyginai nekintančiame pasaulyje, tačiau žinių protrūkio, technologinės ir informacinės revoliucijos amžiuje tokia švietimo tikslo samprata ir tikėjimas perduodamas žinių galia tapo neefektyvus. Išryškėjo, kad būtina ugdyti kompetentingus žmones, tokius kurie galėtų prisitaikyti savo žinias besikeičiančiomis sąlygomis.

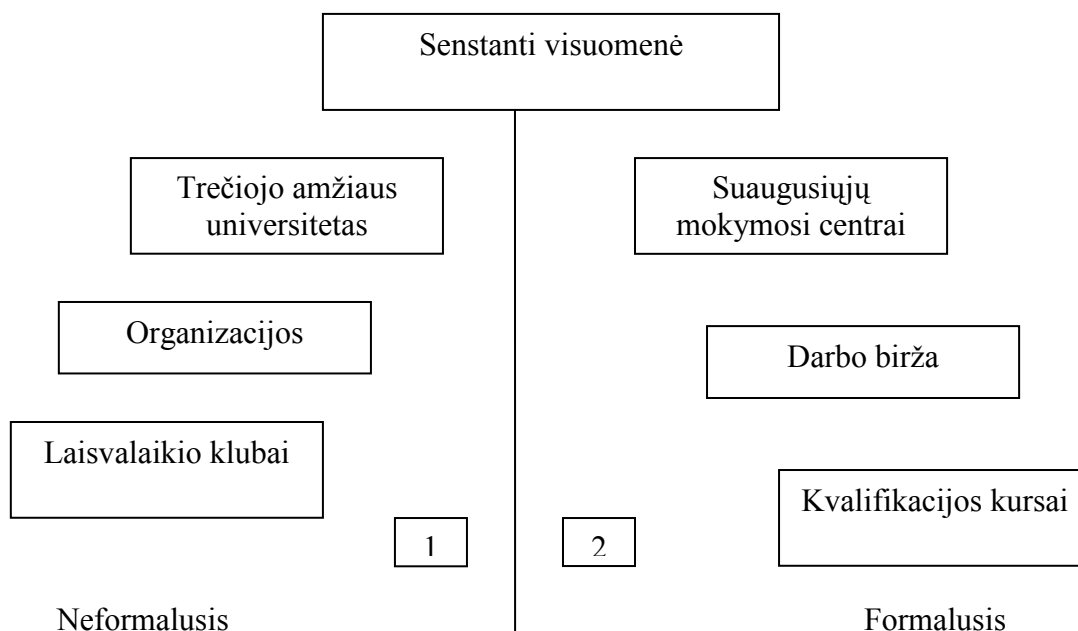
Europoje plačiai pripažinta mokymosi visą gyvenimą reikšmė visuomenės socialinei ir ekonominei raidai, jos piliečių visuomeniniams ryšiams ir aktyvumui. Pagal Europos Sąjungos šalių narių Europos Komisijos apibūdinimą „mokymasis visą gyvenimą yra tikslinga mokymosi veikla, nepriklausomai formali ar neformali, kurios nuolat imamasi, siekiant pagilinti žinias, gebėjimus ir kompetencijas nepriklausomai nuo amžiaus ir padėties darbo rinkoje. (The European Commission. Report of the Eurostat, 2001, p. 9).

UNESCO komisijos veikloje iškeliamą pagrindinę temą – švietimo vaidmens stiprinimas esant vis didesnei žmonių visuomenės globalizacijai. Europos politikos kryptys žmogiškųjų išteklių plėtrai:

- *Lisabonos strategijos Europos (2006 m.) komisijos paskelbtoje metinėje ataskaitoje išskiriami prioritetai:* investicijos į švietimą, moksliniai tyrimai ir naujovės, žmonių profesinis aktyvumas, užimtumo politikos skatinimas, žmogiškųjų išteklių konkurencijos didinimas.
- *ES švietimo ir profesinio rengimo politika:* suderinamumas ir palyginamumas, skaidrumas ir pripažinimas, kokybė, mobilumas ir bendradarbiavimas, konsultavimas ir informavimas.
- *Europinė kvalifikacijų sąranga:* vertimo įrankis, skirtas kvalifikacijų palyginimui; kvalifikacijų lyginimo sistema, paremta mokymosi pasiekimais; bendradarbiavimo sąranga.

Svarbiausias Europos Sąjungos dokumentas, apimantis švietimo pokyčius „Mokymosi visą gyvenimą memorandumas“ (2001 m.), kuris apima mokymosi prieinamumą visiems persikvalifikavimą ir kvalifikacijos tobulinimą įvairiais mokymo ir mokymosi būdais (Europos Komisija, 2001, p.7).

Pateikiu senstančios visuomenės mokymosi visą gyvenimą ir visą apimančio mokymosi ryšį (žr. 8 pav.):

8 pav. Senstančios visuomenės mokymosi visą gyvenimą ir visą apimančio mokymosi ryšys (pagal Teresevičienė M. ir kt. 2006, p. 35).

Informacinės visuomenės kontekste senstančiai visuomenei nebeužtenka kartą įgytos kvalifikacijos, todėl būtini gebėjimai norint prisitaikyti prie kaitos. Senstanti visuomenė turi nevienodų problemų ir galimybių dalyvauti profesiniuose mokymuose ir kitose kvalifikacijos kėlimo priemonėse. Spartėjančios kaitos, greito informacijos senėjimo ir atsinaujinimo sąlygomis senstančiai visuomenei pravartu mokytis nuolat ir įgyti vis naujų socialinių ir profesinių kompetencijų, atnaujinti turimą ir įgyti naują kvalifikaciją. Nuolat kintanti darbo rinka, didėjantys reikalavimai darbuotojų kvalifikacijai turėtų motyvuoti mokytis kiekvieną senstančios visuomenės asmenį (The European Commission, 2001).

2.3 Suomijos geros praktikos pavyzdys

Spartus Europos valstybių gyventojų senėjimas yra viena svarbiausių prioritetinių problemų, kuriai išspręsti būtina priimti skubius ir efektyvius sprendimus. Daugiausia užimtumas augo tuose sektoriuose ir profesinės veiklos srityse, kuriose reikia gana aukštos kompetencijos bei žinių. Europos valstybės taiko įvairias su senėjimu susijusias politines priemones, iš kurių geriausius rezultatus atnešė integruotos strategijos, kuriomis siekiama ne tik prailginti išėjimo į pensiją amžių, bet ir teikti finansines paskatas, atsižvelgiant į kitus užimtumo didinimo aspektus, kaip sveikata, mokymas ir mokymasis visą gyvenimą, taip pat užtikrinti lanksčias darbo organizavimo sąlygas. Įgyvendinant aktyvaus senėjimo politiką, gerą pavyzdį rodo Suomija, Danija, Švedija.

Suomija. Ši šalis yra padariusi bene didžiausią pažangą, pradėdama plataus masto programas, kuriomis siekia skatinti aktyvų senėjimą ir išlaikyti vyresnio amžiaus žmones kuo ilgiau darbo rinkoje įtraukiant socialinius partnerius. Programa pasiekė labai gerus rezultatus, kadangi vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygis padidėjo 10 proc., ji įvardijama kaip viena sėkmingiausių sprendžiant senstančios visuomenės užimtumo problemas ir jau tampa geru pavydžiu kitoms Europos valstybėms.

Nacionalinė programa (FINPAW) skirta vyresnio amžiaus žmonėms buvo vykdoma 1998–2002 metais. 2006 metais programai buvo suteikta „Aktyvaus senėjimo ekonomikoje ir visuomenėje premija Carl Bertelsmann iš Vokietijos Bertelsmann Stiftung (fondo). Pagrindinis jos tikslas – sustiprinti senstančios visuomenės padėtį darbo rinkoje, padidinant jos galimybes kuo ilgiau likti darbingai, o neturintiems darbo vyresnio amžiaus žmonėms programa padėtų jį susirasti, bei pakeisti nusistovėjusias nuostatas į vyresnio amžiaus darbuotojus. Ji apima:

- vyresnio amžiaus darbuotojus;
- darbdavius;
- darbo rinkos organizacijas;
- mokymo projektus;
- teisės aktų peržiūrėjimą (Tahvanainen S., 2006).

Programą sudarė informacijos sklaidos ir mokymo projektai, nukreipti į kvalifikuotos darbo jėgos išlaikymą, užimtumo skatinimą bei patrauklumą, skurdo ir socialinės atskirties mažinimą. Už programos vykdymą bei įgyvendinimą atsakingumas teko Socialinių reikalų ir Sveikatos, Darbo bei Švietimo ministerijoms. Svarbų vaidmenį užėmė mokymosi visą gyvenimą strategijos principų įgyvendinimas, siekiant reikiamų įgūdžių mokymo gerinimo vyresniems

asmenims, svarstoma vystyti ir plėsti profesinio pasirengimo lygį, persikvalifikavimą, specialiąsias programas, darbo praktikos įgijimo galimybes. Buvo organizuojami mokymai institucijoms tokie kaip: įdarbinimo paslaugų teikimas, profesinė sveikata ir sauga, suaugusiųjų švietimas, siekiant atsižvelgti į senstančios visuomenės problemą institucijų įgyvendinamose priemonėse (Arnkil R., 2003).

Darbdaviams siūloma atsižvelgti į senstančios visuomenės atstovus organizuojant lanksčius sprendimus: dalinė pensija, nemokamų atostogų galimybė. Projektuose didžiausias dėmesys buvo skiriamas: darbinės jėgos produktyvumui, sveikatai bei saugumui darbo vietoje, darbinio amžiaus ilginimui, diskriminacijos dėl amžiaus mažinimui, senstančios visuomenės mokymosi galimybių suteikimui. Produktyvios darbo jėgos didinimas buvo įgyvendinamas kartu su Užimtumo ir Ekonominės plėtros centrais bei Socialinių reikalų, Sveikatos departamentais. Aktyviai dalyvaujama įgyvendinant Suomijos nacionalinę antidiskriminacinę programą dėl amžiaus darbo rinkoje, kuria siekiama aptarti procedūras ir galimus teisės aktų pakeitimus, kurie skatintų ilgesnį laiką senstančios visuomenės nariams išsilaikyti darbo rinkoje. Suomija pateikė visaapimančią požiūrį į aktyvią senėjimo strategiją, siekiant sustiprinti socialinę integraciją (ILO, 2002).

Siekiant skatinti senstančios visuomenės veiklą rengė seminarus, pritraukdama kuo daugiau dalyvių (politikų, ekspertų ir kitas suinteresuotas šalis). Įgyvendinant programą ypatingas dėmesys buvo nukreiptas į mokymosi galimybes, profesinių įgūdžių tobulinimą, užtikrinant mokymo personalo kompetenciją: siūlo senstančios visuomenės nariams tobulinti informacijos ir technologijų (IRT) įgūdžius. Apie 700 mln. eurų buvo skirta vyresnio amžiaus žmonių švietimui. 2000–2004 programa „Fitnes for life“ tikslas skatinti vyresnius aktyviai dalyvauti sveikatos programoje.

Švietimo programos Suomijoje skirtos specialiai senstančiai visuomenei, bet yra ir tokių kursų, kuriais gali naudotis ir jauna visuomenė. Suaugusiųjų švietimo tyrimų rezultatai rodo, kad dalyvavo 1,8 mln. suaugusiųjų, iš kurių moterys aktyviau dalyvavo nei vyrai.

Projektas „www – golden age“ dalyvavo Danija – Lenkija – Lietuva – Suomija – Vengrija – Ispanija (2004–2006). Jo tikslas – supažindinti vyresnio amžiaus žmones su informacinėmis technologijomis (IT), įrodyti, jog senstanti visuomenė gali gyventi pilnavertį gyvenimą esant moderniai informacinei visuomenei.

„Kasdieninį palengvinančios aplinkos mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros programa“ leis skatinti senėjimui palengvinti skirtų informacinių technologijų bei paslaugų kūrimą, įmonių įsitraukimą, bei mokslinių tyrimų rezultatų naudojimą pramonėje.

3. LIETUVOS SENSTANČIOS VISUOMENĖ SOCIALINĖ IR EKONOMINĖ POLITIKA

3.1 Senstančios visuomenės tendencijų apžvalga ir esminiai pokyčiai Lietuvoje

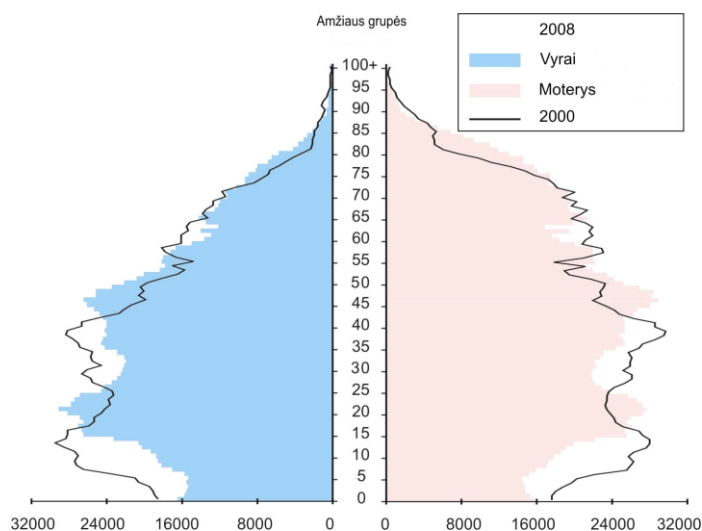
Kaip ir daugelis Europos šalių, Lietuva susiduria su visuomenės senėjimo tendencija. „Lietuva demografiniu požiūriu ilgai išliko jauna ir senti pradėjo tik XX a. viduryje. Tai sąlygojo ilgesnis nei vakarų Europoje patriarchalinės visuomenės išsilaikymas, katalikiškas požiūris į šeimą ir netgi moterų beteisiškumas ir padėtis šeimoje, taip pat demografinės politikos ypatybės“ (Vaitiekūnas, 2006, p. 181).

Lietuvos gyventojų amžiaus lygis beveik atitinka Europos šalių vidurkį: vyresnių nei 65 metų gyventojų 2006 m. Lietuvoje buvo 15,3 proc., o Europos regiono šalyse – 16 proc. Lietuvoje pagyvenusių asmenų dalis yra mažesnė nei Europos Sąjungos valstybių narių – vidurkis 16,5 proc., – tačiau gyventojų senatvės atžvilgiu Lietuva yra vidutinė šalis ir lyginant su Europos Sąjunga (United Nations Statistics Division, 2006; Statistikos departamentas ir socialinių tyrimų institutas, 2006, p. 13).

Lietuvos demografinė šalies duomenų analizė rodo progresuojantį visuomenės senėjimo procesą ir jo pasekmių įveikimo aktualumą: žemas gimstamumo lygis, spartus pensinio amžiaus žmonių skaičiaus augimas sąlygojamo mažesnio mirtingumo darbiniam amžiuje ir ilgesnės gyvenimo trukmės, jaunimo emigracija.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis 2008 m. pradžioje 690,8 tūkst., arba 20,5 proc., gyventojų buvo 60 metų ir vyresnio amžiaus, 2000 m. pradžioje jų buvo 668,3 tūkst., arba 19,0 proc., 2007 m. Lietuvoje gyveno 247,1 tūkst. pagyvenusių vyrų ir 443,7 tūkst. pagyvenusių moterų, t.y. pagyvenusio amžiaus buvo kas šeštas vyras ir kas ketvirta moteris. Gana ryškūs gyventojų amžiaus skirtumai tarp miesto ir kaimo: 2007 m. tarp gyvenančių kaimo vietovėse daugiau nei 65 metų ir vyresnio amžiaus asmenų buvo 18 proc., tarp gyvenančių miestuose – 14 proc.

Amžiaus ir lyties piramidė parodo gyventojų sudėties pagal lytį ir amžių pokyčius (žr. 9 pav.). Apatinė piramidės dalis parodo pastarųjų metų gimstamumo kitimą, o viršutinė – gyventojų senėjimo intensyvumo augimą, t.y. pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičiaus, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, augimą (SD. Lietuvos gyventojai pagal amžių 2008 m., 2008, p. 14).

9 pav. Gyventojai pagal lytį ir amžių (SD. Lietuvos gyventojai pagal amžių 2008 m., 2008, p.14).

Eurostat duomenimis, prognozuojama, kad iki 2060 metų Lietuvoje bus apie 34,7 proc. senstančios visuomenės gyventojų (Giannakouris, 2008).

Nuo 1994 m. iki 2003 m. vis mažėjantis gimstamumas (1994 m. – 42376 tūkst., 2003 m. – 30598 tūkst.) stabilizavosi ir paskutiniuosius metus didėjo iki 32346 tūkst., tačiau gimstamumo lygis vis dar išlieka žemas ir neužtikrina kartų kaitos (SD. Demografijos metraštis 2007 m., 2008).

Gyventojų mirtingumas kaip ir gimstamumas svarbus šalies ekonominio ir socialinio vystymosi rodiklis. Svarbus veiksnys, nuo kurio tiesiogiai priklauso demografinė situacija, ekonominių ir socialinių procesų eiga valstybėje. „2007 m. mirė 45,6 tūkst. žmonių, tai 811 (1,8 proc.) daugiau negu 2006 m. 1000 gyventojų 2007 m. teko 13,5 mirusiųjų, tai didžiausias mirtingumo rodiklis nuo 1950 m.“ (SD. Demografijos metraštis 2007 m., 2008, p. 90).

Emigracijos apimtys Lietuvoje išaugo tuoj po Nepriklausomybės atkūrimo, ypač 1990–1991m., o 2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir įsigaliojus laisvam asmenų judėjimui, emigracija dar labiau suintensyvėjo, tai lėmė šalies gyventojų skaičiaus mažėjimą, gyventojų senėjimą. 2007 m. iš Lietuvos į užsienio valstybes gyventi nuolat arba ilgiau negu šešiams mėnesiams išvyko 26,5 tūkst. žmonių, tai 1,3 tūkst. (4,7 proc.) mažiau negu prieš metus. daugiausia – 48,1 tūkst. – gyventojų emigravo 2005 m. (SD Demografijos metraštis 2007 m., 2008, p. 163).

Svarbus rodiklis, bylojantis apie gyventojų senėjimą, yra ilgėjanti vidutinė gyventojų trukmė. 2007 m. vyrų vidutinė gyvenimo trukmė buvo 64,9 metai, moterų – 77,2 metai, o 2000m. – vyrų 66,8 metai, moterų – 77,5 metai), gyventojų mirtingumo didėjimas lėmė, kad vyrų vidutinė gyvenimo trukmė sutrumpėjo beveik 2 metais, o moterų 0,3 metų. Reikia pabrėžti,

kad į šį reiškinį būtina atsižvelgti formuojant būsimą ekonominę, socialinę ir užimtumo politiką (SD. Statistika, 2008).

Vykstantys dinaminiai pokyčiai visuomenėje neišvengiamai daro poveikį senstančiai visuomenei:

- pagyvenę žmonės priversti greitai adaptuotis, keisti vertybes, o tai reikalauja naujo socializacijos proceso;
- pereinant į rinkos ekonomiką, didėja konkurencija, todėl senyvo amžiaus žmonės fiziškai, psichologiškai, ekonomiškai tampa silpnesni už kitus visuomenės narius, konkurencija tampa negatyvi, aštrėja išstūmimo ir atsitraukimo procesai;
- aštrėja santykis su valdžios institucijomis, nes senyvo amžiaus žmonės tikisi greitų ir pozityvių pokyčių (Guščinskienė J., Novelskaitė A., 2000, p. 14).

Vyrauja tendencija, kad dėl senėjimo reiškinio Lietuvos valstybė verčiama naujiems poreikiams pritaikyti turimos visuomenės ekonomikos (užimtumas, pajamų lygis), socialinio saugumo (socialinės garantijos), sveikatos apsaugos (paslaugų poreikis), visaverčio gyvenimo (būstas, aplinka, infrastruktūra), politikos (politinės, visuomeninės organizacijos) ir kt. išteklius.

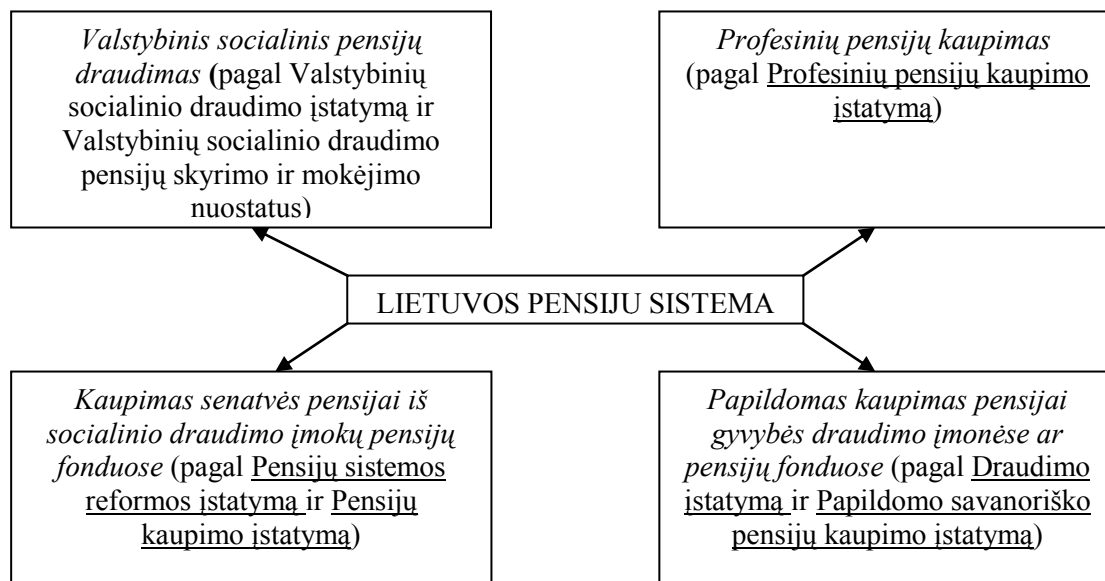
Pajamų lygis

Pagrindinis senstančios visuomenės žmonių pajamų šaltinis – pensija. Lietuvoje pensijų sistema turi neilgą istoriją, ji buvo įtvirtinta XX a. šešto dešimtmečio pabaigoje (Večkienė N. ir kt., 2002). Pastaruoju metu šalyje vis daugiau diskutuojama dėl pensijų sistemos reformos, kurios eigos užtikrinimui labai svarbus visuomenės pritarimas ir palaikymas, nes pensijos dydis priklauso nuo valstybės finansinių galimybių ir politinių sprendimų.

Kintanti demografinė padėtis: senstančios visuomenės skaičiaus didėjimas, didėjantis biudžeto deficitas, verčia galvoti apie pensinės sistemos reformos būtinybę, siekiant apsaugoti pagyvenusius žmones nuo skurdo. Pagal Čilės pensijų reformos autorių Jose Pinera, pasaulyje vyravęs persikirstymo (angl. Pay-As-You-Go, PAYG) modelis ilgainiui taps nefunkcionalus, nes mažėjantis dirbančiųjų skaičius nebegalės išlaikyti didėjančios pensinio amžiaus visuomenės dalies, o valstybės biudžetui tokia našta bus per sunki (LLRI, 2007).

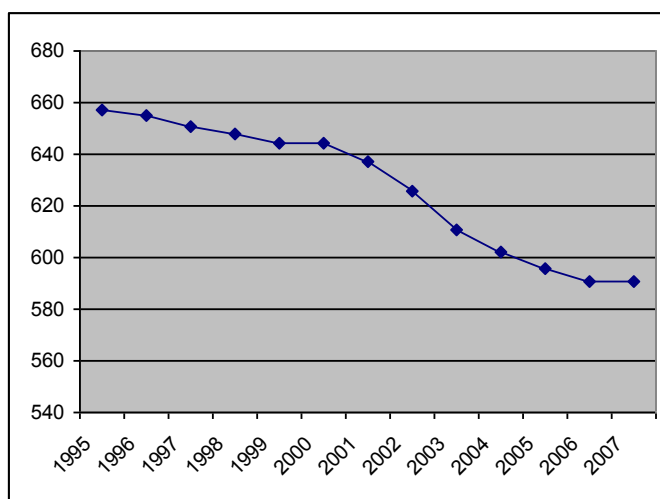
Pagrindinis pensijų reformos tikslas – pakeisti esamą pensijų sistemą taip, kad senstanti visuomenė gautų didesnes pajamas nei iki šiol, o ši sistema apimtų visus Lietuvos gyventojus. Vis dar vyrauja tendencija, kad Lietuvoje pensijos yra vienos iš mažiausių Europoje (The World Bank, 2005).

Nuo 2004 metų Lietuvos pensijų sistemą sudaro šios dalys (žr. 10 pav.):

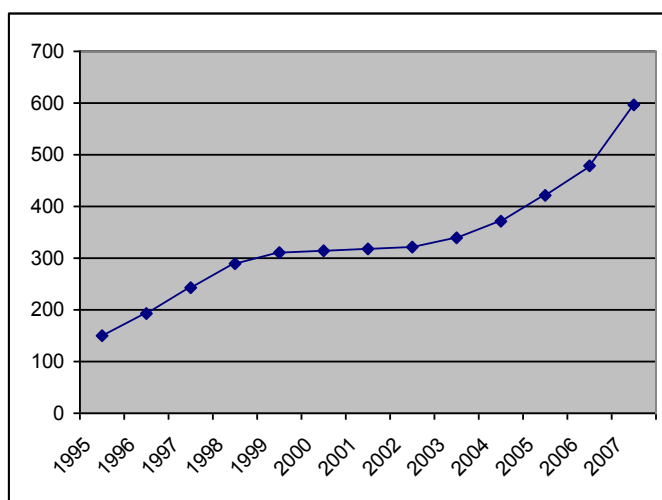

10 pav. Lietuvos pensijų sistema (LR Seimas (IX-1215), 2002; (IX-1691), (IX-1737), (IX-1692), 2003; (X-209), (Nr. 1156), 2005; (X-745), 2006.).

Pensijų sistemoje išlieka tam tikra lyčių nelygybė: nevienodas išėjimo į pensiją amžius, ginčytina kaupiamųjų pensijų anuiteto problema. Vyrų senatvės pensinis amžius – 62,6 metų, moterų – 60 metų. Didelė dalis gavėjų gauna per mažas senatvės ir invalidumo pensijas, ir jos iki šiol didėjo per lėtai (11 ir 12 pav.). Tai trukdo daliai vyresnio amžiaus žmonių visavertiškai gyventi.

11 pav. Vidutinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijas gaunančių asmenų skaičius, tūkst. (SD, 2008).

12 pav. Vidutinė pensija litais Lietuvoje (SD, 2008).

Statistikos departamento duomenimis, vyresnio amžiaus žmonės skursta tik truputį labiau negu kita visuomenės dalis, piniginės socialinės išmokos – socialinio draudimo ir šalpos pensijos, pašalpos ir kompensacijos yra per mažos. Ateityje jos turėtų didėti, kartu gerėti jų skyrimo pagrindimas. Galimos prieštaringos tendencijos – gavėjų mažės dėl kylančio gyvenimo lygio, bet ir didės dėl neigiamų socialinio draudimo teisių (LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004).

Nuo pat savarankiškos socialinio draudimo sistemos atsiradimo iki 2002 m. asmenų, mokančių valstybinio socialinio draudimo įmokas ir gaunančių pensijas, proporcija darėsi vis nepalankesnė ir vienam dirbančiajam tekdavo išlaikyti vis didesnę pensininkų dalį. 1991 m. vienai mokamai pensijai teko 2,1 dirbančio asmens, 1995 m. – 1,56, o 2001 m. – 1,19. Iš dalies padėtis stabilizavosi 2002 m., kai socialinio draudimo pensijai teko 1,35 apdraustojo. Apskaičiuota, kad kurį laiką apdraustųjų ir pensininkų santykis gerės, tačiau dėl šiuo metu vykstančių neigiamų demografinės situacijos pokyčių socialinio draudimo įmokų mokėtojų ir pensininkų skaičiaus santykis ateityje labai sumažės ir, jeigu pensinis amžius išliks toks, koks yra numatytas dabar, įmokų mokėtojų ir pensininkų santykis 2020 m. prognozuojamas 1,61, 2030 m. – 1,34, o 2050 m. – 1,07 (LR Seimas. Lietuvos konvergencijos 2007 metų programa, 2007).

LLRI analizėje pateikiamos keturios pagrindinės priežastys, „kodėl tolesnė pensijų reforma yra būtina:

- *Ekonominio efektyvumo ir darbuotojų motyvacijos stoka* dabartinėje perskirstomoje pensijų sistemoje, lemiančioje, kad dauguma dirbančiųjų nėra suinteresuoti mokėti socialinio draudimo įmokas nuo visų savo iš darbo gautų pajamų.
- *Demografiniai iššūkiai*, kurie lems, kad Lietuvoje iki 2050 m. vienam darbingo amžiaus žmogui teks dvigubai daugiau pensininkų nei dabar, ir kad tuomet Lietuvoje pensininkų skaičius viršys dirbančiųjų.

- Finansinio tvarumo problema, kuri gali kilti kai po 2020 m. „Sodros“ biudžetas taps deficitinis ir valstybės išlaidos pensijoms nuolat augs.
- Lietuvos ekonominis konkurencingumo lygis pasaulyje ir ypač su kaimyninėmis šalimis, kuris labai priklausys nuo to, kokią pensijų sistemos modelį pasirinks Lietuva, ir kiek ateities valstybės pensiniai įsipareigojimai slėgs dirbančiuosius ir verslą“ (LLRI, 2007, p. 3).

Sveikata ir socialinės paslaugos.

Pagrindinis socialinių paslaugų vartotojas – vyresnio amžiaus žmonės. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, vyrauja tendencija, jog per pastarąjį dešimtmetį pasikeitė šeimų gyvenimo stilius, išsigalėjo vėlyvesnės santuokos, mažesnis gimstamumas, padidėjo vienišų žmonių, nepilnų šeimų skaičius. Todėl, sulaukus vyresnio amžiaus, sumažėjus savarankiškumui ar jo netekus, senstančios visuomenės atstovai pagalbos gali tikėtis, tik iš oficialių pagalbos institucijų.

Palyginti su kitų Europos šalių situacija, tiek stacionarios globos, tiek pagalbos namuose paslaugas Lietuvoje gauna labai nedidelė senstančios visuomenės dalis, paslaugų įvairovė senstančiai visuomenei yra nepakankama: dienos, bendruomenės centrai, skirti pagyvenusiems žmonėms, veikia tik kai kuriose savivaldybėse. Visuomenei senstant, integruotos globos ir slaugos poreikis didėja, ilgalaikės globos ir slaugos politika tampa vis aktualesnė ir vaidina vis reikšmingesnę vaidmenį šiuolaikinėje nuolat besikeičiančioje socialinėje politikoje (Lazutka R. ir kt., 2004).

Organizuojant socialinių paslaugų pagyvenusiems žmonėms sistemą ypač svarbu vadovautis priimtais tarptautinių organizacijų dokumentais ir nuostatomis. Senstančiai visuomenei turi būti sudaryta galimybė už prieinamą kainą gauti įvairias socialines paslaugas ir akcentuojama, kad šalyse turėtų būti rengiamos strategijos ir programos, kaip sudaryti sąlygas žmonėms savarankiškai gyventi bendruomenėje, taip pat užtikrinti ilgalaikę globą asmenims, kuriems šios pagalbos reikia. Valstybė turėtų užtikrinti, kad socialinių paslaugų senstančiai visuomenei sistema ir standartai būtų formuojami atsižvelgiant į bendrą šalies gyvenimo lygį, technologijų išsivystymo lygį ir senstančios visuomenės vertybes. Viena iš teigiamų tendencijų – stacionarios paslaugos, pagal galimybes keičiamos alternatyviomis į socialinių paslaugų teikimą įtraukiamos bendruomenės (LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004).

Užimtumas.

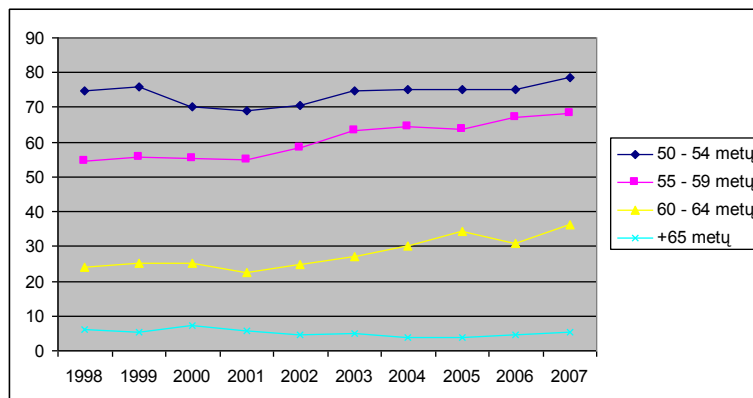
Gyventojų demografinio senėjimo proceso vertinimas sustiprina neigiamas nuostatas dėl pačių pagyvenusių žmonių statuso visuomenėje ir taip užkertamas kelias naudoti jų potencialą ekonominio ir socialinio gyvenimo srityse. Dėl nepalankių demografinių tendencijų Lietuvoje mažėja tiek bendras, tiek ir darbingo amžiaus gyventojų skaičius, kvalifikuotų darbuotojų trūkumas tampa viena iš pagrindinių Lietuvos visuomenės problemų. Darbo jėgos kvalifikacija dažnai neatitinka rinkos poreikių, pastebimas struktūrinio nedarbo reiškiny, žemas profesinis mobilumas.

Statistikos departamento duomenimis, 2007 m. vidutiniškai Lietuvoje buvo 1534,2 tūkst. užimtų gyventojų, 35,2 tūkst. daugiau negu 2006 m. Kylant bendram užimtumo lygiui, didėjo pagyvenusių (55–64 m. amžiaus) gyventojų užimtumas. Jei 2006 m. šios grupės gyventojų vidutiniškai dirbo 175,4 tūkst., tai 2007 m. – 188 tūkst. Tokiam pagyvenusių gyventojų užimtumo pokyčiui nemaža įtakos turėjo dėl stiprios emigracijos augęs kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas.

Svarbu pastebėti, kad 2006 metais Lietuvos abiejų lyčių 55–64 metų gyventojų aktyvumas 49,6 proc. darbo rinkoje viršija kai kurių Europos Sąjungos valstybių narių vidutinius rodiklius (SD. Darbo jėga, 2008).

Kaip pavyzdį apie senstančios visuomenės aktyvumą galima paminėti faktą, kad per 2005–2006 m. verslo pagrindų kursus baigė 8,9 tūkst. (2005 m. – 4,5 tūkst., 2006 m. – 4,4 tūkst.) ieškančių darbo asmenų, iš jų apie 20 proc. sudarė vyresni nei 50 metų amžiaus bedarbiai.

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, šalyje 2007 m. 50–54 metų senstančios visuomenės asmenų užimtumas siekė 78,6 proc., 55–59 metų senstančių gyventojų užimtumas buvo 68,3 proc. Didėjant amžiui, užimtumas pradeda sparčiai mažėti: tais pačiais duomenimis, 60–64 metų gyventojų užimtumas – 36,4 proc., o 65 metų ir vyresnių – tik 5,4 proc. (žr. 13 pav) (SD. Darbo jėga, 2008).

13 pav. Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes (vidutinis metinis skaičius; procentais)
(SD. Darbo jėga, 2008).

Remiantis Lisabonos strategija, galima pagrįsti, kad siekiant visiško užimtumo, senstančios visuomenės amžiaus asmenų užimtumo lygis 2010 m. turėtų pasiekti 50 proc.

Senstančios visuomenės integracija darbo rinkoje yra sudėtinga ir tuo pačiu prieštaringa problema, kurią lemia valstybės ekonominio išsivystymo lygis, pakitusios užimtumo sąlygos, darbo jėgos paklausos ir pasiūlos santykis, darbdavių požiūris į pagyvenusius darbuotojus, kvalifikacijos stoka, gebėjimas mokytis, darbo motyvacija, sveikatos būklė, pasitikėjimas savimi bei socialinės apsaugos sistemos galimybės (DSTI, 2006, p. 5).

Dalis senstančios visuomenės žmonių neveiklūs, jų silpna darbo motyvacija, kiti nenori dirbti visą darbo laiką. Šiai problemai išspręsti reikėtų organizuoti darbą (įvedus ne visą darbo dieną ir atsisakius viršvalandžių, lankstesnį pamainų organizavimą, terminuotą, namudinį, nuotolinį darbą, savarankišką užimtumą, sezoninius darbus ir pan.). Pastebimi lyčių tarp vyrų ir moterų užimtumo skirtumai – daug blogesnė moterų padėtis darbo rinkoje nei vyrų: jų darbo užmokestis mažesnis, nedaug moterų eina vadovaujančias pareigas, joms tenka ir didesnė šeimos narių globos ir priežiūros, namų ruošos našta. Nelygybė gali dar sustiprėti, turint mintyje gilėjančią ekonominę integraciją pasaulyje, kuri savo ruožtu yra palankesnė lankstesnei ir mobilesnei darbo jėgai, o tai sukelia nemažai sunkumų moterims, kurios dažnai verčiamos rinktis tarp vaikų ir karjeros. Senstančių 60–64 amžiaus vyrų užimtumas beveik du kartus didesnis nei moterų (Daukantienė N., 2006, p.46–54).

Remiantis Eurostat duomenimis, galima teigti, kad senstančios visuomenės darbo jėgos potencialas Lietuvoje pakankamai gerai panaudojamas, tačiau nereikėtų manyti, kad problema išspręsta: senstančios visuomenės užimtumui nepakankamai racionali užimtumo struktūra kuriai būdingos darbo pasiūlos ir paklausos suderinamumo problemos. Vyrauja tendencija, kad pastaraisiais metais, vyresnio amžiaus žmonių užimtumas didėjo daugiausia dėl gyventojų migracijos ir dėl jo atsiradusio darbo jėgos trūkumo Lietuvoje, atkreipiant dėmesį, kad siekiant išsaugoti teigiamas šios gyventojų grupės užimtumo tendencija, būtina plėtoti jų tęstinio mokymosi galimybes bei skatinti profesinį mobilumą (Europos Komisija, 2008).

Senstanti visuomenė sunkiau prisitaiko prie darbo rinkos pokyčių, o anksčiau įgyta profesinė kvalifikacija ir darbo patirtis, sparčiai kintant rinkai, neturi paklausos. Pagrindinė problema gauti darbą – asmenų nesugebėjimas naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, pirmiausia, kompiuteriu. Užsienio kalbų nemokėjimas irgi kliūdo spręsti nedarbo problemas, todėl senstančios visuomenės žmonių nedarbas didesnis (OECD, 2006).

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, vyresnių nei 55 metų amžiaus grupės gyventojų nedarbo lygis ėmė mažėti, atsirado laisvų darbo vietų dėl padidėjusios emigracijos. Kvalifikuotos

darbo jėgos stygius privertė darbdavius ieškoti darbuotojų tarp vyresnio amžiaus gyventojų ir nulėmė naują tendenciją – vyresnių nei 55 metų amžiaus gyventojų augimą. Remiantis Darbo ir socialinių tyrimų instituto mokslininkų tyrimais, daroma prielaida, kad dėl to, senstančios visuomenės nedarbo problema išsispindė tik paviršutiniškai, kadangi naujų darbo vietų padaugėjo nežymiai, o žmonių kvalifikacija iš esmės nepakito (Gruževskis B., Medaiskis T., Mikulionienė S., 2007).

Visaverčio gyvenimo galimybės

Globali industrinės visuomenės transformacija į žinių visuomenę ir ekonomiką, spartus Lietuvos stojimas į Europos Sąjungą skatina naują visuomenės požiūrį į švietimo sistemą. Senstančios visuomenės švietimas Lietuvai nėra svetimas reiškinys, tačiau savo šiuolaikinę formą jis daugiausia įgavo po Nepriklausomybės atkūrimo vykstančių procesų metu. Vyravo tendencija, kad mūsų visuomenės švietimo samprata gana senamadiška: jaunystėje įgytų žinių turi pakakti visą gyvenimą, tačiau rinkos ekonomikos sąlygomis ir ypač šiuolaikinėje, nuolat kintančioje, informacinėje visuomenėje, jaunystėje įgytas išsilavinimas nėra pakankama sąlyga užsitikrinti užimtumą visą darbinės veiklos laikotarpį, o kvalifikacijos kėlimas šiuolaikinių darbo rinkos reikalavimų kontekste svarbus ne tik norint įsidarbinti, bet ir norint išlaikyti turimą darbo vietą. Mokymasis visą gyvenimą yra viena iš svarbiausių Europos Sąjungos užimtumo didinimo politikos krypčių, nes mokymasis visą gyvenimą garantuoja pilnutinę integraciją įvairiais požiūriais. Išskiriami trys pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą tikslai:

ekonominis veiksnys – mokymas visą gyvenimą lemiamas konkurencingumu ir ekonominiu augimu;

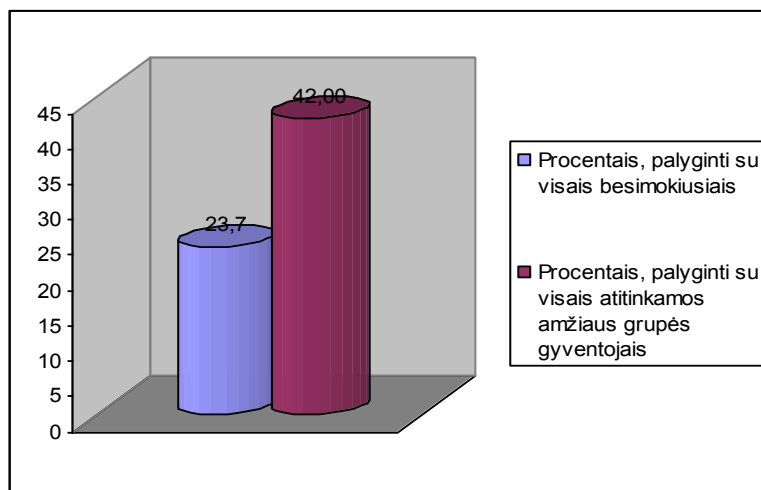
socialinis veiksnys – mokymasis visą gyvenimą būtinas individui jaustis visaverčiu bendruomenės nariu;

individualus veiksnys – mokymasis visą gyvenimą vertingas, ugdo gebėjimą išsaugoti ir jausti gyvenimo vertybes, sukuria galimybes geriau tvarkyti savo kasdieninį gyvenimą (Illeris K., 2003).

Senstančiai visuomenei įgyti naujų ir paklausių specialybių padeda 1992 m. įsteigta Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, šešios jai pavaldžios regioninės mokymo organizavimo ir konsultavimo tarnybos, keturiolika darbo rinkos mokymo centrų. Gausėja ir profesinio mokymo paslaugas teikiančių privačių įmonių. Lietuvoje yra apie 500 įvairaus profilio licencijuotų mokymo paslaugų teikėjų. Darbo rinkos mokymo centrų programose kasmet dalyvauja apie 25 tūkst. asmenų, tačiau nesant oficialios statistikos negalima pasakyti, kiek tarp jų yra vyresnių nei 50 metų amžiaus. Iš kai kurių tyrimų galima

konstatuoti, kad suaugusiųjų tęstinis profesinis mokymas šalyje nėra pakankamai išplėtotas. Tyrimų duomenimis, suaugusiųjų mokymo ir švietimo programose dalyvauja apie 5–10 proc. suaugusiųjų Lietuvos gyventojų. 2003–2006 metais, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 50–64 metų amžiaus besimokančiųjų suaugusiųjų padaugėjo (SD. Žinių nuolat siekia, 2007).

Lietuvos švietimo politikos dėmesys pagyvenusių žmonių švietimui ir mokymui pirmiausia atsispindi Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, kurioje įtvirtinta mokymosi visą gyvenimą nuostata. Valstybinė švietimo strategija 2003–2012 metams numato, kad būtina plėtoti tęstinę mokymosi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą. Švietimo įstatymas įtvirtina savivaldybių atsakomybę inicijuoti vietos poreikius atitinkančių profesinio mokymo ir suaugusiųjų švietimo teikėjų tinklo formavimą. Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2007 metais iš viso mokėsi 234,4 tūkst. 50–64 metų amžiaus suaugusieji, 23,7 proc. suaugusiųjų lyginant su visais besimokančiais ir 42 proc., lyginant su visais atitinkamos amžiaus grupės gyventojais (žr. 14 pav.) (SD. Žinių nuolat siekia, 2007).

14 pav. Lietuvoje 2006 metais besimokančių 50 – 64 metų amžiaus suaugusiųjų skaičius, procentais (SD Žinių nuolat siekia, 2007).

Lietuvos senstančios visuomenės išsilavinimo struktūra 1989–2001 m. laikotarpiu keitėsi, į pagyvenusių žmonių gretas įsiliejant vis daugiau aukštesnio išsilavinimo žmonių, dar po 5–10 metų, kai į pagyvenusių žmonių gretas įsilies dabartiniai 55 metų žmonės, turintys aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą, išsilavinusių senstančios visuomenės asmenų dalis ypač išaugs. Reikia paminėti, kad ši tendencija vyrauja tik tarp miesto gyventojų.

Nuolatinė ekonominė ir socialinė kaita, spartus informacinių technologijų skverbimasis į mūsų kasdienį gyvenimą verčia suvokti, kad žinių ir įgūdžių, kadaisė įgytų mokykloje,

universitete, šiandien neužtenka. Ekonominiai ir socialiniai pokyčiai modifikuoja ir modernina pagrindinius įgūdžius, kuriuos kiekvienas senstančios visuomenės narys privalo turėti kaip minimumą, kad galėtų nuolat atnaujinti žinias, profesinius įgūdžius ir kompetenciją, kad neprarastų darbo, užtikrintų visavertį saugų socialinį gyvenimą (Europos Bendrijų Komisija, 2001).

Svarbi pagyvenusių žmonių švietimo dalis yra neformalusis švietimas, kurio paskirtis - sudaryti sąlygas mokytis visą gyvenimą. Tačiau praktiškai mokymosi visą gyvenimą prielaidų sistema nėra pakankamai išplėtotą ir kompleksiška: kol kas tai daugiau politikos formavimo ir atskirų iniciatyvų veikla. Senstančios visuomenės kvalifikaciją padeda kelti nevyriausybinės organizacijos – Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija (įkurta 1992 m.) ir Suaugusiųjų profesinio mokymo asociacija (įkurta 1998 m.) (Lazutka R. ir kt., 2004).

Lietuvai kaip ir Europai, žinių ekonomika, platus informacinių technologijų ir naudojimas tapo svarbiu veiksniu ne tik didinant, šalies konkurencingumą, bet ir gerinant gyvenimo kokybę. Globalizacijos veiksniai formuoja naujus uždavinius Lietuvos švietimo politikai: sukurti visą gyvenimą trunkančiam mokymuisi, užtikrinti gyventojų informacinį raštingumą, kokybišką, žinių visuomenės poreikius atitinkantį ir senstančiai visuomenei prieinamą išsilavinimą bei kurti edukacines erdves.

Senstanti Lietuvos visuomenė susiduria su darbo jėgos, investicijų, užimtumo pokyčiais, naujais reikalavimais pensijų sistemai, sveikatos ir socialinių paslaugų sistemai. Senėjimas neišvengiamai veikia ir ateityje veiks socialinius ir ekonominius procesus, todėl globalioje konkurencingoje visuomenėje vienas svarbiausių socialinės politikos uždavinių – kuo skubiau imtis priemonių, sprendžiant senėjimo problemas Lietuvos mastu. Šie klausimai bus aptariamai 3.2. skyriuje.

3.2 Lietuvos senstančios visuomenės strategija: nuo politikos prie praktikos

Globalūs šiuolaikinio pasaulio pokyčiai tampa vis svarbesniu veiksniu, lemsiančiu ilgalaikes Lietuvos raidos galimybes ir perspektyvas. Šiems pokyčiams daro įtaką vis spartėjanti mokslo ir technikos bei žinių plėtra, kokybiškai keičianti modernios visuomenės gyvenimo būdą. Žinių visuomenės atsiradimas ekonomiškai stipriose pasaulio šalyse laikomas jau įvykusiū faktū, ir į tai būtina atsižvelgti aptariant ir vertinant Lietuvos senstančios visuomenės padėtį ir jos perspektyvas globalios konkurencijos sąlygomis.

Politika: strateginiai dokumentai

Spręsti senstančios visuomenės klausimus Lietuvą įpareigoja Madride Antroje pasaulinėje asamblėjoje priimti du svarbūs dokumentai:

1. Pasaulinė deklaracija.
2. Madrido veiksmų planas.

Lietuva, kaip ir kitos Europos valstybės, priėmusios politinę deklaraciją, yra pasiryžusi įveikti tris prioritetas:

- Sudaryti senstančiai visuomenei efektyvias sąlygas dalyvauti socialinėje, politinėje, ekonominėje bei kultūrinėje veikloje.
- Gerinti senstančios visuomenės sveikatą ir socialines paslaugas.
- Sukurti kokybišką gyvenimo aplinką, kad vyresnio amžiaus žmonės galėtų gyventi nepriklausomai ir savarankiškai.

Remdamasi Tarptautiniu Madrido veiksmų planu ir Berlyno regionine strategija, Lietuva įsipareigojo imtis priemonių senėjimo problemai spręsti šalies mastu (LR Seimas Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004).

Lietuvos senstančios visuomenės kylančių problemų sprendimo pagrindiniai siekiai įtvirtinti strateginiuose šalies politikos dokumentuose bei ataskaitose: *Tarptautinių pagyvenusių žmonių metų programoje* (LR Seimas. Dėl tarptautinių, 1998), *Nacionaliniame žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje plane* (LR Seimas. Dėl nacionalinio žmogaus, 2002), *Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje* (LR Seimas. Dėl valstybės ilgalaikės, 2002), *Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje* (LR Seimas. Dėl Nacionalinės darnaus, 2003), *Pagyvenusių asmenų mokymosi ir užimtumo didinimo veiksmų plane* (DSTI, 2003), *Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje* (LR Seimas. Dėl Nacionalinės

gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004), *Nacionalinėje demografinėje (gyventojų) politikos strategijoje* (LR Seimas. Dėl Nacionalinės demografinės, 2004), *Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonėse* (LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonių patvirtinimo, 2005). *Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2006 metų priemonių įgyvendinimo ataskaitoje* (LR SADM, 2007) ir kt. dokumentuose.

Šiuose dokumentuose formuluojami tikslai dera su Europos Sąjungos siekiais – kad konkurencinga ekonominė plėtra būtų suderinta su aukštesnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda.

Lietuvos valstybės ilgalaikės raidos strategijoje pabrėžiama, kad visuomenės senėjimas turi visapusiškos įtakos visuomenei, tiek jos funkcionavimui, tiek struktūrai bei jos raidai. Senstanti visuomenė susiduria su konkurencija: darbo jėgos, vartojimo pokyčiais, su naujais pensijų sistemos reikalavimais, su būtinybe plėtoti ir optimizuoti socialinių paslaugų sistemą (LR Seimas. Dėl valstybės ilgalaikės, 2002).

Valstybė, reaguodama į intensyvų visuomenės senėjimo procesą, susiduria su šiomis problemomis:

- ryškėja neigiama tendencija senstančios visuomenės palankaus užimtumo plėtojimui;
- egzistuoja socialinė diskriminacija tarp dirbančiųjų ir pensinio amžiaus gyventojų;
- valstybės politika visuomenės senėjimą veikia netiesiogiai – per priemones, o ne senstančios visuomenės gerovės užtikrinimą ir skatinimą;
- neefektyvia socialine politika ir sveikatos apsaugos sistema (Adomėnas M., Augustinaitis A., Jakeliūnas T., Kuolys D., Motieka E., 2007, p. 440).

„Valstybės ilgalaikės raidos strategijos pagrindinis tikslas – sukurti aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei, kurią apibendrintai nusako žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika. Tai leistų sudaryti sąlygas plėtoti žmogaus pasirinkimo galimybes visais jo gyvenimo aspektais – ekonominiu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu; investuojant į švietimą, lavinimą ir sveikatos apsaugą, užtikrinti žmogaus galių stiprinimą (žmogaus kapitalą). Strategija turi aprėpti visus šalies gyventojus, sudaryti sąlygas naudoti savo galias ekonominei ir kūrybinei veiklai, politikai, visuomeniniam gyvenimui bei poilsiui“ (LR Seimas. Dėl valstybės ilgalaikės, 2002).

Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje priemonės numatyta vykdyti įvairiose veiklos srityse: garantuoti pakankamas pajamas senatvėje (*pajamų garantijas*); orientuoti darbo rinką taip, kad joje kuo ilgiau būtų naudojami vyresnių žmonių įgyti profesiniai gebėjimai, kad būtų įgyvendintas mokymosi visą gyvenimą principas (*aktyvumas darbo rinkoje*); garantuoti lygias galimybes gauti kvalifikuotas sveikatos ir socialines paslaugas (*kokybiškesnės sveikatos ir socialinės paslaugos*); skatinti kartų solidarumą; remti asmenis ir bendruomenes, globojančias vyresnio amžiaus žmones; numatyti galimybes išplėsti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime, užtikrinti jų socialinę aprėptį ir galimybes gyventi savarankiškai (*visaverčio gyvenimo galimybės*).

Strategijoje numatytas pagrindinis tikslas – sukurti ir įtvirtinti lygių galimybių visų kartų žmonėms visuomenę vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu, sudaryti tokias sąlygas, kad dabar ir ateityje vyresnio amžiaus žmonės galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį gyvenimą, kad jų patirtis būtų vertinama ir naudojama, o jie patys gerbiami ir tikri dėl savo ateities (*žr. 3 lentelę*) (LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004):

3 lentelė. Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos tikslai (pagal LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, 2004).

	Pajamos	Užimtumas	Sveikata ir socialinės paslaugos	Visaverčio gyvenimo galimybės	Dalyvavimas ir įvaizdžio kūrimas
TIKSLAI	Užtikrinti stabilias pajamas, garantuojančias kokybišką gyvenimą	Mažinti nedarbą ir didinti dalyvavimą darbo rinkoje	Užtikrinti kokybiškesnes, prieinamesnes, lankstesnes sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų priemones	Sudaryti sąlygas saugiai gyventi, nuolat tobulėti informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis	Užtikrinti dalyvavimą, visuomenės bendruomenės gyvenime, skatinti nevyriausybių organizacijų plėtrą

Praktika: politikos įgyvendinimas

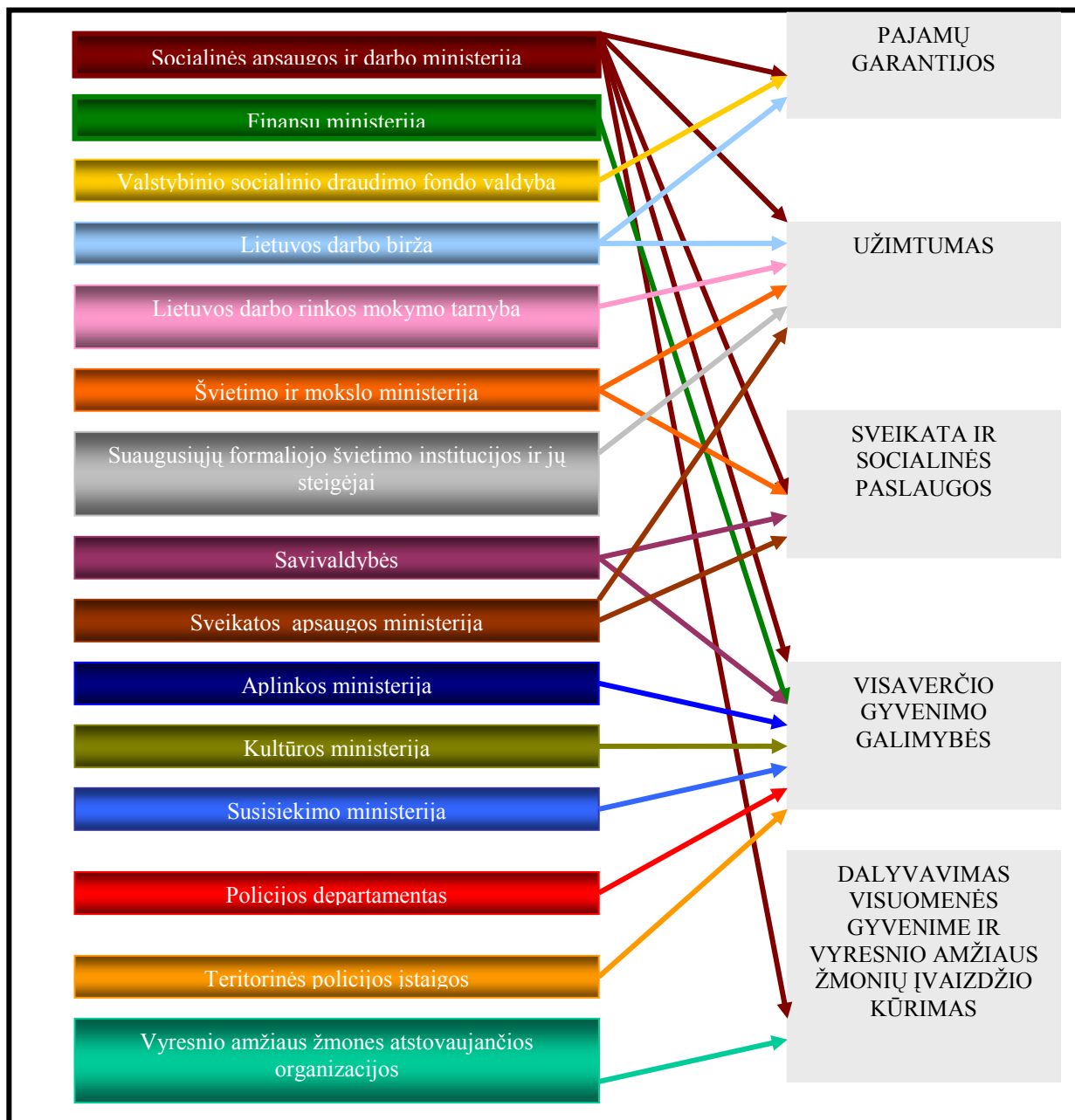
Pagal Nacionalinę gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategiją patvirtintas priemonių planas 2005– 2013 m., kuris leidžia teigti, kad būtina imtis priemonių, užtikrinančių pagyvenusių žmonių teisių bei socialinę apsaugą, globos ir geriatrijos paslaugų prieinamumą, dalyvavimą darbo rinkoje ir pan. Suintensyvėjus gyventojų senėjimo procesui, išaugęs dėmesys ir didesnis politinis angažavimas padės pasiekti strategijoje keliamus tikslus.

Senstančios visuomenės žmonių gerovė – neatsiejama sudedamoji bendros mūsų visuomenės gerovės dalis, todėl jos kūrimas turi remtis šiais principais (*žr. 4 lentelė*) (Lazutka R. ir kt., 2004).

4 lentelė. Senstančios visuomenės žmonių gerovės principai (pagal Lazutka R. ir kt., 2004):

UŽIMTUMAS	ŠVIETIMAS, KULTŪRA, DALYVAVIMAS VISUOMENĖS	PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GYVENIMO LYGIS	SOCIALINĖS PASLAUGOS
Aktyvaus senėjimo	Prieinamumo	Solidarumo	Aktyvinimo
Strateginio planavimo		Dalyvavimo	Adekvatumo
Solidarumo	Dalyvavimo	Subsidiarumo	Dalyvavimo (partnerystės)
Dalyvavimo		Koordinuotumo	Lygių galimybių
Partnerystės		Kintančių sąlygų atitikimo	
Koordinuotumo	Nediskriminavimo	Ekonominio racionalumo	
Prieinamumo		Lankstumo	Atsipirkimo principas
Partnerystės	Prieinamumo		
Mokslo sklaidos ir technologinės pažangos	Individualumo	Lygių galimybių principas	
Lygių galimybių		Paskatų dirbti išlaikymo	Lankstumo
		Pajamų šaltinių kompleksiškumo	
		Pensijų kaupimo sistemos efektyvumo	

Senstančios visuomenės strategija glaudžiai susieta su nacionaliniais ir europiniais finansavimo šaltiniais, į gyventojų senėjimo problemą žiūrima kompleksiskai, priemonės numatyta vykdyti įvairiose veiklos srityse (žr. 15 pav.) (LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonių patvirtinimo, 2005).

15 pav. Senstančios visuomenės politikos įgyvendinimo sistema (pagal LR Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005 – 2013 metų priemonių patvirtinimo, 2005).

Norint, kad senstanti visuomenė taptų konkurencinga visose srityse, būtina, kad valstybė bei nevyriausybinės organizacijos imtųsi atitinkamų priemonių. Žemiau pateikiama keletas pavyzdžių.:

Pajamų šaltiniai ir jų garantijos

- Parengtos valstybinių socialinio draudimo pensijų ir valstybinių pensijų sistemų pajamų ir išlaidų prognozės iki 2050 metų, siekiant vykdyti Europos Komisijos Ekonominės politikos komiteto Senėjimo darbo grupės (AWG) projektą apie senėjimo poveikį valstybės išlaidoms.
- Vykdamas bendrą Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Švedijos socialinio draudimo valdybos (RFV) projektą 2006 m. sukurtas Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių vidutinės trukmės ir ilgalaikio prognozavimo modelis.
- Atliktas tyrimas „Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo monitoringas bei įvertinimas“, kuriame įvertinta socialinės paramos gavėjų padėtis bei veiksniai, įtakojantys ekonominę ir socialinę padėtį 2006 m. (LR SADM, 2007).

Užimtumas

- Lietuvos darbo biržoje buvo organizuotos konferencijos: „Vyresnis amžius – ne kliūtis darbui“, „Labiausiai socialiai pažeistų asmenų integravimo į darbo rinką galimybių didinimas“, „Naujų darbo vietų steigimo galimybės taikant užimtumo rėmimo priemones“ bei pradėta įgyvendinti „Senjorų banko“ programa, suteikianti galimybę darbdaviams, pasinaudoti sukurta duomenų baze. 2006 m. atliktas mokslinis tyrimas „Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti“ bei parengti pasiūlymai jų užimtumui.
- Skatinant vyresnio amžiaus kaimo bedarbius, siekiama imtis alternatyvių žemės ūkio verslų, aktyviai bendradarbiaujama su Žemės ūkio rūmais, savivaldybių žemės ūkio skyriais, organizuojamos konsultacijos ir tiksliniai mokymai alternatyvių veiklų kaime organizavimo klausimais.
- Įgyvendinamas 2006–2008 m. Europos socialinio fondo finansuojamas projektas „Suaugusiųjų švietimo institucijų plėtra, teikiant šiuolaikines kompetencijas regionuose“, kurio metu vykdomi anglų kalbos, kompiuterinio raštingumo, verslumo bei teisinio raštingumo mokymai.

- Vykdomas projektas „Nuotolinio mokymosi plėtra ir jo integravimas į tradicinį mokymą darbo rinkos mokymo sistemoje“.
- Plėtojant nuotolinio mokymo galimybes, 2005 m. įdiegta atviro informavimo, konsultavimo ir orientavimo sistema (AIKOS), kurioje numatytos profesinio informavimo, orientavimo ir konsultavimo paslaugos vyresnio amžiaus žmonėms.
- Viena iš svarbiausių švietimo programų „Mokymasis visą gyvenimą“ (2000–2006 m.) (2007–2013 m.) remia galimybes ugdytis ir pagyvenusiems žmonėms; programos tikslai – padidinti mokymosi visą gyvenimą kokybę, patrauklumą, aktyvų pilietiškumą, asmens savęs realizavimą, padėti skatinti kūrybiškumą, konkurencingumą, užimtumą ir verslumą. „Mokymosi visą gyvenimą“ paprogramės „Grundtvig“ tikslas – reaguoti į senstančios visuomenės reikmes švietimo srityje, padėti vyresnio amžiaus žmonėms, kurie baigė lankyti švietimo įstaigas neįgiję pagrindinių kvalifikacijų, siekiant jiems suteikti alternatyvias galimybes pasinaudoti suaugusiųjų švietimu. Steigiami Trečiojo amžiaus universitetai, tačiau kol kas juose mokosi tik labai maža pagyvenusių žmonių dalis. Pagyvenusių žmonių kvalifikaciją taip pat padeda kelti Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija (įkurta 1992 m.) ir Suaugusiųjų profesinio mokymo asociacija (įkurta 1998 m.).
- Parengta neformali profesinio orientavimo ir konsultavimo „Vyresnio amžiaus asmenų socialinės integracijos“ programa, skatinant pagyvenusių žmonių aktyvumą, užimtumą, siekimą mokytis bei dalyvauti darbo rinkoje 2006 m.
- Atliktas užsakomasis darbas „Rekomendacijų, kaip pritaikyti darbo vietas, darbo ir poilsio režimą vyresnio amžiaus žmonėms, parengimas“ 2006 m.
- Įgyvendinama Vietinių užimtumo iniciatyvų programa, padedanti didinti vyresnio amžiaus asmenų užimtumą. 2005 m. įdarbinta 40 asmenų vyresnių nei 55 metų amžiaus, o 2006 metais vietinių užimtumo iniciatyvų projektų pagalba sukurtose darbo vietose įdarbinti 37 asmenys vyresni nei 50 metų amžiaus.
- Parengta ir patvirtinta vyresnio amžiaus bedarbiams skirta programa „Langas į darbą“, ugdanti gebėjimus naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, kompiuterine savarankiškos informacijos paieškos sistema – SIP „Susirask informaciją pats“, profesinio orientavimo sistema – PIC, atviro informavimo tinklu – Darbo birža internete.
- EQUALIF projektas, formuoja pagrindines kryptis siekiant mobilizuoti ir aktyvinti vyresnio amžiaus žmones, telkti dėmesį į vyresnio amžiaus žmonių įsidarbinimo galimybių tobulinimą ir palyginti įgyvendinimo poveikį skatinant jausti pareigą mokytis visą gyvenimą ir motyvaciją būti įdarbintiems (LR SADM, 2007).

Visavertis gyvenimas

- Kultūros ministerija parengė projektą „Plataus vaizdo tinklas“ pagal mokymo programą „Suaugusių žmonių meninių įgūdžių ugdymas“, atsižvelgiant į vyresnio amžiaus žmonių poreikius, kurio tikslas: informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimas meno mokymo procese, suaugusių žmonių įtraukimas į menų mokymo programas.
- Tarptautinis projektas AGE - senstančios visuomenės gyvenimo kokybės gerinimas, keičiant jų įvaizdį ir didinant pagyvenusiems žmonėms skiriamus išteklius. Projektas parodė, kad senstanti visuomenė gali ir nori įvardinti bei įvertinti savo poreikius bei atkreipė politikų dėmesį į visas socialinės atskirties grėsmes (AGE, 2007).
- Projektas „www-golden-age“ Danija – Lenkija – Lietuva – Vengrija – Ispanija. Pagrindinis projekto tikslas – supažindinti vyresnio amžiaus žmones su informacinėmis technologijomis (IT).
- Aplinkos ministerija, Finansų ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė pasiūlymus dėl valstybės paramos mažas pajamas gaunančių asmenų, dalyvavimo daugiabučių namų atnaujinimo ir modernizavimo projektuose.
- Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras dalyvavo tarptautiniame projekte „Mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtra, diegiant modernias informacines technologijas“, kuriame nagrinėjamos temos: kultūros vadybos mokymo specifika, dirbant su suaugusiais žmonėmis; informacinių technologijų galimybės, suaugusių žmonių mokymo problemos.
- Policijos departamentas, Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariatas ir UAB „Penki kontinentai“ parengė prevencinį projektą „Būk saugus su mobiliu“, kuris pritaikytas tik skubiai pagalbai užtikrinti, ir skirtas vyresnio amžiaus žmonėms bei žmonėms su negalia 2005 m.
- Nuolat platinama informaciją apie policijos teikiamas paslaugas temomis: „Nusikaltėliai vasarą neatostogauja“; „Atsargiai – kišenvagiai“; „Kad neužklystų neprašyti svečiai“; „Kaip nepatekti į telefono sukčių pinkles“; „Ką gali policija“, „Kaip apsaugoti save ir savo turtą“, ir pan., siekiant užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių saugumą (LR SADM, 2007).

Dalyvavimas visuomeniniame gyvenime ir įvaizdžio kūrimas:

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nuolat ir glaudžiai bendradarbiauja su Lietuvos pensininkų reikalų taryba bei sprendžia aktualius klausimus: dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemos tobulinimo bei šių pensijų didinimo, žemės gražinimo galimybių, sveikatos ir odontologijos paslaugų, transporto lengvatų ir kt.
- Lietuvoje veikia nemažai pagyvenusių žmonių nevyriausybinų organizacijų: Lietuvos pensininkų sąjunga „Bočiai“, Pagyvenusių žmonių asociacijos, sambūris „Gabija“. Lietuvoje įkurtas ir tarptautinis pagyvenusių žmonių organizacijos EURAG Lietuvos skyrius, kai kuriose savivaldybėse veikia pensininkų klubai, bendrijos, kurios skatina senstančią visuomenę aktyviau jungtis į nevyriausybines organizacijas, kad senstančios visuomenės atstovai dalyvautų įvairiose šalies ar savivaldybių lygmens konsultacinio pobūdžio tarybose (LR SADM, 2007).

Sveikata ir socialinės paslaugos

- Vykdamas socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–2006 m. programą 2005 m. finansuota 12 bendruomenės centrų plėtros projektų, o 2006 m. finansuota 13 bendruomenės centrų plėtros projektų.
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2006 m. patvirtino Socialinių paslaugų katalogą, siekiant užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių pagalbą namuose ir socialinę globą namuose.
- 2005 m. išleistas leidinys „Socialinės globos pagyvenusiems asmenims kokybė ir jos vertinimas“, siekiant užtikrinti tinkamą vyresnio amžiaus žmonėms skirtų stacionarių socialinės globos įstaigų veiklos kokybę.
- Vykdomos prevencinės programos.
- Plėtojant medicininės reabilitacijos paslaugas apie 60 proc. visų reabilitacijos paslaugų buvo suteikta pagyvenusiems žmonėms (LR SADM, 2007).

Informacija vyresnio amžiaus žmonėms aktualiomis temomis

- Lietuvos pensininkų sąjunga „Bočiai“ ir Pagyvenusių žmonių asociacija pradėjo leisti laikraščius: „Senjorų žodis“ ir „Lietuvos Bočiai“, skirtus formuoti teigiamą senstančios visuomenės įvaizdį.
- Buvo organizuojama fotografijų akcija „Nusišypsokite jaunystei“, siekiant skatinti kartų solidarumą, atkreipiant visuomenės dėmesį, ugdant visuomenės atsakomybę už vyresnio amžiaus žmones 2005 m. (LR SADM, 2007).

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, įgyvendindama Nacionalinę antidiskriminacinę 2006–2008 metų programą, organizavo konferenciją, skirtą šios programos rezultatams aptarti ir numatyti jos tęstinumo perspektyvas (LR Seimas. Dėl Nacionalinės antidiskriminacinės, 2006).
- Periodiškai rengiami pranešimai spaudai, straipsniai žiniasklaidai bei radijo laidos apie socialines garantijas senstančiai visuomenei taip pat laidos skatinančios visuomenės atsakomybę (LR SADM, 2007).

Senstančios visuomenės politikoje atsispindi gerovės valstybės pokyčiai: valdžia tapo atsakingesnė už šių žmonių likimus. Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005 – 2013 m. priemonėmis siekiama garantuoti: pakankamas pajamas, sveikatos ir socialinės apsaugos kokybę, konkurencingumą darbo rinkoje, ir mokymąsi visą gyvenimą, kartų solidarumą bei pagyvenusių žmonių aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Lietuvos užimtumo politikos lygmeniu problema tinkamai suprantama, tačiau įgyvendinamas nepakankamas: lėtai diegiami vyresnio amžiaus asmenų užimtumą skatinantys finansiniai mechanizmai, nepakankamai lanksčiai derinamas darbo laikas, mažai dėmesio skiriama darbo vietų pritaikymui, nepakankamai aktyviai šio amžiaus grupės gyventojai įtraukiami į nevyriausybinių organizacijų veiklą, mažai jų dalyvauja mokymosi visą gyvenimą programose (Gruževskis B., Medaiskis T., 2007).

Senstančios visuomenės nepakankamas gebėjimas prisitaikyti prie gamybos poreikių, kvalifikacijos neatitikimo neprarandant darbo rinkoje, svarbu plėtoti mokymą, ekonominį aktyvumą, didesnę dėmesį skirti prevencinėms sveikatos apsaugos priemonėms, panaudojant vyresnių žmonių sukauptas žinias ir patirtį plėtoti jų nevyriausybinės organizacijas, užimtumo didinimo priemonėmis.

Senstančios visuomenės problema turi būti sprendžiama įvairiomis išvardytomis strategijomis ir priemonėmis kompleksiškai tarptautiniu, nacionaliniu, regioniniu lygmeniu derinant su pagyvenusių žmonių nuostatomis ir galimybėmis. Sekančiame skyriuje 3.3. aptariamas atliktas tyrimas, siekiant išsiaiškinti darbdavių nuomonę apie senstančią visuomenę darbo rinkoje, kuri yra svarbi įgyvendinant Nacionalinėje gyventojų strategijoje užsibrėžtus tikslus.

3.3 Tyrimas „Darbdavio požiūris į pagyvenusio amžiaus darbuotojus“

Rašant šį darbą buvo apžvelgti Lietuvoje atlikti tyrimai, kuriuose tirtas požiūris į vyresnio amžiaus žmones (DSTI, 2003; 2006). Pastebėta, kad trūksta informacijos apie darbdavių nuostatas senstančios visuomenės atžvilgiu. Siekiant Lisabonos ir Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijose užsibrėžtų tikslų užimtumo srityje, darbdaviai neturėtų pamiršti, kad skatinti užimtumą reikėtų ne tik bedarbių mokymais, teisiniais aktais, darbo biržos vykdomomis priemonėmis. Ne mažiau svarbu yra jau dirbančių pagyvenusių asmenų išsaugojimas darbo rinkoje. Įgyvendinant nacionalinės gyventojų senėjimo strategijos užsibrėžtus tikslus, labai aktuali ir darbdavių nuomonė, jų noras išsaugoti senstančius asmenis darbo vietose, kitaip strategija be darbdavių bendradarbiavimo ir liks neįvykdyta.

Būtent dėl minėtos priežasties šiame darbe buvo siekiama išsiaiškinti darbdavių nuomonę apie senstančius žmones darbo rinkoje.

Tyrimo tikslas – remiantis nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje užsibrėžtais uždaviniais užimtumo srityje (tame tarpe ir darbdavio bendradarbiavimu), išsiaiškinti darbdavių nuostatas apie senstančios visuomenės asmenų dalyvavimą darbo rinkoje.

Tyrimo objektas ir dalykas – darbdavio požiūris į pagyvenusio amžiaus darbuotojus.

Tyrimo uždaviniai:

- Ištirti darbdavių požiūrį į senstančius darbuotojus siekiant įgyvendinti Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijose užsibrėžtų uždavinių užimtumo srityje.
- Įvertinti, kiek Lietuvos darbdaviams būdingas neigiamos tendencijos apie senstančių asmenų darbingumą.

Tyrimo hipotezė:

- Darbdaviams būdingos neigiamos tendencijos apie senstančios visuomenės dalyvavimą darbo rinkoje.

Tiriamieji

Apklausta 40 darbdavių (išdalinta 40 anketų). Respondentai buvo apklausiami 2007 m. gruodžio mėnesį Vilniaus mieste.

Atrankai pritaikytas „sniego gniūžtės“ metodas, kuris taikomas tais atvejais, kai nėra žinomas pilnas pradinis visų reikiamų apklausti individų sąrašas (generalinė visuma) ir

pradedama žinant vieną atrankos elementą, atrankos apimtis didėja pridedant vis naujus individus, kuriuos pasiūlo pirmi atrinktieji.

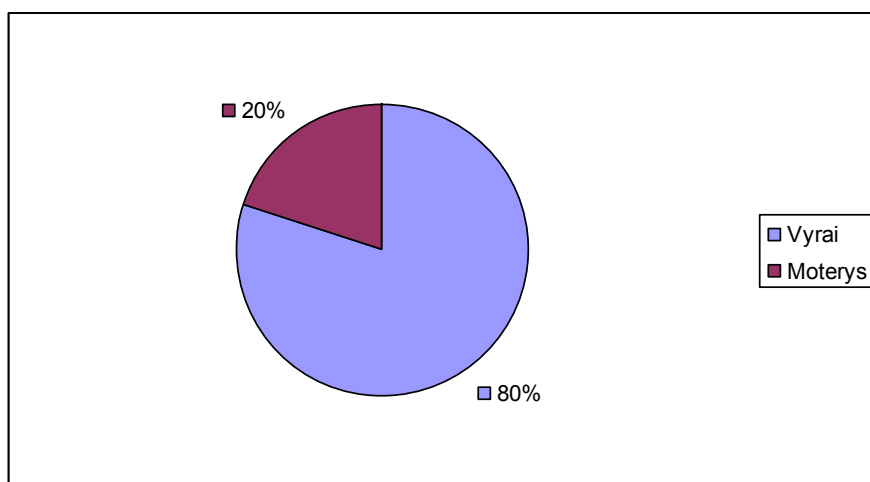
Atranka yra netikimybinė (nėra atsitiktinė), kuri nėra tokia korektiška teoriniu požiūriu, tačiau praktiškesnė, todėl nėra statistiškai reprezentatyvi ir tyrimo rezultatų negalima generalizuoti platesnei visuomenei. Šios atrankos būdu surinktiems duomenims labiau taikytini kokybiniai negu kiekybiniai metodai. Socialiniuose tyrimuose geriausių rezultatų galima gauti derinant kiekybinius tyrimo metodus su kokybiniais, todėl ateityje tikslinga šalia kiekybinio metodo įdiegti ir kokybinių tyrimų metodus pvz. interviu arba focus grupės metodą, kurie padėtų atskleisti kitokius tiriamojo reiškinio aspektus.

Tyrimo metodas

Pagrindinis informacijos rinkimo metodas – anketa (buvo pateikta viena anketa). Norint patvirtinti arba paneigti iškeltą hipotezę apie darbdaviams būdingas senstančios visuomenės dalyvavimo darbo rinkoje neigiamas tendencijas, siekiant įgyvendinti Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje užsibrėžtų tikslų užimtumo srityje, buvo pateikti klausimai, į kuriuos respondentai turėjo pasirinkti jiems priimtina atsakymą, labiausiai atspindintį darbdavio nuomonę. Pateikiami atsakymo variantai nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Anketoje pateikiami klausimai ir apie senstančios visuomenės pasitenkinimą atskirais darbo aspektais (anketos klausimai pateikiami 1 priede).

Darbdavių tyrimo rezultatai bei jų aptarimas

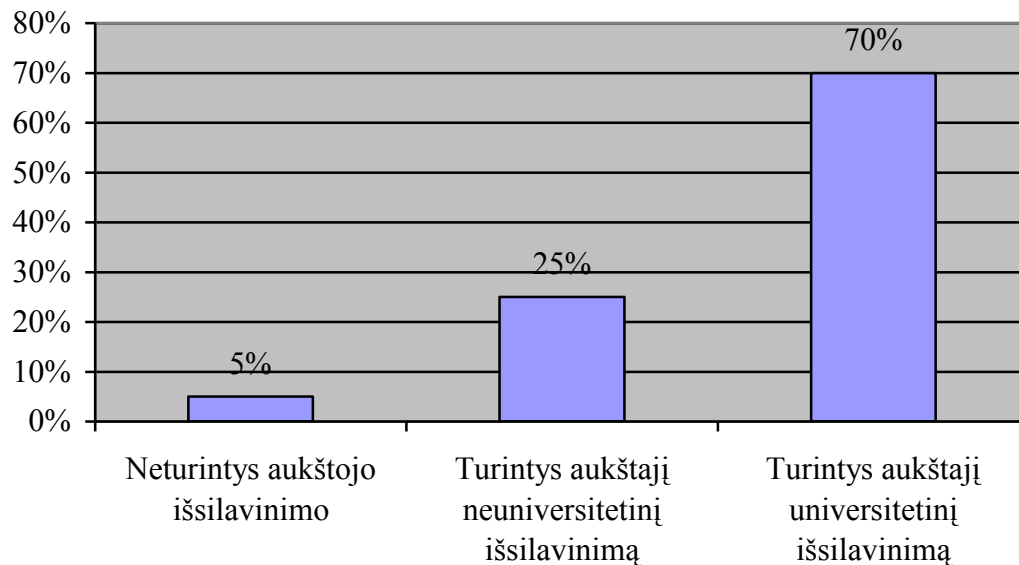
Buvo apklausta, 40 respondentų, iš kurių didesnę dalį, kaip įprasta, sudaro vyrai – 32 vyrai (80 proc.) ir atitinkamai 8 moterys (20 proc.) (žr. 16 pav.). Vyriausiam respondentui 63 metai, jauniausiam – 27 metai (vidutiniškai - 45 metai).

16 pav. Respondentų lytis (proc.).

Respondentai vadovauja: 1 valstybinei įstaigai (2,5 proc.), 1 nevyriausybinei organizacijai (2,5 proc.), 14 viešosioms įstaigoms (35 proc.) ir likę 24 respondentai (60 proc.) vadovauja privatiems sektoriams.

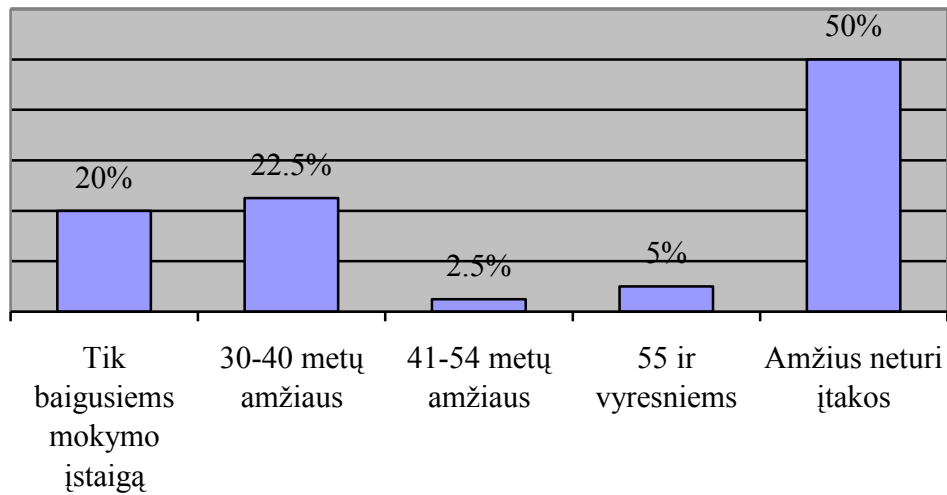
Pastebėta, kad dauguma respondentų t.y. 28 (70 proc.) iš 40 turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Pagal apklaustus respondentus 10 (25 proc.) yra įgiję aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą ir 2 (5 proc.) neturi aukštojo mokslo diplomo (žr. 17 pav.).

17 pav. Respondentų išsilavinimas (proc.).

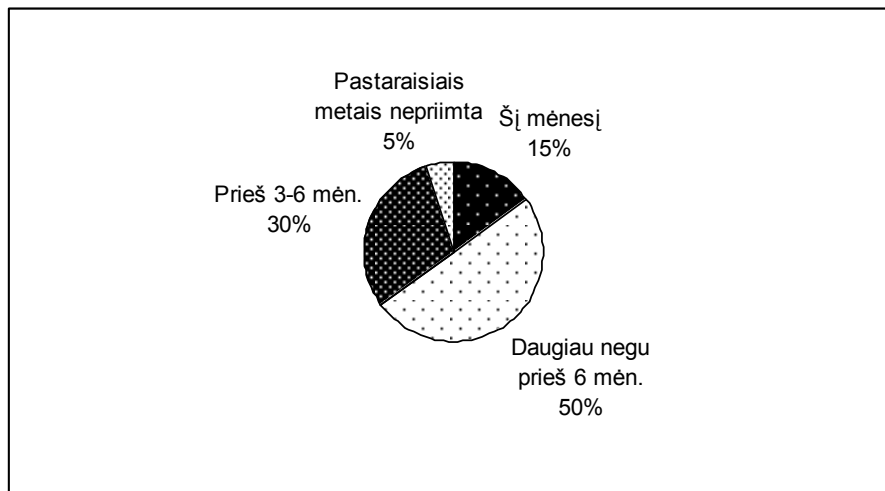
Respondentai, nebūtinai kaip darbdaviai, turi nuo 2 iki 40 metų darbo patirties su vyresnio amžiaus asmenimis (vidutiniškai 12 metų). Vyresnio amžiaus personalas jų vadovaujamosiose įstaigose sudaro nuo 6 proc. iki 38 proc., vidutiniškai 15 proc. Tačiau, respondentai atstovauja skirtingo dydžio įstaigoms, (iš šių įstaigų, mažiausioje dirba vos 4 darbuotojai, didžiausioje personalo skaičius siekia 200 darbuotojų).

Į pateiktą anketoje klausimą, ar kandidato į darbuotojus amžius turi įtakos darbdavio sprendimui priimant į darbą: 20 (50 proc.) respondentų atsakė, jog jie neteikia pirmenybės jokiai amžiaus grupei, kadangi šiuo atveju amžius neturi reikšmės, tačiau 1 (2,5 proc.) iš apklaustųjų linkęs priimti į darbą asmenį, kuriam nuo 41 iki 54 metų, o baigusiems mokslus pirmenybę teiktų 8 (20 proc.) respondentai ir 9 (22,5 proc.) mieliau pasirinktų 30–40 metų kandidatą (žr. 18 pav.).

18 pav. Respondentų reikalavimai priimant į darbą (proc.).

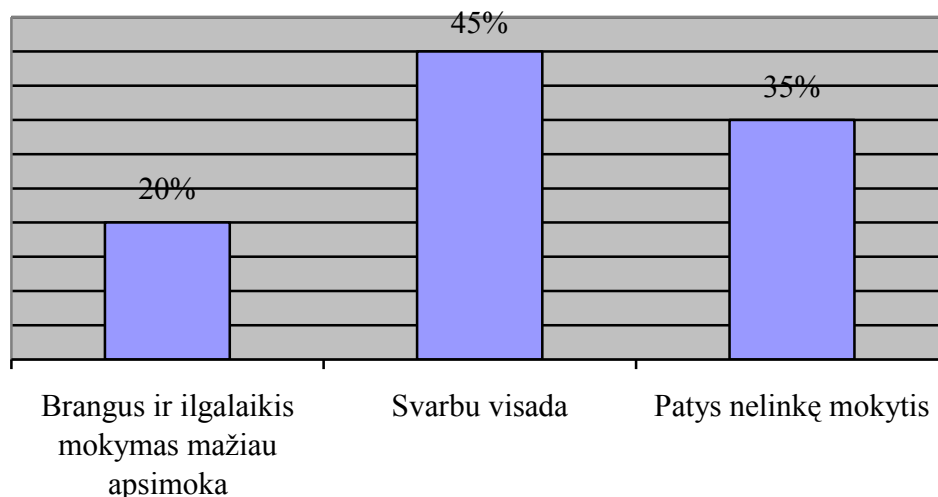
Į pateiktą klausimą, kada paskutinį kartą respondento įstaigoje buvo priimtas į darbą vyresnio amžiaus asmuo, 12 (30 proc.) respondentų atsakė, jog prieš tris – šešis mėnesius. Pagal anketose pateiktus atsakymus 20 (50 proc.) įmonių pasipildė naujais vyresnio amžiaus darbuotojais daugiau nei prieš pusmetį, o net 6 (15 proc.) priėmė į darbą 50 metų ir vyresnių žmonių šį mėnesį (iki anketos pildymo). Likę 2 (5 proc.) respondentai teigė, jog pastaraisiais metais tokio amžiaus darbuotojų nebuvo priimta (žr. 19 pav.).

19 pav. Paskutinį kartą į darbą priimtas vyresnio amžiaus darbuotojas (proc.).

Kaip matyti iš pateikto 20 pav., dauguma darbdavių mano, kad mokymasis svarbus visą gyvenimą, nes šį atsakymo variantą pasirinko 18 (45 proc.) respondentų. 8 (20 proc.) mano, kad brangus ir ilgalaikis vyresnio amžiaus darbuotojo mokymas organizacijai mažiau apsimokės, o nemaža dalis 14 (35 proc.) respondentų yra įsitikinę, kad vyresnio amžiaus personalas pats nelinkęs tobulinti savo turimų žinių, tačiau, anot vadovų, tobulintis vyresnio amžiaus

darbuotojams būtina. Tai, kad nereikia mokytis teigė tik 4 respondentai iš 40. Pastebėta, kad 31 (77,5 proc.) respondentas mano, kad reikėtų mokytis naudotis kompiuteriu. Į pateiktą anketoje klausimą, ar reikėtų tobulinti užsienio kalbas, 26 (65 proc.) respondentai atsakė teigiamai. Tai, kad vyresnio amžiaus darbuotojai stokoja kitokių, specifinių organizacijos veiklai žinių, mano 20 (50 proc.) respondentų.

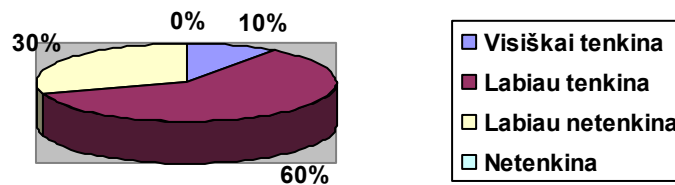
20 pav. Nuomonė apie kvalifikacijos kėlimą (proc.).

Anketoje buvo pateikti klausimai apie pasitenkinimą atskirais darbo aspektais: respondantai buvo klausiami, kiek, anot jų, yra patenkinti vyresnio amžiaus darbuotojai. Kaip rodo gauti rezultatai (žr. 5 lentelę), tik 4 (10 proc.) respondantai mano, jog jų darbuotojai yra visiškai patenkinti gaunamu **darbo užmokesčiu**, iš jų 24 (60 proc.), galvoja, kad šis darbo aspektas „labiau tenkina, negu netenkina“ ir nemaža dalis 12 (30 proc.) respondentų pasirinko atsakymo variantą „labiau netenkina“. Nebuvo manančių, kad darbo užmokestis galėtų „visiškai netenkinti“ darbuotojo (žr. X pav.).

5 lentelė. Darbdavių nuomonė apie darbuotojų pasitenkinimą darbu (proc.).

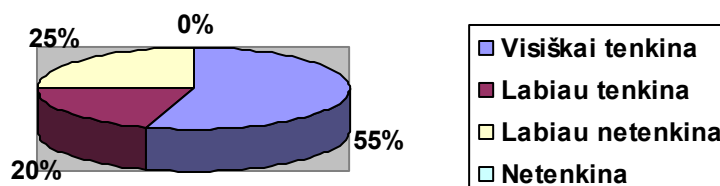
	Patenkinti darbo užmokesčiu	Patenkinti darbo sąlygomis	Patenkinti darbo santykiais
	Procentai	Procentai	Procentai
visiškai tenkina	10	55	45
labiau tenkina	60	20	54
labiau netenkina	30	25	1
visiškai netenkina	0	0	0
Iš viso:	100.0	100.0	100,0

Kaip matoma, pagal pateiktą 21 pav., darbo užmokestis, anot darbdavių, turėtų labiau tenkinti, kadangi taip mano 24 (60 proc.) respondentai. Tačiau darbdaviams neatrodo kad šis darbo aspektas galėtų netenkinti visiškai.

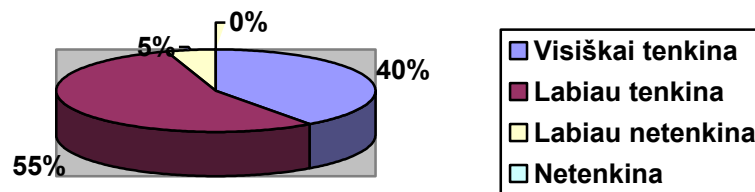
21 pav. Pasitenkinimas darbo užmokesčiu (proc.).

Darbo sąlygomis darbuotojai turėtų būti labiau patenkinti, bent jau taip mano apie 22 (55 proc.) respondentai pasirinkę atsakymo variantą „visiškai tenkina“ ir 8 (20 proc.), kurie pasirinko antrąjį variantą „labiau tenkina“, o 10 (25 proc.) pasirinko „labiau netenkina“ variantą. Visiškai nepatenkintų sudarytomis darbo sąlygomis, kaip ir darbo užmokesčiu, pasak respondentų, neturėtų būti (žr. 22 pav.).

22 pav. Pasitenkinimas darbo sąlygomis (proc.).

Darbo santykiai, kurie pagal respondentų pateiktus atsakymus, labiausiai tenkina vyresnio amžiaus personalą. Kaip matyti iš X pav., 16 (40 proc.) respondentų pasirinko variantą „visiškai tenkina“, o 22 (55 proc.) mano, kad santykiai „labiau tenkina“, tačiau 2 (5 proc.), respondentams atrodo, kad darbuotojai gali būti labiau nepatenkinti darbo santykiais.

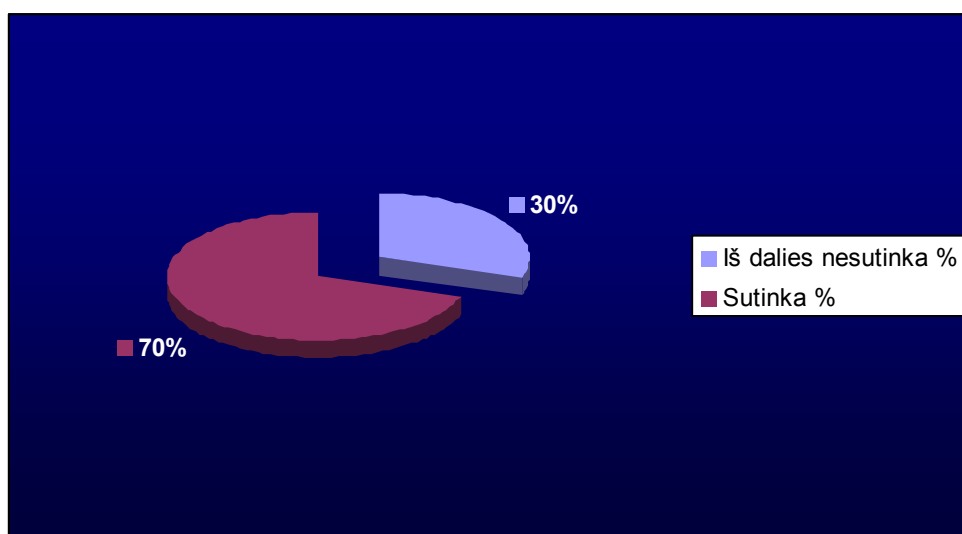

23 pav. Pasitenkinimas darbo santykiais (proc.).

Analizuojant pasitenkinimą darbo sąlygomis, kaip rodo viršuje pateiktas 23 pav, taip pat nebuvo manančių, jog sąlygos netenkina darbuotojų.

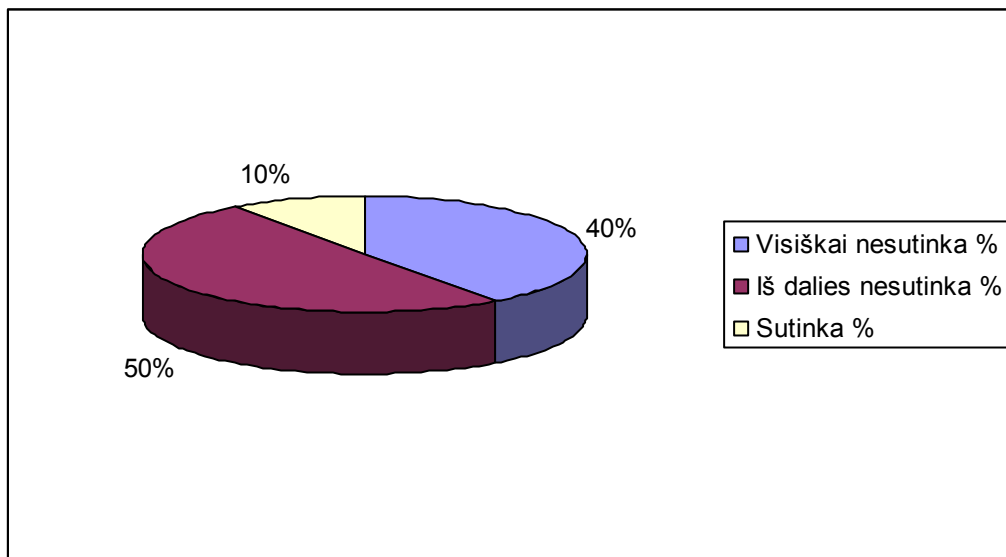
Siekiant patikrinti hipotezę, kad darbdaviams būdingas stereotipinis mąstymas apie senstančios visuomenės darbingumą, respondentams buvo pateikta lentelė su teiginiais į kuriuos jie turėjo pasirinkti, jų nuomone, labiausiai atspindintį atsakymo variantą. Atsakymų pasirinkimai pateikiami grafiškai paveikslėliuose:

- **Vyresnio amžiaus darbuotojai yra labiau lojalūs.** Pagal anketose atspindinčius atsakymus, nėra respondentų, kurie šiam teiginiui visiškai nepritarė, tačiau 12 (30 proc.) iš dalies nesutinka su šia mintimi, o kiti 28 (70 proc.) sutinka su šiuo teiginiu (žr. 24 pav.).

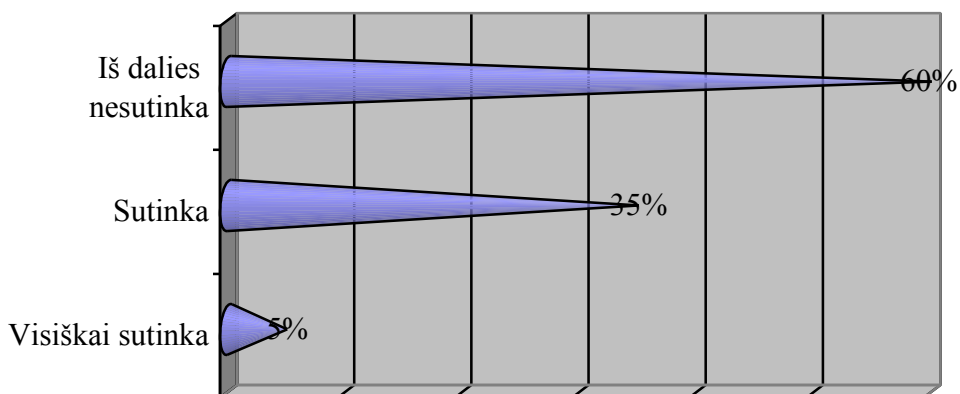
24 pav. Labiau lojalūs (proc.).

- *Vyresni darbuotojai yra mažiau produktyvūs* galvoja tik 4 (10 proc.) respondentai, pusė t.y. 20 (50 proc.) su šiuo teiginiu iš dalies nesutinka ir visiškai šiai minčiai nepritaria 16 (40 proc.) apklaustųjų (žr. 25 pav.).

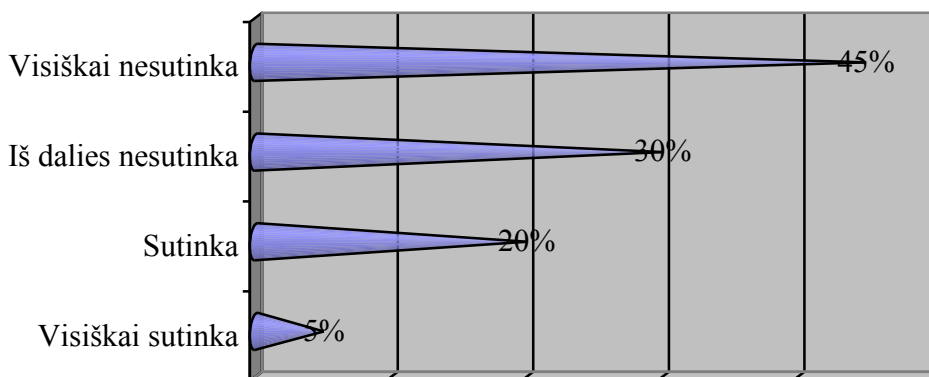
25 pav. Mažiau produktyvūs (proc.).

- Kad *vyresni darbuotojai yra labiau motyvuoti* visiškai pritaria tik 2 (5 proc.) respondentai, o sutinka su šia mintimi 14 (35 proc.), likusieji 24 (60 proc.) nemano, kad taip iš tikrųjų yra (žr. 26 pav.).

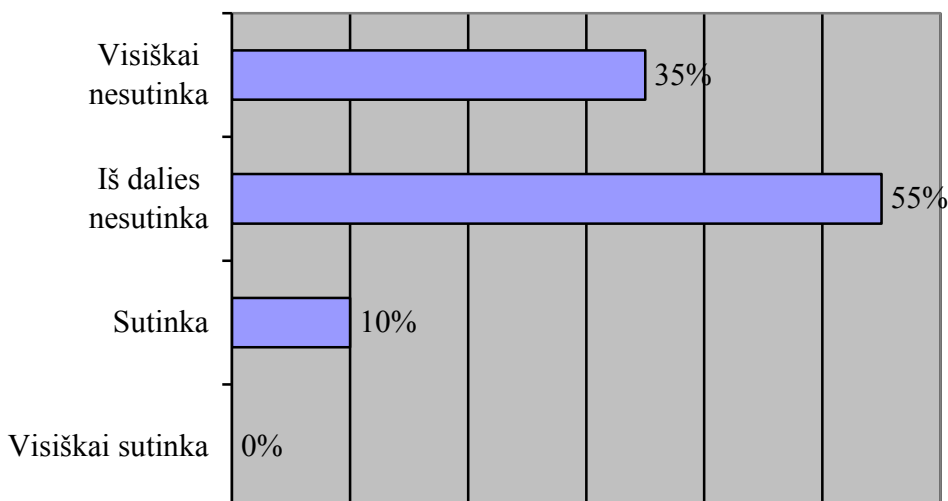
26 pav. Labiau motyvuoti (proc.)

- *Vyresnio amžiaus darbuotojai sunkiai prisitaiko prie naujovių.* Šiai minčiai pritarė 10 respondentų, iš kurių 2 (5proc.) „visiškai sutinka“ ir 8 (20 proc.) „sutinka“, kad tai tiesa. Su šiuo teiginiu iš dalies nesutinka 12 (30 proc.) respondentai. 18 (45 proc.) mano, kad šis teiginys neatitinka tikrovės (žr. 27 pav.).

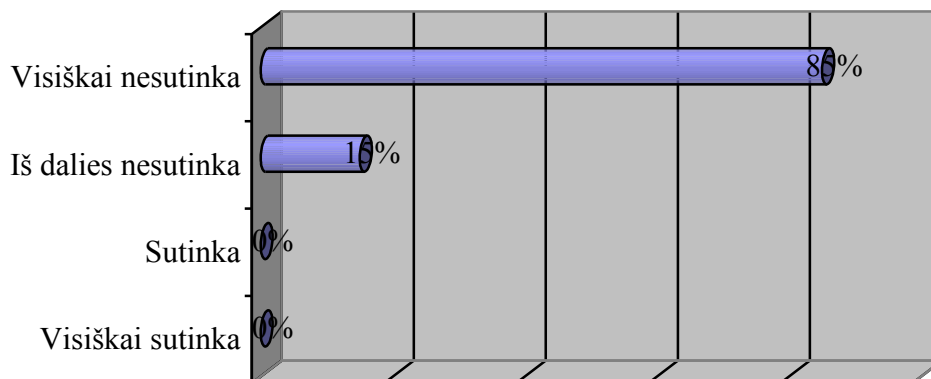
27 pav. Sunkiai prisitaiko prie naujovių (proc.).

- Teiginiui, kad *vyresnio amžiaus darbuotojai neatitinka darbo rinkos reikalavimų* pritaria tik 4 (10 proc.) respondentai, o 22 (55 proc.), su šiuo teiginiu iš dalies nesutinka ir 14 (35 proc.) respondentų visiškai nesutinka (žr. 28 pav.).

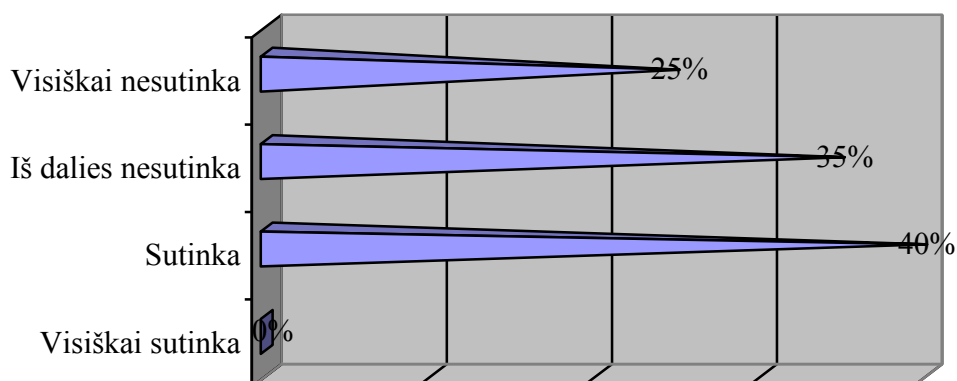
28 pav. Neatitinka darbo rinkos reikalavimų (proc.).

- **Turi sunkumų bendraujant su jaunu kolektyvu.** Pasak 34 (85 proc.) respondentų vyresnio amžiaus darbuotojai neturi sunkumų. Apie tai, kad darbuotojams sudėtinga bendrauti su jaunesniais kolegomis nėra manančių respondentų (žr. 29 pav.).

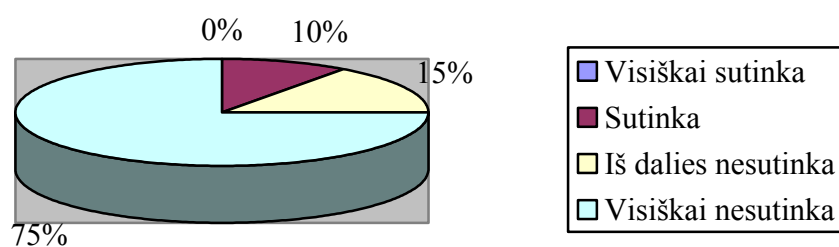
29 pav. Turi sunkumų bendravime su jaunu kolektyvu (proc.).

- **Vyresnio amžiaus personalas turi žinių, kurių stokoja jaunimas.** Pagal pateiktą paveikslėlį matyti, kad nėra respondentų, kurie visiškai sutiktų su šia mintimi, tačiau didesnę dalį, t.y 16 (40 proc.) atsakiusieji pritaria šiam teiginiui, iš dalies nesutinka – 14 (35 proc.) respondentų, o 10 (25 proc.), linkę visiškai nesutikti su šia mintimi (žr. 30 pav.).

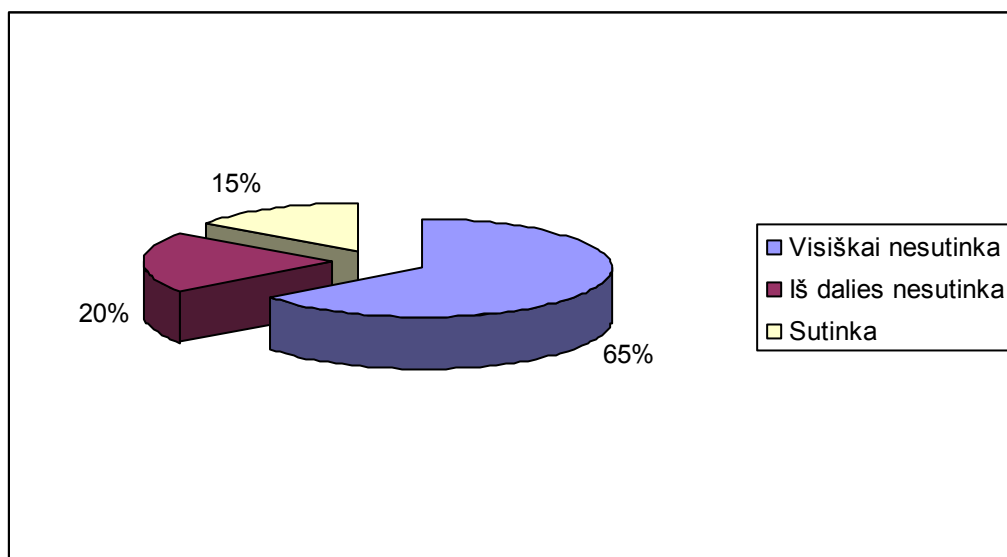
30 pav. Turi žinių, kurių stokoja jaunimas (proc.).

- **Vyresnio amžiaus darbuotojai brangesni finansiškai.** Apklaustų respondentų nuomone 30 (75 proc.) visiškai su šiuo teiginiu nesutinka, o 6 (15 proc.) respondentai iš dalies nesutinka ir tik 4 (10 proc.) sutinka su šiuo teiginiu (žr. 31 pav.).

31 pav. Vyresnio amžiaus darbuotojai brangesni finansiškai (proc.).

- Kad **vyresnio amžiaus darbuotojai turi daugiau sveikatos problemų** mano 6 (15 proc.) respondentai, o su šiuo teiginiu iš dalies nesutinka 8 (20 proc.), likę 26 (65 proc.) respondentai nepritaria šiai nuomonei (žr. 32 pav.).

32 pav. Turi daugiau sveikatos problemų

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Tyrimė dalyvavo 13 vyresnio amžiaus (50 ir vyresni) respondentų. Pastebėtina, kad didžiąją dalį tyrimė dalyvavusių apklaustųjų sudarė vyrai (80 proc.). Iš pateiktų respondentų atsakymų, darytina išvada, kad didesnė dalis darbdavių turi aukštojo mokslo diplomus t. y. 28 (70 proc.) respondentai, toks didelis procentas išsilavinusių respondentų galėtų būti paaiškintas tuo, kad tyrimas buvo atliekamas tik Vilniuje. Daugiau nei pusė respondentų atstovauja privatų sektorių t. y. 24 (60 proc.), 14 (35 proc.) respondentai vadovauja viešosioms įstaigoms, o 2 (5 proc.) valstybinėms įstaigoms. Personalo skaičius organizacijose svyruoja nuo 4 iki 200 darbuotojų ir šiose organizacijose dirba nuo 6 iki 38 proc. vyresnio amžiaus darbuotojų. Pažymėtina, kad respondentai turi nuo 2 iki 40 metų darbo su vyresnio amžiaus asmenimis patirties (vidutiniškai 12 metų). Vyresnio amžiaus personalas jų vadovaujamose įstaigose sudaro vidutiniškai 15 proc., todėl galima teigti, kad darbdaviai nėra visiškai nusiteikę prieš vyresnio amžiaus darbuotojus. Net pusė apklaustųjų 20 (50 proc.) respondentų teigė, kad neteikia pirmenybės jokiai amžiaus grupei, kadangi šiuo atveju amžius neturi reikšmės. Vienas respondentas (2,5 proc.) iš 40 (100 proc.) apklaustųjų linkęs priimti į darbą asmenį, kuriam nuo 41 iki 54 metų, o baigusiems mokslus pirmenybę teiktų 8 (20 proc.) respondentai, ir beveik tiek pat 9 (22,5 proc.) mieliau pasirinktų 30-40 metų kandidatą. Pastebėta, kad beveik pusė 18 (45 proc.) respondentų per pastarąjį pusmetį priėmė į darbą vyresnio amžiaus darbuotoją.

Tyrimė atspindi darbdavių požiūris į vyresnio amžiaus darbuotojų kvalifikacijos kėlimą: 8 (20 proc.) iš apklaustųjų darbdavių mano, kad brangus ir ilgalaikis vyresnio amžiaus darbuotojo mokymas organizacijai mažiau apsimokės, tačiau 14 (35 proc.) respondentų yra įsitikinę, kad vyresnio amžiaus personalas pats nelinkęs tobulinti savo turimų žinių. Tik 4 respondentai iš 40 mano, kad nereikia mokytis. Svarbu pažymėti tai, kad 18 (45 proc.) respondentų mano, kad mokymasis svarbus visą gyvenimą. Pastebėta, kad net 31 iš 40 (77,5 proc.) respondentų galvoja, kad reikėtų mokytis naudotis kompiuteriu. Tai, kad reikėtų tobulinti užsienio kalbų žinias pasisakė 26 (65 proc.) iš 40 respondentų. Pateikdami atsakymus į pateiktus anketose klausimus 20 (50 proc.) iš 40 respondentų mano, kad vyresnio amžiaus darbuotojai stokoja kitokių, specifinių organizacijos veiklai žinių.

Išanalizavus respondentų atsakymus į anketos klausimus, daroma išvada, jog tyrimė iškelta hipotezė apie darbdaviams būdingas senstančios visuomenės dalyvavimo darbo rinkoje stereotipines tendencijas nepasitvirtino. Respondentai nemano, kad vyresni darbuotojai yra brangesni finansiškai, t. y. 30 (75 proc.) iš 40 respondentų visiškai su šiuo teiginiu nesutinka, o 6 (15 proc.) respondentai iš dalies nesutinka. Taip pat darbdaviai nesutinka su tuo, kad vyresnio amžiaus asmenys turi daugiau sveikatos problemų. Šiai minčiai pritarė tik 6 (15 proc.)

respondentai iš dalies su tuo nesutinka 8 (20 proc.), o 26 (65 proc.) apklaustųjų visiškai su tuo nesutinka. Taip pat pastebėta, jog darbdaviai nemano, kad vyresni darbuotojai turi sunkumų.

Į anketoje užduotą klausimą ar vyresnio amžiaus darbuotojams reikėtų sudaryti išskirtines kitokias ypatingas sąlygas: 13 (32,5 proc.) iš 40 respondentų atsakė teigiamai, 27 (67,5 proc.) atsakė neigiamai. Vienas darbdavys pastebėjo, kad vyresnio amžiaus darbuotojai „labai norėtų“ lankstesnio darbo grafiko, 2 respondentai galvoja, kad vyresnio amžiaus darbuotojai „labiau norėtų“ trumpesnės darbo dienos, o 1 visiškai paneigė šią mintį. Iš 13 respondentų, kurie galvoja, jog vyresnio amžiaus darbuotojams reikėtų sudaryti išskirtines ypatingas sąlygas, pabrėžė, atrodytų tikslinga duoti didesnės atsakomybės darbus vyresnio amžiaus darbuotojams, 2 respondentai netgi pažymėjo, jog vyresnio amžiaus darbuotojams būtų tikslingos tokios sąlygos, kaip mokymai bei kvalifikacijos kėlimas. Tai, kad vyresnio amžiaus darbuotojai norėtų jaustis labiau vertinami „labai norėtų“ galvoja 2 iš 13 respondentų atsakiusiųjų, kad reikėtų sudaryti kažkokias ypatingas sąlygas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tyrime apklaustieji respondentai nelinkę tikėti visuomenėje paplitusiais neigiamomis tendencijomis apie vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą darbo rinkoje.

Šiuolaikinėje visuomenėje, vykstant daugumai pokyčių, itin svarbi ir Lietuvos Vyriausybės galia formuoti darbdavių požiūrį apie senstančios visuomenės atstovus per įstatymų leidybą, socialinės politikos formavimą ir realizavimą.

IŠVADOS

- Atliktos problemų analizės leidžia konstatuoti, kad senstanti visuomenė gali būti globaliai konkurencinga informacijos visuomenės sąlygomis, naudodama inovatyvias mokslo, technologijų ir žinių organizavimo formas.
- Senstančios visuomenės samprata, vykstant globalizacijos procesui, kintant kultūrinėms vertybėms ir orientacijoms modernizacijos prasme, pakito tiek kokybine, tiek kiekybine prasme. Gyventojų senėjimas – daugialypė problema, susijusi su gilesniu senstančios visuomenės funkcijų pripažinimu, skirtinga socializacijos specifika, informacijos amžiuje – intensyvioje demografinio žmonių visuomenės senėjimo epochoje – darosi ypač aktualios.
- Pastebėta Europos šalių visuomenės senėjimo tendencija, todėl būtina tirti šį reiškinį statistinių tyrimų duomenimis, kadangi numatoma, kad ateityje senstančios visuomenės dalis ir toliau augs, o esant tokioms aplinkybėms visuomenė susidurs su naujais iššūkiais, skatinančiais nuolat ugdytis, tobulėti ir adaptuotis nuolat besikeičiančioje aplinkoje.
- Modernizacijos raidos įtaka senstančiai visuomenei, Europos valstybėse nėra identiška, ji priklauso nuo vyraujančių visuomeninių vertybių, požiūrių, tradicijų, konkrečių politinių ir socialinių sąlygų. Problemos sprendžiamos atliekant išsamius sociologinius, ekonominius, demografinius tyrimus, kuriant tikslines strategijas, kurių tikslas – konkurencinga senstanti visuomenė. Šiuo metu senstančios visuomenės politika yra daug aktyvesnė, veiklesnė ir įtakingesnė, tačiau ji ir ateityje bus tik kitų politikos sričių priedėlis, o ne savarankiška politikos sritis, todėl svarbu tikslingai numatyti bei įvertinti, problemos aktualumą siekiant imtis atitinkamų veiksmų, kurių tikslas - kuo geriau pasinaudoti teigiamomis senstančios visuomenės pasekmėmis ir įveikti arba sušvelninti neigiamas jo pasekmes, naudojantis integruotomis politinėmis priemonėmis, kuriomis siekiama skatinti aktyvų senėjimą.
- Senstančios visuomenės motyvacija tampa prasmingesnė, noras tobulinti asmenybę, kvalifikacijos kėlimas leidžia labiau konkuruoti darbo rinkoje, atsiranda pagrindinės vyresnio amžiaus darbuotojų persikvalifikavimo kliūtys, gerosios praktikos stoka, nepakankama mokymosi patirtis bei išplėtotas suaugusių mokymas ir informavimas, prasta mokymosi programų kokybė, socialinių partnerių bendradarbiavimas, iniciatyvos stoka viešose ir privačiose sferose.
- Lietuvai būdinga dar greitesnė senėjimo tendencija, todėl siekiant integruotis į Europos valstybių bendruomenę, būtina aktyviai reaguoti į visuomenės senėjimo reiškinius. Remiantis

JT suformuotu principu, padedančiu užtikrinti senstančios visuomenės lygiavertį socialinį statusą visuomenėje, galima daryti prielaidą, jog visuomenės požiūris į vyresnio amžiaus žmones gali išprovokuoti tam tikrus sunkumus. Lietuva susiduria su neefektyvia socialine politika ir sveikatos apsaugos sistema, nėra suformuota aplinka senstančios visuomenės palankiam užimtumui, egzistuoja socialinė nelygybė tarp dirbančiųjų ir pagyvenusio amžiaus žmonių, valstybės politika nukreipta ne į senstančios visuomenės užtikrinimo skatinimą, o į priemones, kurios senstančią visuomenę veikia netiesiogiai.

Pasiūlymai ir rekomendacijos stiprinant senstančios visuomenės konkurencinį aktyvumą informacinėje visuomenėje.

- Siekiant sukonkretinti senstančios visuomenės strategijas ir programas, turi būti derinama su kompetentingų tarptautinių organizacijų – JTO Generalinės asamblėjos, JTO Sekretoriato, UNESCO, ECOSOS, Tarptautinės darbo organizacijos, ET rekomendacijomis, bei apibendrinta Europos ir pasaulio šalių patirtimi. Senstančios visuomenės pasekmės įvertinti numatyta „Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija“, kurios tikslas – sukurti ir įtvirtinti lygių galimybių visų kartų žmonėms visuomenę, vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu, sudaryti tokias sąlygas, kad dabar ir ateityje senstanti visuomenė galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį gyvenimą, kad jos patirtis būtų vertinama ir naudojama, atveriant galimybes pritaikyti geriausią Europos patirtį Lietuvoje.
- Informuoti visuomenę senėjimo klausimais, bei propaguoti aktyvaus senėjimo principą.
- Lietuvoje kurti su amžiumi susijusių organizacijų politiką, kuri dar nėra plačiai kuriama ir skatinama, kryptingai plėtoti profesinį ir kvalifikacijos kėlimą.
- Rimtas iššūkis senstančios visuomenės užimtumui yra menka jų ekonominio ir socialinio aktyvumo motyvacija, todėl reikėtų formuoti aktyvios senatvės modelį, kuris atsispindėtų mokymosi programose, darbo ir laisvalaikio sąlygose, teisinėje bazėje, sveikatos ir socialinės apsaugos priemonėse, bei turėtų aiškia strateginę viziją ir griežtus prioritetus.
- Siekti, kad šalie vykdomose programose, strategijose prioritetiniai tikslai neprieštarautų nuostatai stiprinti solidarius santykius, tiek viešoje tiek privačioje gyvenimo sferoje.
- Remiantis atliktų tyrimų rezultatais ir Europos valstybių patirtimi, galima teigti, kad senstančios visuomenės politika turi būti plėtojama: didinant vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo lygį; tobulinant mokymosi visą gyvenimą, žinių, įgūdžių ir profesinės kompetenciją; taikant teritorinį mobilumą, tobulinant naujus reikalavimus pensijų sistemai, plėtojant ir optimizuojant socialinių paslaugų sistemą; modernizuojant sveikatos apsaugą ir plėtojant tęstinį mokymą.

- Plėtoti visą apimantį ir nenutrūkstamą mokymosi visą gyvenimą galimybę, tobulinant švietimo paslaugų kokybę.
- Atrenkant ir finansuojant programas atsižvelgti ar papildomas ir nekartojamas programos, ar taikomas naujovės, padedančios skatinti senstančios visuomenės aktyvumą visuomenėje ar plėtojama technologijos ir sprendimai prisitaikyti senstančios visuomenės poreikiams.
- Atlikto tyrimo duomenimis, svarbu informuoti visuomenę: darbdavių požiūrį apie pagyvenusius žmones darbo rinkoje, aktyvios visuomenės principą, skatinti didesnę efektyvumą, inovacijas, remti Lietuvos mokymosi visą gyvenimą erdvės sukūrimą, patrauklumą ir galimybes mokytis visą gyvenimą

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomėnas M. ir kt. Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos / Adomėnas M., Augustinaitis A., Jakeliūnas T., Kuolys D., Motieka E., Strateginių studijų centras, Pilietinės visuomenės institutas. Vilnius, 2007, 440 p. ISBN 978-9955-699-78-1.
2. Augustinaitis, A. Žinių visuomenės raštingumas // Informacijos mokslai: mokslo darbai, Vilnius, 2004, T. 31., p. 34–45, ISSN 1392-0561
3. AGE – the European Older People's Platform. Give a voice to older people in poverty and social exclusion! Project. Briuselis, 2007, 24 p. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: www.age-platform.org/EN/IMG/AGE-Inc-Publication_EN.pdf.
4. Arnkil R. Assessment of the Finnish National Programme on Ageing Workers (FINPAW). Discussion Paper. / Arnkil R., Nieminen J., Rissanen P., Pitkänen S., Lyytinen S. M. Helsinkis, 2003, 52 p. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://pdf.mutual-learning-employment.net/pdf/finland03/offindepFIN03.pdf>
5. Castells M. Tinklaveikos visuomenės raida / Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, I tomas, Vilnius, 2003, X p. VU Informacijos visuomenės studijų centras, autorizuota metodinė medžiaga [žiūrėta 2009 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: www.infovi.vu.lt.
6. Centre for Research in to the Older Workforce. (CROW). Do employers need older workers? 2005, briefing paper 5. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.niace.org.uk/crow/docs/DC21703-CROW-Paper-No5.pdf>
7. Collins D. European Economic Community, 1958–72 // The European Communities. The Social Policy of the First Phase. London, 1975, Vol. 2, p. 286. ISBN 0855200847.
8. Collins D. The European Coal and Steel Community 1951 -70 // The European Communities. The Social Policy of the First Phase. London, 1975a, Vol. 1, p. 128. ISBN 0855200847.
9. Combating Age Barriers in Employment // Research summary, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1997, ISBN 92-828-0313-9.
10. Christensen K., Pitt-Catsouphes M. Accommodating older workers' needs for flexible work options. // Ivey Business Journal 2005
11. Darbo ir socialinių tyrimų institutas (DSTI). Pagyvenusių asmenų mokymosi ir užimtumo didinimo veiksmų planas. Pirmojo etapo ataskaita. Vilnius, 2003, 23 p.

- [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0116999.doc.
12. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti. Tyrimas, antrojo etapo ataskaita: Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti Vyresnio amžiaus (45 metų ir daugiau), ieškančių darbo neįgaliųjų asmenų bei asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, tyrimo duomenų analizė / Gruževskis B., Česnuitytė V., Žalimienė L., Okunevičiūtė – Neverauskienė L. Vilnius, 2006, 131 p. [žiūrėta 2007 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/centrai/karjeros_centras/informacija/sunkiai_integruojami.pdf.
 13. Daukantienė N. Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai // Sociologija. Filosofija. – 2006, Nr. 4, p. 46-54.
 14. Dragana A., Maskova M. Active ageing in Europe. Volume 1, Population studies, No 41. Strasbourg, 2003, ISBN 92871-5240.
 15. Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems // Socialinis darbas. - 2004, Nr.3 (2), p. 12 – 13, Vilnius. ISSN 16-48-47-89.
 16. Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas: monografija. Vilnius, 2008, 228 p. ISBN 978-9955-19-080-6.
 17. Europos Komisija. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas. 2001, 22 p. ISBN 9955-422-22-X. [žiūrėta 2007 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc.
 18. Europos Komisija. Nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas 2008-2010 m. (NP – SASAS). [žiūrėta 2007 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2008/nap/lithuania_lt.pdf.
 19. Ferry M. Regioninės strategijos ir demografinis senėjimas Pagyvenusių žmonių veiklos galimybių įvertinimo vadovas (angl. *Age Proofing Toolkit*), Europos politikos tyrimų centras, Stratklaido universitetas Richard Baker, *Age Concern*, Anglija. 2006. [žiūrėta 2007 sausio 8 d.] Prieiga per internetą: http://www.cor.europa.eu/migrated_data/f_cdr5421-2006_doc-int_lt.pdf
 20. Giddens A. Sociologija. Kaunas, 2005, 582 p. ISBN 1-4051-0013 -3.
 21. Geyer R. R. Exploring European Social Policy. Cambridge, 2000, 272 p. ISBN

- 9780745619309.
22. Giannakouris K. Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies // Population and social conditions. Issue number 72, 2008. [žiūrėta 2008 lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat> .
 23. Gruževskis B., Medaiskis T., Mikulionienė S. Visuomenės senėjimas: padariniai darbo rinkai ir įmonėms. Įmonių veikla Lietuvoje: tendencijos ir iššūkiai. Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje. Vilnius, 2007, 250 p. ISBN 978-9955-9838-4-2.
 24. Guščinskienė J., Novelskaitė A. Senatvės, kaip socialinio instituto, raiškos Lietuvos visuomenėje įžvalgos // Filosofija, Sociologija. Lietuvos mokslų akademija, Vilnius, 2000, Nr.1., p.12-18, ISSN 0235-7186.
 25. Heuft G. Lehrbuch der Gerontopsychosomatik und Alterspsychotherapie: 20 tabellen. / Heuft G. , Kruse A., Radebold H. München, 2000, 382 p. ISBN 3825282015.
 26. Illeris K. Žvilgsnis į suaugusiųjų mokymosi motyvaciją. Vilnius, 2003, 26 p.
 27. International Labour Organization (ILO). Human Resources Development Recommendation. Skills and Employability Department. Programme on Ageing workers 1998 – 2002. Finland. [žiūrėta 2007 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/hrdr/init/fin_2htm.
 28. Kanopienė V. Socialinė demografija. / Vadovėlis. Vilnius, 2008, 262 p. ISBN 978-955-19-081-3
 29. Lazutka R., Žalimienė L., Mikulionienė S. Andrejeva L., Skučienė D. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovė. / Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. V.Stankūnienė (sud.). Vilnius, 2004, p. 55-78.
 30. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. LLRI analizė: Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą. 2007. [žiūrėta 2008 gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Pranesim/pensiju%20reforma.pdf>.
 31. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimo Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 754 Priimta: 2005-07-01// Valstybės žinios.-2005, Nr. 83-3066.
 32. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės antidiskriminacinės 2006 – 2008 metų programos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 907. Priimta: 2006-09-19// Valstybės žinios.-2006, Nr. 100-3872.

33. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 1160. Priimta: 2003-09-11// Valstybės žinios.-2003, Nr. 89-4029.
34. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 1350 Priimta: 2004-10-28// Valstybės žinios.-2004, Nr. 159-5795.
35. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 737. Priimta: 2004-06-14// Valstybės žinios.-2004, Nr. 95-3501.
36. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonių patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 5 Priimta: 2005-01-10// Valstybės žinios.-2005, Nr. 5-112.
37. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl nacionalinio žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje plano patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1185. Priimta: 2002-11-07// Valstybės žinios.-2002, Nr. 110-4853.
38. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl tarptautinių pagyvenusių žmonių metų Lietuvoje veiksmų programos patvirtinimo. 1998 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 1213. Valstybės žinios, 1998, Nr. 91-2516.
39. Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1187. Priimta: 2002-11-12// Valstybės žinios.-2002, Nr. 113-5029.
40. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos konvergencijos 2007 metų programa Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. 1358. Priimta: 2007-12-19// Valstybės žinios.-2007, Nr. 132-5356.
41. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1737. Priimta: 2003-09-18// Valstybės žinios.-2003, Nr. 94-4246.
42. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1692. Priimta: 2003-07-04// Valstybės žinios.-2003, Nr. 75-3473.
43. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1691 Priimta: 2003-07-04// Valstybės žinios.-2003, Nr. 75-3472.

44. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. IX-1215 Priimta: 2002-12-03// Valstybės žinios.-2002, Nr. 123-5519.
45. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. X-745. Priimta: 2006-07-04// Valstybės žinios.-2006, Nr. 82-3248.
46. Lietuvos Respublikos Seimas. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo Nr. X-209 Priimta: 2005-05-19// Valstybės žinios.-2005, Nr. 71-2555.
47. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (LR SADM). Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005 – 2006 metų priemonių įgyvendinimo ataskaita. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.socmin.lt/get_file.php?file=c29jL20vbV9maWxlcY93ZmlsZXMvZmlsZTEzMTEuaHRtO1NlbnVqaW1vIHByaWVtb25lcY5odG07Ow== .
48. Matulionis A.V. Sociologija, Vilnius, 2003, 200 p. ISBN 9955-449-35-7
49. Marshall V. W. The state of theory in aging and the social sciences / Handbook of aging and the social sciences, 4th ed., San Diego, 1996, 12-30 p. ISBN 0120991934.
50. Organization for economic cooperation and development (OECD). Live longer, work longer. Aging and employment policies. 2006. ISBN-92-64-035877 [žiūrėta 2008 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: www.sourceoecd.org/9264035877 www.oecd.org
http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=U8Nj3SSxOj0C&oi=fnd&pg=PA9&dq=Live+longer+work+longer.+Aging+and+employment+policies+OECD+publishing&ots=74e3BMGsq3&sig=CPTsNYpW3uSxra_84WbbcN0wJ0s#PPP1,M1.
51. Stankūnienė V. ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. / Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S., Mitrikas A.A., Maslauskaitė A. Vilnius, 2003, 388 p. ISBN 9955-531-09-6.
52. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD) ir Socialinių tyrimų institutas (STI). Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida. Vilnius, 2006, 178 p. ISBN 9955-588-93-4. [žiūrėta 2008 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą:
http://www.stat.gov.lt/uploads/42_Lietuvos_gyventojai.pdf .
53. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD). Demografijos metraštis 2007 m. Vilnius, 2008, p. 90, 163. ISSN 1392-9984 [žiūrėta 2008 m. liepos 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3 .

54. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD). Lietuvos gyventojai pagal amžių 2008 m. Vilnius, 2008, 14 p. ISSN 1392-9933 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1317> .
55. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD). Lietuvos statistikos metraštis 2008 m. Vilnius, 2008, p 130-133. ISSN 1392-026 X [žiūrėta 2008 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3.
56. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD). Žinių nuolat siekia kas antras Lietuvos suaugęs gyventojas 2006 m. suaugusiųjų švietimo tyrimo rezultatai. Suaugusiųjų švietimo tyrimas. Vilnius, 2007 03 16 , [žiūrėta 2008 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1885> .
57. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (SD). Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas. 2003-2007. Vilnius, 2008, 7-25 p. ISSN 1648-5157 [žiūrėta 2008 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3 .
58. Tahvanainen S. Active Ageing in Finland. Presentation of the national research Erlangen. Germany, 2006. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.activeageing.org/Workshop/03-Tahvanainen.pdf> .
59. Teresevičienė M., Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V. Andragogika. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Kaunas. 2006. 352p. ISBN 9955-12-121-1.
60. The European Commission. Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers. Luxembourg., 1990.
61. The European Commission. European Employment Strategy, National Programme for Ageing Workers Finland: Executive Summary, Peer Review Program. Helsinki, 2000. [žiūrėta 2008 gruodžio 9 d.] Prieiga per internetą:
<http://peerreview.almp.org/en/finoct00.htm> .
62. The European Commission. Social Action Programme // Bulletin of the European Communities, supplement 2/74. – Brussels, 1974.
63. The European Commission. Social Action Programme 1998 – 2000. Liuksemburgas, 1998. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą:
http://ec.europa.eu/employment_social/docs/sap_en.htm.
64. The European Commission. Employment in Europe report – chapter on older people, 2007. Liuksemburg [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą:

- http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/employ_en.htm
65. The European Commission. Report of the Eurostat Task Force of Measuring Lifelong Learning. Statistical Office of the European Communities. - 2001, p.).
66. The European Commission. How technology can help relaunch Europe's economy. 2008. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą:
http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=4523
67. The European Commission. Lisbon Strategy for Growth and Jobs: 2007. Strategic Report Country – Assessment of the National Reform Programs, - Brussels, 2007 . MEMO/07/569. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą:
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/569&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
68. The World Bank. Lithuania Reform of the Pension System. Washington, 2005. [žiūrėta 2008 gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą:
<http://go.worldbank.org/SDUHVGE5S0> .
69. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius, 2003.
70. United Nations Department of economic and social affairs Population division. World population ageing: 1950-2050. New York, 2001. ISBN 92-1-051092-5. [žiūrėta 2007 gruodžio 9 d.] Prieiga per internetą:
<http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>.
71. United Nations Statistics Division. Demographic Yearbook 2006, Estimates of population and its percentage distribution, by age and sex and sex ratio for all ages for the world, major areas and regions, 2006. [žiūrėta 2008 gruodžio 8 d.] Prieiga per internetą: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2006/Table02.xls>.
72. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Programme on Ageing. Report of the Second World Assembly on Ageing. New York. International Plans of Action on Ageing. Madrid, 2002. [žiūrėta 2008 gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą:
http://www.un.org/esa/socdev/ageing/madrid_intlplanaction.html
73. Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai: Per du tūkstantmečius. Vilnius, 2006, 181 p. ISBN 5-420-01585-4.
74. Walker A. ir Taylor P. .Combating age barriers in employment: a European portfolio of good practice. European Foundation for the improvement of living and working conditions. Dublin, 1998. [žiūrėta 2008 gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą:
www.eurofound.eu.int/pubdocs/1997/19/en/1/ef9719en.pdf
75. Vickerstaff S. Retirement decisions: who decides? Journal of social policy 2004

76. Vickerstaff S., Cox J.&Keen L. Social Policy and Administration, Journal of social policy 2003, 37, 271-288.
77. Vander Zanden J. W., The Social Experience. An introduction to Sociology, 2 ed, New York, 1990, 346 p. VB-57327.
78. Večkienė N. (sud.). Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos: mokymo knyga. Kaunas, VDU, 2002, 335 p. ISBN 9955-530-46-4.
79. Želvys R. Švietimo vadyba ir kaita. Monografija. Vilnius, 1999, 290p, ISBN 9986-9205-6-6.